

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТОДОРОВА НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 81'373 [811.161.2+811.111]:81-115

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ В
УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. Ю. Тодорова

Науковий керівник

Помірко Роман Семенович

доктор філологічних наук, професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному, поліпарадигмальному зіставному аналізу фразеологічних одиниць (ФО) просторової семантики в українській та англійській мовах. Мета дослідження полягає у розробці на основі поліпарадигмального аналізу типології (тобто, сукупності класифікацій) ФО просторової семантики, яка дозволяє виявити їх ідеографічні, структурні, семантичні й мотиваційні особливості в українській та англійській мовах та позамовні чинники, під впливом яких вони сформувалися.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що ФО просторової семантики в українській та англійській мовах *уперше* постають об'єктом комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу, результатом якого є типологія досліджуваних ФО, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної. У методології аналізу подальшого *розвитку* набуває поліпарадигмальний підхід як різновид комплексних лінгвістичних досліджень через доповнення його ідеографічним і лінгвокультурологічним аспектами, що було зроблено *вперше* у зіставному мовознавстві. *Новою* є запропонована універсальна схема систематизації ФО просторової семантики, з опорою на яку *вперше* розроблено їх ідеографічну класифікацію, яка об'єднує досліджувані ФО різних типів у єдине фразеотематичне поле.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх застосування у викладанні курсів зіставного мовознавства, контрастивної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, практичних курсах української та англійської мов, перекладознавства, у спецкурсах з лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, психо- й етнолінгвістики. Матеріали наукової розвідки будуть корисні у лексикографічній практиці, зокрема, для укладання українсько-англійських ідеографічних і перекладних фразеологічних словників, та науково-дослідницькій роботі студентів і аспірантів.

В основу дослідження покладено розуміння ФО як здатних виконувати номінативну функцію роздільнооформлених, стійких, відтворюваних, семантично цілісних мовних одиниць, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення.

Концептуалізація простору, під якою розуміємо нейрофізіологічний процес обробки отриманої з різних каналів інформації та формування внутрішньої репрезентації зовнішнього фізичного простору, є комплексною. Людина водночас формує уявлення про об'єкти, які локалізує, місце їх локалізації, локалізацію відносно інших об'єктів та їх рух. У структурі відповідної концептосфери це надає простору макроконцептуального статусу і зумовлює його поліцентричність як ментального утворення. Макроконцепт ПРОСТІР інкорпорує гіперконцепти ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ.

Просторова семантика передається мовними одиницями які описують 1) просторові характеристики об'єктів (надають опис їх кількості, форми, конфігурації, контурів, розміру, об'єму, цілісності); 2) місця (позначають закриті та відкриті просторові ділянки та їхні характеристики); 3) відношення між об'єктами у просторі (номінують знаходження об'єкта у певному місці та розташування об'єктів відносно один одного); 4) рух (вербалізують переміщення об'єкта у просторі, зміну його положення у просторі та зміну його параметрів).

До *просторових фразеологічних одиниць* (ПФО) відносимо такі, у семантичній структурі фразеологічного значення яких виявлена інтегральна

сема простору. Вони утворюють фразеотематичне поле (ФТП) «Простір», для систематизації якого ми пропонуємо універсальну схему, що ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР.

Запропонована у дисертації комплексна методика доповнює, розроблений на межі ХХ–ХІ ст., поліпарадигмальний аналіз мовних одиниць, ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами, що продиктовано специфікою аналізованого мовного матеріалу та метою дослідження.

Процедура проведеного аналізу включає три етапи: 1) логіко-семантичний, результатом якого є ідеографічна класифікація, що об'єднує в єдину систему різні структурні, семантичні й мотиваційні типи ПФО та наочно репрезентує мовний матеріал у вигляді ФТП «Простір» (за допомогою *ідеографічного аналізу* з опорою на *компонентний аналіз* і *аналіз словникових дефініцій*); 2) власне мовний аналіз (семантико-граматичний і функціонально-семантичний) – для створення структурної (із застосуванням методики *безпосередніх складників*) та семантичної (забезпечується *компонентним аналізом* з опертям на *аналіз словникових дефініцій*) класифікацій; 3) психолінгвістичний, доповнений лінгвокультурологічним аналізом, у результаті якого розроблена класифікація мотиваційних типів ПФО (відносно когнітивного статусу мотиваційної ознаки на основі *когнітивно-ономасіологічного аналізу*, раціональності і прецедентності інформації, які покладено в основу ономасіологічних структур, із залученням *лінгвокультурологічного аналізу*), що дозволяє визначити аломорфні та ізоморфні властивості зіставляваних ФО та типологічні риси української та англійської мов у плані вираження в них просторової семантики ФО. Для виявлення особливостей ПФО на всіх етапах застосований *зіставний метод*, який є головним у дослідженні. За допомогою *лінгвокультурологічного методу* визначені позамовні чинники, під впливом яких зафіксовані особливості були сформовані. Точність та об'єктивність результатів забезпечив *метод кількісних підрахунків*.

Згідно з ідеографічною класифікацією ФТП «Простір» складається з 4 фразеотематичних груп («Рух», «Локалізація», «Об'єкт», «Місце»), які кількісно домінують над своїми бінарними опозиціями («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце» відповідно). Кількісне наповнення структурних компонентів ФТП демонструє спільні характеристики. В обох мовах найпродуктивнішою є фразеотематична група «Рух». В англійській мові ФТП «Простір» має складнішу структуру за рахунок лакунарності фразеосемантичних груп «Зміна форми об'єкта» і «Форма об'єкта» в українській мові та більш детальної специфікації англійськими ПФО способів, напрямку, мети і причини переміщення, локалізації об'єкта, громадських місць та установ, доріг. Особливістю українських ПФО є їх орієнтація на визначення відкритих, просторих місць, відстані у горизонтальній площині, опис небезпечності віддалення, побутових ситуацій, міжособистісних стосунків, англійських – на опис рельєфу, орієнтації відносно абсолютних орієнтирів, професійної діяльності людини, матеріально-грошових відносин, соціального статусу.

Дослідження структури ПФО з'ясувало, що ПФО діляться на два структурні типи: 1) ПФО зі структурою словосполучення, які розпадаються на семантико-граматичні розряди: дієслівні, адverbіальні, субстантивні й ад'єктивні і 2) ПФО зі структурою речення. Серед ПФО зі структурою словосполучення в англійській мові найпоширенішим виявився дієслівний семантико-граматичний розряд, в українській мові – адverbіальний. Найпродуктивніші синтаксичні моделі ПФО збігаються в усіх семантико-граматичних розрядах, окрім ад'єктивного. Тотожні синтаксичні моделі демонструють відмінності у способі вираження синтаксичних відношень між компонентами. Виявлені структурні особливості ПФО зумовлені різною будовою аналізованих мов: синтетичною будовою української мови та аналітичною – англійської. Особливістю ПФО зі структурою речення в українській мові є зв'язок їх структури з образним сприйняттям ситуацій, пов'язаних з переміщенням.

У результаті аналізу семантики виявлено 4 семантичні типи ПФО: процесуальні, якісно-обставинні, предметні та атрибутивно-предикативні, кожен з яких розпадається на семантичні підтипи. Для англійських ПФО характерне вище семантичне розмаїття, оскільки два семантичні підтипи (процесуальні ПФО на позначення положення у просторі і предметні ПФО на позначення заняття) виявилися лакунарними в українській мові. Найчисленнішим семантичним підтипом в обох мовах є процесуальні ПФО на позначення дії. Відмінності простежуються у концентрації якісно-обставинних ПФО на позначення якості дії в українській фразеологічній системі, і на позначення обставин дії – в англійській. Серед українських предметних ПФО продуктивнішим є підтип на позначення людини, а в англійській мові – підтип на позначення абстрактних понять.

Аналіз мотивації ПФО проводився за трьома критеріями: статус мотиваційної ознаки у структурі знань про позначуване, раціональності і прецедентності інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур ПФО.

Відносно першого критерію, в обох мовах виявлено чотири типи мотивації ПФО: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, інтеграційно-порівняльний та змішаний, найчисленнішим з яких є пропозиційно-диктумний, що базується на кінетичних стереотипах етносів. Такі ПФО демонструють збіг найчастотніших компонентів у зіставляваних мовах (*нога, foot*), що зумовлено фізіологією пересування. Компонентний склад ПФО на позначення локалізації свідчить про вищий ступінь зорового сприйняття відстані українським етносом (*око*) і слухового (*call, hearing, cry*) – англійським. Розгляд ПФО з асоціативно-термінальним та інтеграційно-порівняльним типами мотивації встановив 4 донорські зони для реципієнтної зони ПРОСТІР: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. В основі образності українських ПФО лежать вияви роботи психіки людини і побутові ситуації. Образність англійських ПФО пов'язана насамперед з архітектурою, спортом та іграми. В межах змішаної мотивації

виокремлено 5 її різновидів, 4 з яких пов'язані з модусом (оцінкою просторових ситуацій номінаторами). Негативного забарвлення ПФО набувають через наявність у їх компонентному складі найменувань хижаків, міфічних істот, хвороб, стилістично забарвлених лексем тощо. Псевдомотивація є ширше представленою в українській мові.

За критерієм раціональності виявлено міфологемну мотивацію, а за критерієм прецедентності – прецедентну, які є продуктивнішими в українській мові і демонструють тісніший зв'язок українських ПФО з духовною сферою етносу.

Встановлено, що позамовними чинниками, що впливають на формування особливостей аналізованих фразеологічних систем, є географічні умови проживання етносів, їхня історична доля, побут та спосіб життя.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, просторова семантика, мотивація, українська мова, англійська мова, класифікація, типологія, зіставне мовознавство, поліпарадигмальний підхід.

ABSTRACT

Todorova N. Yu. Phraseological units of spatial semantics in Ukrainian and English languages. – Qualifying academic paper. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.17 – Comparative-Historical and Typological Linguistics. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2018.

The dissertation focuses on the multi-paradigmatic contrastive analysis of the phraseological units (PhU) of spatial semantics in the Ukrainian and English languages. The purpose of the research is to elaborate the typology of PhU of spatial semantics that will contribute to specifying the peculiarities in their structure, semantics, ideographic classification and motivation, as well as extra-linguistic factors that caused them.

The **scientific novelty** of the research lies in the fact that PhU of spatial semantics in Ukrainian and English are the objects of complex, multi-paradigmatic contrastive analysis for the first time. The typology of PhU of spatial semantics comprises four classifications: ideographic, structural, semantic and motivational. The methodology of the complex, multi-paradigmatic analysis is complemented with ideographic and linguocultural aspects. A new universal model for systemizing PhU of spatial semantics within the phraseothematic field is introduced.

The **practical value** of the obtained results is determined by the possibility of using them in teaching Comparative Linguistics, Cross-Cultural Communication Theory, Contrastive Linguistics, Ukrainian and English languages, Theory and Practice of Translation, Ethnolinguistics and Psycholinguistics. The materials of the scientific research can be used in lexicographic practice and for writing academic papers.

In the research PhU are viewed as capable of performing nominative function fixed language units characterized by separability, reproducibility, semantic integrity of their components that have full or partial reinterpreted meaning.

Conceptualization of space is a complex process which is based on empirical evidence, mythological representation and scientific findings. In the conceptual system macroconcept SPACE consists of hyperconcepts OBJECT, PLACE, LOCALIZATION and MOTION. It is verbalized by a set of language units which are united by the functional-semantic category of locativity into the functional-semantic field.

Spatial semantics is expressed by language units which verbalize 1) the spatial characteristics of objects (their number, form, configuration, contours, size, volume, integrity); 2) places (enclosed and open lands, their surface structure); 3) localization of objects (the location of an object in a certain place or its location in relation to another object); 4) motion (moving of an object in space, change of its position or parameters).

The *spatial phraseological units* (SPhU) are those, in semantic structure of which the integral seme “space” is identified. Due to the complexity of phraseological meaning, SPhU in addition to the spatial meaning possess the meaning of temporality, cause, purpose, quantitateness, evaluation.

The procedure of the complex multi-paradigmatic contrastive analysis of SPhU includes the following stages: 1) logical-semantic analysis, the result of which is the ideographic classifications of the SPhU (by means of ideographic analysis, componential analysis and definitional analysis); 2) linguistic analysis that represents structural (the method of immediate constituents is used) and semantic (provided by componential analysis and definitional analysis) classifications of SPhU; 3) psycholinguistic analysis complemented by linguocultural method defines motivational types of SPhU (based on cognitive-onomasiological analysis and linguocultural method). Contrastive analysis was applied to reveal isomorphic and allomorphic features of the ideographic classification, structure, semantics and motivation of SPhU. Extra-linguistic factors that caused the peculiarities of SPhU were found with the help of linguocultural method. The accuracy of the paper was provided by the elements of quantitative analysis.

Phraseothematic field “Space” consists of four phraseothematic groups (“Motion”, “Localization”, “Object”, “Place”) that are more productive than their binary oppositions (“Anti-Motion”, “Anti-Localization”, “Anti-Object”, “Anti-Place”). Most of SPhU belong to one phraseothematic group.

Common features are manifested in the quantitative characteristics of the phraseothematic field. In the compared languages phraseothematic group “Motion” demonstrates the most of SPhU.

Differences are found mainly among qualitative characteristics of the thematic field “Space”. In the English phraseological system the structure of the field is more complex. There are synonymic paradigms denoting means and methods of transportation, directions of movement, goals and causes for moving,

varieties of public places and institutions, roads, the location of the object in relation to absolute reference points.

The study of the structure of SPhU let subdivide them into two structural types: 1) SPhU with the structure of a phrase, which include verbal, adverbial, substantive and adjective classes and 2) SPhU with the structure of a sentence. The most numerous structural type is SPhU with the structure of a phrase. Within them verbal class is the most widespread in English, adverbial – in Ukrainian.

The most productive syntactic models of SPhU coincide in all semantic-grammatical classes, except for the adjective one. Syntactic relations between the components of the same models show differences due to different structures of the analyzed languages: synthetic structure of Ukrainian and analytical one of English.

The analysis of the SPhU with the structure of a sentence in the Ukrainian language found the connection of their structure with the figurative perception of moving objects.

The analysis of semantics of SPhU distinguished among them 4 semantic types: procedural, qualitative-circumstantial, objective and attributive-predicative, each of which includes subtypes. English SPhU are characterized by a higher semantic diversity, since two semantic subtypes (procedural SPhU denoting position in space and objective SPhU denoting occupation) are lacunar in Ukrainian.

The most productive semantic subtype is procedural SPhU denoting action. Qualitative-circumstantial SPhU in the Ukrainian phraseological system mostly denote the quality of action, in the English phraseological system they more often denote the circumstances of action. Among the objective SPhU the subtype denoting human beings is more productive in the Ukrainian language.

The analysis of motivation of SPhU was carried out in relation to three criteria: status of motivator in the structure of knowledge about signified, rationality and precedence of information, which are the basis of onomasiological structures of SPhU.

According to the first criterion four types of motivation were identified, they are: propositional-dictumative (based on objective knowledge of space), associative-terminal (based on metaphorical connections of conceptual sphere SPACE with other conceptual spheres), integrative-comparative (based on comparison of conceptual sphere SPACE with other conceptual spheres) and mixed (characterized by the choice of motivators from different fragments of the structure of knowledge about signified).

Propositional-dictumative motivational type is the most productive. SPhU of this types are concentrated within phraseothematic groups “Motion” and “Localization”. The motivation of SPhU denoting motion is based on the kinetic stereotypes of the ethnic groups. Motivation of SPhU denoting localization manifests a higher degree of visual perception of distance by the Ukrainian ethnos and auditory perception of distance by the English ethnos.

Associative-terminal and integrative-comparative types of motivation are based on the use of the signs of four donor zones (HUMAN, ARTEFACT, NATURFACT and BIOSPHERE) for the recipient zone SPACE. In both languages similes and metaphors are based on observations of wildlife and nature, the work of vehicles, people’s activities and synesthesia of visual perception.

Motivation of Ukrainian SPhU is often connected with human psyche and typical household situations. While motivation of English SPhU is related to architecture, sports and games.

Mixed motivation is represented by 5 kinds, 4 of which involve modus (evaluation of spatial situations by nominators). The negative connotation of SPhU is created by their components denoting predatory animals, evil mythological creatures, illnesses, dark colours and stylistically coloured lexical units.

Pseudo-motivation is more productive in the Ukrainian language.

In relation to rationality and precedence criteria, mythological and precedent motivational types were identified. Both are more common in the Ukrainian phraseological system.

Extra-linguistic factors that had impact on the formation of the found peculiarities are the geographic conditions of living of the ethnic groups, their historical destiny, social life, daily routine and way of life.

Key words: phraseological unit, spatial semantics, motivation, the Ukrainian language, the English language, classification, typology, contrastive linguistics, multi-paradigmatic approach.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тодорова Н. Ю. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород: Говерла, 2016. Вип. 1 (35). С. 57–63.

2. Тодорова Н. Ю. Концепт «Простір» як еталон універсального концепту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр.* Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 51. С. 101–104.

3. Тодорова Н. Ю. Концептуальна структура домену «Простір». *Наукові записки*. Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 146. С. 173–177.

4. Тодорова Н. Ю., Образцова О. М. Просторова мова як об'єкт міждисциплінарних досліджень. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2015. № 27 (360). С. 17–22. *Особистий внесок здобувача: визначення терміну просторова мова, аналіз взаємодії системи просторового уявлення людини, концептуальної системи та мови.*

5. Тодорова Н. Ю. Семантичні та компонентні особливості фразеологічних одиниць фразеосемантичного поля «ходити за кимось невідступно» в українській та англійській мовах. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(13)*. Budapest, 2015. Iss 62. С. 80–83.

6. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту близькості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки: зб. наук. пр.* Одеса: Астропринт, 2014. № 18. С. 141–150.

7. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту віддаленості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 2 (74). С. 238–242.

8. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Рух як процес переміщення в просторі» в англійській та українській мовах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* К.: ТОВ «Центр учбової літератури», 2016. Вип. 7 (I). С. 69–74.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «просторова мова». *Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку:* матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 11 грудня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. С. 123–126.

10. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «фразеологічний варіант». *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес:* матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11–12 листопада 2016 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 77–79.

11. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «близько» в англійській та українській лінгвокультурах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету:* матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та

перспективи розвитку» (м. Одеса, 28–29 листопада 2013 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2013. Вип. 20. С. 22–23.

12. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «далеко» в англійській та українській лінгвокультурах. *Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 10 квітня 2014 р.). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. С. 115–117.

13. Тодорова Н. Ю. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць на позначення руху як процесу переміщення в українській та англійській мовах. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 15 грудня 2016 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2016. С. 49–50.

14. Тодорова Н. Ю. Когнітивна парадигма в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конф. Міжнар. гуманіт. ун-ту (м. Одеса, 15 травня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 23. С. 280–282.

15. Тодорова Н. Ю. Когнітивно-ономасіологічний аналіз як метод зіставного дослідження мотивації фразеологічних одиниць. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи*: матеріали IV-ої щорічної міжнар. наук.-практ. конференції (м. Київ, 8 червня 2018 р.). К.: ННІМВ, НАУ, 2018. С. 238–242. URL: <http://imv.nau.edu.ua/nauka/2017-12-11-20-37-16?lang=uk>

16. Тодорова Н. Ю. Методологічні принципи зіставного дослідження фразеологічних одиниць. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова. (м. Одеса, 15 грудня 2017 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2017. С. 40–41.

17. Тодорова Н. Ю. «Пространство» как универсальный концепт-эталон. *I Таврійські філологічні читання: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Херсон, 27–28 лютого 2015 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 60–61.

18. Тодорова Н. Ю. Сучасний когнітивний підхід до вивчення мови. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I міжнар. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих учених* (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. Част. III. С.170–171.

19. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці як особливі засоби об'єктивації універсальних концептів. *Актуальні проблеми викладання фахових дисциплін у вищій школі: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.). Одеса: Фенікс, 2014. С. 143–145.

20. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Тактильний контакт» в українській та англійській мовах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Статті учасників Другої міжнар. мультидисциплінарної конф. «Чорноморські наукові студії»* (м. Одеса, 13 травня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. Вип. 25. С. 293–296.

21. Todorova N. Yu. Concept of space in different linguocultures. *Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. університет, 2014. С. 166–167.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ.....	27
1.1 Фразеологічні одиниці як об'єкт зіставних досліджень.....	27
1.2 Простір як об'єкт міждисциплінарних досліджень.....	42
1.3 Мовні засоби вербалізації простору.....	53
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ	68
2.1 Принципи зіставного вивчення просторових фразеологічних одиниць....	68
2.2 Принципи та критерії формування корпусу досліджуваних одиниць.....	74
2.3 Процедура та методи комплексного зіставного аналізу просторових фразеологічних одиниць.....	76
Висновки до розділу 2.....	98
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНИЙ ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЯК ОСНОВА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	102
3.1 Ідеографічна класифікація просторових фразеологічних одиниць.....	102
3.2 Структурна класифікація просторових фразеологічних одиниць.....	138
3.3 Семантична класифікація просторових фразеологічних одиниць.....	147
3.4 Мотиваційна класифікація просторових фразеологічних одиниць.....	153
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВФ – внутрішня форма

МПК – ментально-психонетичний комплекс

ПФО – просторова фразеологічна одиниця

ФО – фразеологічна одиниця

ФСемГ – фразеосемантична група

ФСемП – фразеосемантичне поле

ФСинР – фразеосинонімічний ряд

ФСК – функціонально-семантична категорія

ФСП – функціонально-семантичне поле

ФТГ – фразеотематична група

ФТП – фразеотематичне поле

Adj – прикметник

Adv – прислівник

Art – артикль

Conj – сполучник

N – іменник

Pp – постпозитив

Prep – прийменник

V – дієслово

ВСТУП

Дисертацію присвячено комплексному, поліпарадигмальному зіставному дослідженню фразеологічних одиниць (ФО) просторової семантики в українській та англійській мовах.

Антропоцентричне спрямування сучасної зіставної фразеології сприяє розвитку аналізу фразеологічних систем віддалено споріднених мов з опорою на глибинні зв'язки між мовою, свідомістю і культурою певного етносу (О. М. Галинська, Н. Б. Головіна, О. В. Забуранна, К. І. Мізін, Ю. О. Письменна, Т. Н. Федуленкова та ін.). На особливу увагу в цьому ракурсі заслуговує зіставне вивчення ФО, які у різноструктурних мовах вербалізують універсальні поняття об'єктивної дійсності.

Завдяки унікальному онтологічному статусу і можливості багатовекторної інтерпретації простір перебуває у фокусі наукових розвідок багатьох наук. Значний інтерес він викликає в межах когнітивістики, здобутки якої активізували дослідження його мовних репрезентацій (М. Бірвіш, І. В. Богданова, В. Г. Гак, Р. Джекендофф, Ф. Джонсон-Лерд, Д. Кеммерер, О. С. Кубрякова, Б. Ландау, С. Левінсон, Дж. О'Кіф, А. Пайвіо, Л. Талмі, Б. Тверські, Дж. Фодор, Дж. Фрімен, М. П. Ющенко). Проте сьогодні одними з найбільш досліджених є лексичні засоби вираження простору (О. Б. Бачишина, Л. В. Губа, І. Б. Даценко, Н. О. Замощина, Н. Х. Копистянська, О. С. Курилас, Н. В. Романова, С. І. Терехова, О. В. Стефурак, Ю. О. Тимченко, Т. А. Щєбликіна). Хоча чималий доробок щодо вивчення ФО як носіїв просторової інформації існує і на матеріалі окремих мов, і у їх зіставленні (І. О. Андрєєва, Н. Венжинович, М. Е. Ігнат'єва, Н. В. Коновратська, В. М. Мокієнко, П. А. Редін, М. В. Осика, Л. Поліщак, О. П. Пивоварова, О. О. Селіванова, В. М. Телія, С. І. Терехова, А. В. Туарменська, В. Д. і Д. В. Ужченки, Л. І. Яковенко), бракує поліпарадигмального вивчення ФО просторової семантики, зокрема, в українській та англійській мовах, адже поліпарадигмальні студії лише

розпочато (див. праці С. І. Терехової, Н. І. Жабо та ін.). ФО просторової семантики потребують упорядкування у вигляді фразеотематичного поля. Залишається недостатньо дослідженою їх синтаксична структура; глибшого аналізу вимагають їх семантика і мотивація, що свідчить про актуальність пропонованого дослідження.

Актуальність дисертаційної праці також визначається її спрямуванням у межах поліпарадигмального підходу. Доповнення існуючого поліпарадигмального аналізу ідеографічним і лінгвокультурологічним аспектами дозволяє провести недостатньо розроблений у зіставній фразеології комплексний аналіз ФО просторової семантики в українській та англійській мовах, який сприяє виявленню універсальних закономірностей і національно-специфічних властивостей фразеологічних систем віддалено споріднених мов, також отриманню наукових даних про фразеологічну вербалізацію знань і уявлень людини про довкілля та позамовні чинники, що впливають на формування фразеологічного фонду окремих мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної тематики факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка «Сучасні напрями формування структурно-семантичних і когнітивно-комунікативних парадигм германських, романських і класичних мов» (номер державної реєстрації 0111U008010). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 40/04 від 29 квітня 2015 року).

Мета дослідження полягає у розробці на основі поліпарадигмального аналізу типології (тобто, сукупності класифікацій) ФО просторової семантики, яка дозволяє виявити їх ідеографічні, структурні, семантичні й мотиваційні особливості в українській та англійській мовах та позамовні чинники, під впливом яких вони сформувалися.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати теоретичні надбання науковців-попередників і на цій основі сформулювати основні положення дисертаційної праці, надати витлумачення ключових її понять;
- установити корпус ФО просторової семантики та змодельовати універсальну схему систематизації ФО зіставляваних мов;
- застосувати методику комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу до вивчення ФО просторової семантики, доповнити методологію поліпарадигмальних студій відповідно до потреб аналізу ФО;
- розробити типологію досліджуваних ФО, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної та зіставити фразеосемантичні групи в складі фразеотематичних полів порівнюваних мов;
- схарактеризувати в зіставному аспекті структурні типи ФО просторової семантики;
- піддати зіставному аналізу семантичні типи досліджуваних ФО;
- визначити їх мотиваційні типи з позиції когнітивної ономаціології та лінгвокультурології й розглянути їх у зіставному аспекті;
- виявити позамовні чинники, які сприяли формуванню зафіксованих особливостей ФО просторової семантики в досліджуваних мовах.

Об'єктом дослідження є ФО просторової семантики в українській та англійській мовах.

Предмет аналізу становлять ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості досліджуваних ФО.

Матеріалом дисертаційного дослідження слугували 3918 ФО (1756 одиниць в українській мові та 2162 в англійській), які вилучено шляхом суцільної вибірки з друкованих та електронних лексикографічних джерел за ознакою наявності в їх тлумаченні інтегральних сем простору.

Вирішення поставлених завдань потребувало комплексного застосування загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних **методів**

дослідження. Серед загальнонаукових методів для обробки теоретичного й емпіричного матеріалу були використані методи *індукції* і *дедукції*, *аналізу* і *синтезу*. *Порівняння* було основою зіставного аналізу ФО. Логічні операції *визначення* та *класифікація* сприяли термінологічній точності та системності наукового дослідження. Серед лінгвістичних методів *описовий метод* та його прийоми *внутрішньої* і *зовнішньої інтерпретації* дозволили комплексно репрезентувати отримані результати. У межах *структурного підходу* методика *безпосередніх складників* була залучена до опису найпродуктивніших синтаксичних моделей ФО, *компонентний аналіз* і *аналіз словникових дефініцій* – для семантичної класифікації матеріалу, залучення *ідеографічного аналізу* дозволило розробити ідеографічну класифікацію зіставляваних ФО. *Когнітивно-ономасіологічний аналіз* використаний для встановлення типу мотивації ФО відносно когнітивного статусу мотиваційної ознаки. *Лінгвокультурологічний метод* сприяв виокремленню типів мотивації з урахуванням раціональності і прецедентності інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур ФО, та інтерпретації особливостей досліджуваних ФО з метою встановлення впливу позамовних чинників на їх формування. Для виявлення ідеографічних, структурних, семантичних та мотиваційних особливостей ФО застосовувався *зіставний метод*. Елементи *кількісного аналізу* забезпечили точність та об'єктивність результатів. Дисертацію виконано у межах поліпарадигмального підходу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що ФО просторової семантики в українській та англійській мовах *уперше* постають об'єктом комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу, результатом якого є типологія досліджуваних ФО, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної. У методології аналізу подальшого *розвитку* набуває поліпарадигмальний підхід як різновид комплексних лінгвістичних досліджень через доповнення його ідеографічним і лінгвокультурологічним аспектами, що було зроблено *вперше* у зіставному мовознавстві. *Новою* є запропонована універсальна схема систематизації ФО

просторової семантики, з опорою на яку *вперше* розроблено їх ідеографічну класифікацію, яка об'єднує досліджувані ФО різних типів у єдине фразеотематичне поле.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. В основу дослідження покладено розуміння ФО як здатних виконувати номінативну функцію роздільнооформлених, стійких, відтворюваних, семантично цілісних мовних одиниць, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення. У концептуальній системі простір має статус макроконцепту, який інкорпорує гіперконцепти ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ та отримує мовну об'єктивацію сукупністю різнорівневих мовних засобів, об'єднаних у функціонально-семантичне поле (ФСП) функціонально-семантичною категорією (ФСК) локативності. Просторова семантика передається мовними одиницями, які вербалізують просторові характеристики об'єктів, місця, локалізацію об'єктів та їх рух.

2. До *просторових фразеологічних одиниць* (ПФО) належать такі, у семантичній структурі фразеологічного значення яких виявлена інтегральна сема простору. Вони утворюють фразеотематичне поле «Простір», для систематизації якого запропонована універсальна схема, що ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР.

3. Згідно із запропонованою методикою, процедура комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО складається з трьох етапів: 1) логіко-семантичного (реалізується із ідеографічним аналізом); 2) власне мовного (семантико-граматичного і функціонально-семантичного аналізу із залученням методики безпосередніх складників та компонентного аналізу) і 3) психолінгвістичного аналізу (забезпечується когнітивно-ономасіологічним аналізом і доповнюється лінгвокультурологічним аспектом). Результатом такого аналізу є типологія ПФО, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної.

4. Фразеотематичне поле (ФТП) «Простір» утворюється 4 фразеотематичними групами (ФТГ) («Рух», «Локалізація», «Об'єкт»,

«Місце»), які кількісно домінують над бінарними опозиціями («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце»). В англійській мові воно має складнішу структуру за рахунок лакуарності двох фразеосемантичних груп в українській фразеологічній системі та детальної специфікації англійськими ПФО способів переміщення, напрямку, мети і причини, локалізації об'єкта, різновидів громадських місць та установ, доріг.

5. В обох мовах кількісно переважають ПФО зі структурою словосполучення, серед яких в англійській домінує дієслівний семантико-граматичний розряд, в українській – адverbіальний. Найпродуктивніші синтаксичні моделі збігаються в усіх розрядах, окрім ад'єктивного. Аломорфізм простежується у способі вираження синтаксичних відношень між компонентами тотожних моделей, що зумовлено різноструктурними властивостями аналізованих мов.

6. У зіставлюваних мовах найчисельнішим семантичним підтипом є процесуальні ПФО на позначення дії. Для англійських ПФО характерне вище семантичне розмаїття, оскільки два семантичні підтипи є лакуарними в українській мові. Семантика українських ПФО демонструє вищий ступінь вияву ознак антропоцентричності.

7. Відносно статусу мотиватора у структурі знань про позначуване в обох мовах продуктивною є пропозиційно-диктумна мотивація, що ґрунтується на кінетичних стереотипах етносів. В основі образності ПФО обох мов лежать спостереження за живою та неживою природою. Образність українських ПФО більшою мірою пов'язана з побутом, англійських – зі спортом. Міфологемна і прецедентна мотивації є ширше представленими в українській мові.

8. У плані вираження просторової семантики українська фразеологічна система орієнтована на опис відкритого простору, вона демонструє зв'язок із зоровим сприйняттям відстані, також духовною сферою етносу, побутовими повсякденними ситуаціями, міжособистісними відносинами. Англійська фразеологічна система більш детально описує простір і демонструє зв'язок із

слуховим сприйняттям відстані, також професійною діяльністю людини та об'єктивною дійсністю. Позамовними чинниками, що сприяють формуванню зафіксованих особливостей ПФО, є географічні умови проживання етносів, їх історична доля, побут та спосіб життя.

Теоретичне значення дисертації полягає, по-перше, у розробці типології ПФО та моделюванні універсальної схеми для систематизації ПФО у вигляді фразеотематичного поля, що сприяє вдосконаленню методики зіставного аналізу фразеологічного складу віддалено споріднених мов; у визначенні аломорфних й ізоморфних ознак порівнюваних ФО, типологічних властивостей української та англійської мов щодо вираження просторових понять ФО, а також у виявленні впливу позамовних чинників на формування особливостей ПФО, що є важливим для зіставного мовознавства, етнолінгвістики, лінгвокультурології, антрополінгвістики. По-друге, теоретичне значення дослідження полягає й у подальшому розвитку методики поліпарадигмального аналізу, зокрема у доповненні його процедури ідеографічним і лінгвокультурологічним аналізом.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх застосування у курсах зіставного мовознавства, контрастивної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, практичних курсах української та англійської мов, перекладознавства, у спецкурсах з лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, психо- й етнолінгвістики. Матеріали наукової розвідки будуть корисні у лексикографічній практиці, зокрема для укладання українсько-англійських ідеографічних і перекладних фразеологічних словників, та науково-дослідницькій роботі студентів і аспірантів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на *n'ятнадцяти* міжнародних конференціях: «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (Одеса, 2013, 2015, 2016, 2017), «Сучасна філологія: теорія та практика» (Одеса, 2014), «Актуальні проблеми викладання фахових дисциплін у вищій школі» (Одеса, 2014), «І Таврійські філологічні читання»

(Херсон, 2015), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острого, 2015), «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених» (Одеса, 2015), Перша міжнародна мультидисциплінарна конференція Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 2015), «Present and Future of Philology in the era of Globalization – 2015» (Будапешт, 2015), «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2016), «Чорноморські наукові студії» (Одеса, 2016), «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (Тернопіль, 2016), «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи» (Київ, 2018); двох всеукраїнських конференціях: «Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти» (Вінниця, 2014), «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу» (Житомир, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у *двадцять одній* публікації, із них *п'ять* – одноосібні статті у фахових виданнях України, *одна* – стаття у співавторстві у фаховому виданні України, *одна* – стаття у фаховому виданні України, внесеному до наукометричних баз, *одна* – стаття у зарубіжному виданні, внесеному до наукометричних баз, *дві* – статті у періодичних наукових виданнях України, *одинадцять* – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, результати і висновки, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Із наукової праці, опублікованої у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень здобувача, а саме, визначення терміну *просторова мова*, аналіз взаємодії системи просторового уявлення людини, концептуальної системи та мови.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку

використаних джерел (422 позиції) та додатку. Дослідження містить 12 таблиць і 9 рисунків. Загальний обсяг дисертаційної праці становить 244 сторінки, із них 179 сторінок основного тексту.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано мету і завдання дослідження, встановлено його об'єкт і предмет, описано матеріал і методи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їх апробацію та кількість публікацій автора, схарактеризовано обсяг і структуру праці.

У **першому розділі** дисертації **«Теоретичні засади зіставного дослідження фразеологічних одиниць просторової семантики»** здійснено аналіз і синтез теоретичних концепцій, релевантних для дослідження, та уточнено поняттєвий апарат, що складає його теоретичну базу, з'ясовано специфіку міфологічного і наукового осмислення простору, визначено його концептуальний статус та мовні репрезентації, окреслено межі просторової семантики, введено робочий термін *просторова фразеологічна одиниця* та запропоновано універсальну схему систематизації досліджуваного матеріалу.

Другий розділ «Методологічні засади зіставного дослідження фразеологічних одиниць просторової семантики» присвячено опису методології зіставного аналізу ПФО в межах поліпарадигмального підходу, схарактеризовано використані методи і принципи зіставного аналізу.

У **третьому розділі** дисертації **«Комплексний зіставний аналіз як основа типологізації просторових фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах»** висвітлено результати зіставного аналізу ФО просторової семантики у досліджуваних мовах: запропоновано їх типологію, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної; у результаті їх зіставлення виявлено ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості ПФО та простежено позамовні чинники, під впливом яких вони сформувалися.

У **загальних висновках** підведені підсумки дослідження та окреслені перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ

У межах нової наукової реальності зростає інтерес до самосвідомості людини по відношенню до природи, суспільства, історії, культури, релігії, мистецтва – сфер духовного, матеріального і соціального буття, в яких відбувається набуття ідентичності свого *Я* з культурою народу і людства [246, с. 222]. Тому в час, коли відроджується інтерес до національної самобутності народів, особливо актуальними постають наукові праці, виконані в руслі зіставної фразеології.

1.1 Фразеологічні одиниці як об'єкт зіставних досліджень

Термін *фразеологія* (від грецького *phrasis* ‘вираз, спосіб вираження, зворот’ і *logos* ‘слово, вчення’) характеризується полісемантичністю. В. Д. і Д. В. Ужченки розрізняють чотири його значення: «1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови, 2) сукупність фразеологізмів у мові, 3) характерні засоби вираження думки, притаманні певній соціальній групі, якомусь авторові, 4) пишномовний нещирий вислів, позбавлений внутрішнього змісту, або такий, що прикриває брехливі твердження» [284, с. 6].

З огляду на багатозначність цього терміну, у лінгвістичних працях спостерігається неоднотайність щодо його використання. Мовознавці послуговуються цим терміном як на позначення окремого розділу лінгвістичної науки [135, с. 4; 246, с. 11], так і мовних одиниць, які він вивчає [165, с. 3; 198, с. 2]. Деякі дослідників активно використовують обидва визначення вищезазначеного терміну [19, с. 9; 73, с. 39; 172, с. 5; 206, с. 10; 284, с. 6]. У нашому дослідженні під терміном *фразеологія* ми розуміємо розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему окремої мови.

Об'єктом фразеології є сукупність ФО певної мови. ФО – це не лише «специфічні мовні формули», це «картини світу», «скарбниця поетичних уявлень народу», «його історична пам'ять», одним словом, «душа кожної мови» [284, с. 6]. Цілком закономірно, що ці специфічні мовні засоби потребують окремої лінгвістичної дисципліни, питання про виокремлення якої було поставлено у 40-х роках минулого століття академіком В. В. Виноградовим [38].

Фразеологічні одиниці, їх суттєві ознаки та різновиди. «Наука про фразу» [140] – фразеологія – як окрема дисципліна існує нещодавно. І як властиво молодим наукам, що знаходяться на стадії «прихованого розвитку» [140], в ній існують остаточно невирішені теоретичні питання, не розроблено загально визнаного визначення ФО та єдиного переліку ознак, за якими словосполучення можуть бути віднесені до ФО. Відповідно, досі чітко не окреслені межі фразеології як мовознавчої науки.

Науковцем, який вперше в історії мовознавства теоретично осмислив фразеологічні явища, був Ш. Баллі [18]. Вчений розділив фразеологічні звороти на фразеологічні серії (словосполучення, елементи яких зберігають незалежність і після розпаду функціонують як звичайні одиниці у мові) і фразеологічні єдності (словосполучення, яким властива образна семантична ознака). У якості критерію встановлення об'єкта фразеології лінгвіст запропонував метод ідентифікації: єдність значення набуває прояву у тотожності усього виразу одному слову-ідентифікатору. Попри те, що, як показує практика, далеко не всі ФО можливо замінити одним словом-ідентифікатором, тезис про принципіальне значення семантичної ознаки ФО відіграє важливу роль у подальшому розвитку теорії фразеології (цит. за [172, с. 6–8]).

З опертям на ідеї Ш. Баллі, академік Виноградов виокремив три групи ФО: фразеологічні зрощення (неподільні ФО, значення яких не залежить від значень їхніх компонентів), фразеологічні єдності (одиниці, значення яких пов'язано із розумінням внутрішнього образного стрижня виразу) та

фразеологічні сполучення (ФО, що утворюються реалізацією значень слів, які їх утворюють, до того ж в складі таких одиниць допускається синонімічна заміна) [37, с. 146–161]. Недоліком цієї класифікації є відсутність загального критерію встановлення фразеологічності. Структурно-семантичною ознакою для фразеологічних зрощень і єдностей є семантична цілісність, а для фразеологічних сполучень – семантична аналітичність. Ступінь вмотивованості автором вважається поняттям суб'єктивним і взагалі не визначається критерієм фразеологічності.

Принципово інший підхід до розподілу фразеологічного матеріалу за групами пропонує О. І. Смирницький. Він акцентує увагу на тому, що головною відмінністю ФО від слова є їх роздільнооформленість, і бере до уваги семантичні, структурні та функційні характеристики ФО. Згідно із структурно-семантичними рисами О. І. Смирницький виокремлює «одновершинні» (з одним семантично повнозначним компонентом) та «двовершинні» або «багатовершинні» (з двома або більше семантично повнозначними компонентами) ФО. За функційною ознакою дослідником виділяються ФО (стилістично нейтральні стійкі словосполучення, що втратили свою метафоричність) й ідіоми (експресивні засоби мови, які базуються на метафорі) (цит. за [9, с. 7–8]). Але у віднесенні мовного матеріалу до фразеологічного складу мов ним не ураховується така ознака ФО, як стійкість, яка є однією із основних характерних рис ФО [258].

На думку Б. О. Ларіна накоплення ідіоматичності відбувається поступово. Вихідним матеріалом для ФО є вільні мовні звороти, повні за складом та прямі за значенням. Першою умовою утворення ідіоматичних оборотів є втрата реалії, якій відповідає словосполучення у своїй безпосередній номінативній функції. Вирішальним етапом перетворення звичайного словосполучення в ідіоматичне є його семантичне образне збагачення. Таким чином, лінгвіст підкреслює важливість створення класифікацій ФО, в основу яких покладено історичний принцип [140].

Ми підтримуємо контекстологічний підхід до фразеологічної системи мови, запропонований Н. М. Амосовою. Дослідниця стверджує, що визначення сутності і меж об'єкта фразеології не може виходити із спостережень над історичною динамікою мовних явищ, і що аналіз фразеологічного матеріалу повинен проводитися у плані синхронії. Вона розглядає ФО як одиниці постійного контексту і поділяє їх на фраземи, в яких значення слова, що семантично реалізується є фразеологічно зв'язаним, тобто залежним від постійного контексту, та ідіоми, в складі яких неможливо виділити ключове слово, оскільки їм характерне цілісне значення [9, с. 3–103]. Отже, основними рисами ФО Н. М. Амосова вважає роздільнооформленість, семантичну злитність та стійкість.

О. В. Кунін визначив ФО як «стійкі сполучення лексем із повністю або частково переосмисленим значенням» [134, с. 8] і розробив детальну класифікацію ФО з урахуванням їх структурних, семантичних та функційних особливостей. Серед ФО автор виділив чотири класи: 1) номінативні ФО, до яких відносяться субстантивні, ад'єктивні та адвербіальні ФО, які мають структуру словосполучення та позначають предмети, явища, дії, стани та якості; 2) номінативно-комунікативні ФО, до яких відносяться дієслівні ФО зі структурою словосполучення або речення на позначення дії або стану; 3) вигуківі ФО зі структурою еліптичного речення на позначення емоцій та волевиявлення та модальні ФО, до яких відносяться одиниці різних структурних типів, об'єднані функцією вираження відношення до висловлення з погляду достовірності, бажаності тощо; 4) комунікативні ФО зі структурою повнопредикативного речення, які діляться на прислів'я та приказки. Виділені класи за різними структурними та семантичними ознаками поділяються на підкласи та розряди [135, с. 125–190]. Подібну класифікацію на матеріалі французької мови розробив А. Г. Назарян [172, с. 58–65]. Ці класифікації характеризуються складністю, громіздкістю і широким розумінням ФО, оскільки до об'єкту фразеології відносяться прислів'я та приказки. Включення всіх різновидів сталих виразів до

фразеологічного складу мов спостерігаємо у В. Л. Архангельського [16, с. 185], А. М. Баранова і Д. О. Добровольського [19, с. 9], М. М. Копиленко і З. Д. Попової [109, с. 15], Л. І. Ройзензона [211, с. 101–102], І. І. Чернишевої [294, с. 27–31], М. М. Шанського [295, с. 4] та інших.

Широкий об'єм фразеології за словами В. М. Телії формується лише за двома критеріями: роздільнооформленість та відтворюваність. Такий підхід є суто узуальним. Відповідно в її межах співіснують шість класів одиниць: ідіоми (словосполучення із повністю переосмисленим значенням компонентів), фразеологічні сполучення (словосполучення, в складі яких один із компонентів зберігає своє пряме значення), паремії (прислів'я та приказки), мовні штампи (відтворювані стилістично забарвлені словосполучення), кліше (мовні формули) та крилаті вирази (цитації із літературних та інших культурних джерел) [246, с. 58]. Ми погоджуємося з думкою дослідниці про неможливість підбору універсальних методів дослідження ФО у широкому розумінні, тому вважаємо доцільним дотримуватися вузького розуміння об'єму фразеології. Окреслення її меж у вузькому форматі потребує встановлення комплексного переліку основних ознак ФО, які уможливають відокремлення ФО від інших типів сталих виразів.

А. Г. Назарян вважає, що ФО – це роздільнооформлена одиниця мови, яка характеризується повним або частковим переосмисленням компонентів [172, с. 42]. Л. Г. Скрипник визначає ФО, як «стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілісність і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули» [231, с. 7]. В. П. Жуков ФО називає «стійку роздільнооформлену відтворювану одиницю мови, наділену цілісним (або, рідше, частково цілісним значенням) і здатну сполучатися з іншими словами» [78, с. 6]. Л. Г. Авксентьев до головних ознак ФО відносить семантичну цілісність, метафоричність і роздільнооформленість [3, с. 13].

До таких загальноновизнаних ознак ФО як роздільнооформленість, семантична цілісність, стійкість та відтворюваність В. М. Мокієнко додає

експресивність [167, с. 167]. Важливість експресивності підтримують В. М. Телія [246, с. 84] та В. Д. і Д. В. Ужченки і називають ФО «семантико-конотативним зображенням реалії» [284, с. 16].

За М. Ф. Алефіренком ФО – це «аналітичний за структурою, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який утворюється внаслідок інтегративної дифузії лексичних і граматичних значень свого вільносинтаксичного генотипу, зумовленої процесами вторинного семіозису» [7, с. 4]. Але відповідність ФО граматичним категоріям не може вважатися їх основною ознакою, оскільки існує значна кількість предикативних ФО, що унеможлиблює їх співвіднесення з частинами мови.

На думку В. М. Телії ФО доповнюють лексичний склад мови, оскільки номінують оцінні ознаки, що не «втягнуті» у денотативний простір [246, с. 82]. Номінативну функцію ФО дослідниця розуміє як здатність називати фрагменти дійсності [246, с. 56] і вважає її ключовою рисою для виділення ФО в окрему групу сталих виразів.

У західних наукових студіях на позначення ФО лінгвісти часто послуговуються терміном *ідіома*. Уперше цей термін було вжито Л. П. Смітом по відношенню до мовних аномалій, які за його словами порушують закони граматики або лексики [346, с. 168].

З опертям на різні підходи до визначення терміну *ідіома* та його об'єму А. Ланглоц фіксує його широке та вільне розуміння, що призводить до того, що до ідіом як комплексних мовних конфігурацій відносять різноманітні сталі вирази такі, як мовні формули, кліше, прислів'я тощо. Серед характерних рис ідіом А. Ланглоц називає сполучуваність, стійкість та нерозкладність [327, с. 2–3]. М. Г. Свенссон розглядає нерозкладність як складний феномен, пов'язаний із образністю, вмотивованістю та ступенем прозорості значення [349, с. 82–92].

У сучасних закордонних дослідженнях з'являється розуміння ідіоми як різновиду ФО, оскільки більшість лінгвістів визначають її як «фразову

одиницю, чиє значення неможливо вивести із її синтаксичних компонентів» [313, с. 79]. А термін ФО мовознавці починають вживати по відношенню до різних типів сталих виразів.

С. Гріз виділяє такі параметри, згідно з якими словосполучення можна віднести до ФО: характер та кількість елементів у словосполученні, частотність його вживання, його синтаксична та лексична варіативність, семантична нерозкладність. Останній параметр традиційно вважається ключовим [321, с. 4].

Із розвитком корпусної лінгвістики Дж. Сінклер впроваджує новий підхід до визначення об'єму фразеології [345], який отримує назву дистрибутивний, оскільки базується на критеріях частотності вживання. Новий метод ілюструє принципово відмінні від класичних поглядів результати. Ідіоми, які як семантично нерозкладні мовні одиниці традиційно складають «серце» фразеології, показали дуже низький ступінь частотності у мові. В той час як словосполучення слів, які навіть раніше не включалися до корпусу фразеологічного матеріалу, демонструють продуктивність у комунікативних процесах [320, с. 29]. Такий напрямок досліджень ФО отримав підтримку серед західних лінгвістів (Дж. С. Вільямс [355], С. Еверт [315], М. Левін і Г. Ліндквіст [332], Р. Мун [338], Н. Несселхауф і П. Скандера [339], М. Стаббс [348]). На нашу думку, критерій частотності не може бути ключовими для визначення фразеологічності, оскільки він неймовірно розширює межі фразеології та унеможливорює розрізнення ФО від вільних словосполучень.

С. Грейнджер та М. Пакот при розгляді фразеологічного матеріалу пропонують об'єднання класичного та дистрибутивного підходів та розробляють типологію ФО, яка базується на функційних критеріях. До першого класу ФО вони відносять одиниці, яким властива номінативна функція (ідіоми, сталі порівняння, фразові дієслова тощо). Другий клас ФО виконує синтаксичну функцію (наприклад, складні прийменники і сполучники). Функція третього класу є суто комунікативною, вона об'єднує

прислів'я та приказки, мовні кліше, слогани, крилаті вирази тощо [320, с. 42–45]. Подібна класифікація також пропонується Г. Бюргером [310], А. М. Барановим і Д. О. Добровольским [19, с. 9].

Ми вважаємо функційний підхід до виокремлення різних класів сталих виразів ключовим і підтримуємо тезу В. М. Телії про обов'язкову номінативну функцію ФО. Саме здатність номінувати через образність явища об'єктивної дійсності різнить ФО від інших класів словосполучень та, попри її міжрівневий статус, робить об'єктом лексикології. В той час як сполучення слів, що виконують синтаксичну функцію (складні сполучники та прийменники), слід вважати об'єктом синтаксису, а сталі вирази комунікативної направленості (прислів'я та приказки) – об'єктом прагматики.

Отже, узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних лінгвістів на об'єкт фразеології дає підстави для висновку, що ФО притаманна низка специфічних характеристик, а саме: роздільнооформленість (ФО складається із двох та більше слів), цілісність значення (значення ФО формується у наслідок повного або часткового переосмислення вільного словосполучення-прототипу), відтворюваність у мові (ФО не створюються, а відтворюються у мові як готові цілісні словесні комплекси), відносна стійкість (ФО властива відносна постійність компонентного складу та структури) та виконання номінативної функції (образне позначення фрагментів об'єктивної дійсності).

З оперттям на розглянуті вище дефініції ФО та узагальнений перелік їхніх ознак в нашому дослідженні під ФО розуміємо здатні виконувати номінативну функцію роздільнооформлені, стійкі, відтворювані, семантично цілісні мовні одиниці, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення.

Таким чином, згідно з узуальною класифікацією сталих виразів В. М. Телії [246, с. 58] у межах нашого дослідження до ФО відносимо ідіоми (різновид ФО із повністю переосмисленим значенням компонентів) та

фразеологічні сполучення (різновид ФО із частково переосмисленим значенням компонентів).

Щодо спірного питання віднесення паремій до ФО, вважаємо що їм притаманні структурні, семантичні та функційні ознаки, що різнять їх від ФО. По-перше, паремії оформлені за зразком синтаксично замкнених, відтворюваних і семантично цілісних речень [71, с. 4], тому на відміну від більшості ФО не можуть бути частинами речення або вступати у синтаксичні відношення з іншими членами речення. По-друге, їм властиве особливе функційне навантаження, яке набуває прояву у реалізації особливої дидактичної мети (повчання, застереження) [135, с. 176]. Оскільки вони не втрачають свого ідейно-тематичного навантаження поза текстом, констатуємо, що їм характерна функція висловлення. На нашу думку, такі особливості уможливають розгляд паремій у якості окремого від ФО класу стійких відтворюваних мовних одиниць і сприяють становленню пареміології як окремої дисципліни (Л. Г. Авксентьев, М. Ф. Алефіренко, В. М. Білоноженко, В. М. Мокієнко, О. І. Молотков та ін.).

Становлення зіставної фразеології. На сучасному етапі розвитку фразеологія як область синтезованого наукового знання займає особливе положення у загальній теорії мови [86, с. 109]. В українській лінгвістиці її стрімкий шлях від периферії мовознавчої науки до передових позицій умовно розділяють на три етапи:

1) підготовчий (50–60-ті роки ХХ ст.), основним завданням якого стало відокремлення фразеології в окрему мовознавчу дисципліну та обґрунтування основних її понять;

2) структурно-семантичний (70–80-ті роки ХХ ст.), під час якого виділений фразеологічний матеріал піддався систематизації;

3) функційний (90-ті роки ХХ ст.–ХХІ ст.), який співвідноситься із затвердженням антропоцентричної парадигми як домінуючої у сфері мовознавчих студій, з опертям на яку глибше розуміються загальні та етнічні особливості ФО [202, с. 12].

Проблеми виявлення універсального та унікального у фразеологічних системах різних мов завжди мали особливу значущість. Зіставні дослідження необхідні не лише для проникнення в іноземну мову, а і для кращого розуміння рідної [14, с. 13]. Але при всій своїй актуальності зіставні дослідження фразеологічного складу мов з'являються доволі пізно. Е. М. Солодухо зауважує, що у 1965 році було захищено вже 150 дисертацій з фразеології, але жодної праці, виконаної у зіставному аспекті, серед них не було. Лінгвіст пояснює цей факт труднощами, з якими стикаються мовознавці, коли аналізують таку специфічну мовну одиницю як фразеологізм [233, с. 25].

Перший зіставний аналіз фразеологічного матеріалу проведено наприкінці підготовчого періоду розвитку фразеологічної науки у 1967 році. Його автори, Ю. Ю. Аваліані і Л. І. Ройзензон, застосовують зіставний і порівняльний методи в аналізі ФО [1]. Хоча це дослідження характеризується фрагментарністю, воно закладає основні аспекти зіставної фразеології [206, с. 10], справжнє становлення якої розпочалося у структурно-семантичний період під егідою системно-структурної парадигми.

У цей період виходять праці Е. М. Солодухо, які роблять значний внесок у розвиток зіставної фразеології [233; 234]. Лінгвіст не тільки проводить ґрунтовний зіставний аналіз фразеологічного складу слов'янських, германських і романських мов, а і прояснює низку теоретичних питань методології зіставних досліджень фразеологічних систем [233, с. 20–25].

Серед здобутків зіставної фразеології цього періоду слід виділити монографію О. Ф. Арсентьевої, присвячену дослідженню англійських і російських ФО, семантично орієнтованих на людину. Авторка за допомогою компонентного аналізу, що базується на словникових дефініціях, формує корпус досліджуваних одиниць, докладно опрацьовує проблему фразеологічної еквівалентності: виділяє фразеологічні еквіваленти, аналоги та безеквівалентні ФО [15].

Комплексне зіставлення фразеологічних систем російської і німецької мови проводить О. Д. Райхштейн. Він аналізує питання аспектної і функційно-змістовної міжмовної співвідносності ФО, фактори еквівалентності ФО, піддає зіставленню семантичні групи ФО, тематичні групи їх компонентів, досліджує фразеологічну активність, аналізує фразеоутворюючі моделі в обох мовах і синтаксичну організацію ФО [206].

Також серед праць, що сприяють становленню зіставного аналізу фразеологічних систем, підкреслимо дисертації Ю. А. Долгополова [68], Ю. П. Солодуба [232], колективну монографію за редакцією Г. П. Іжакевича [235].

У структурно-семантичний період розвитку фразеології лінгвісти починають усвідомлювати її міждисциплінарність. ФО сприймаються як носії етнокультурної інформації, а їх національна маркованість становить проблему їх перекладу. У своїй праці «Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія» Р. П. Зорівчак вводить термін *асоціативні лакуни* на позначення слів, які для англійців не мають такого символічного значення, яке надають їм українці [85].

Узагальнюючи основну проблематику зіставних досліджень ФО структурно-семантичного періоду, виділимо розробку методів зіставного аналізу фразеологізмів, проблему фразеологічної еквівалентності і встановлення параметрів співвідносності ФО. Додамо, що другий період розвитку фразеології, який об'єднує класичні і нові підходи, вважається перехідним етапом від традиційної системно-структурної до новітньої антропоцентричної парадигми, що починає лише вкорінюватися у лінгвістичних розвідках.

Сучасний, сформований під егідою антропоцентричної парадигми, період розвитку фразеології отримав назву *функційний*. Він характеризується комплексними дослідженнями фразеологічного складу мов із залученням здобутків інших дисциплін, які направлені на пізнання феномену людини. Як слушно зауважує Е. К. Коляда, антропоцентризм ФО є тією спільною рисою,

що об'єднує їх, незважаючи на їх різноманітність [101, с. 92; 102, с. 217; 103, с. 38].

Комплексного розгляду набувають проблеми фразеологічної ідеографії. У своїй докторській дисертації Ю. Ф. Прадід встановлює статус і місце окремих фразеологічних мікросистем [201] і впроваджує новий підхід у складанні двомовних фразеологічних словників. Наприклад, задля розподілу ФО за тематичними групами у першому в Україні російсько-українському і українсько-російському фразеологічному тематичному словнику «Емоції людини» залучено здобутки психології [378].

Зростає інтерес мовознавців до етимології ФО та механізму їх утворення. На особливу увагу заслуговують праці М. В. Жуйкової, в якій крім цікавих етимологічних розвідок, міститься опис когнітивних механізмів утворення східнослов'янських ФО [77], та О. О. Селіванової, яка розробляє авторську методику аналізу мотивації ФО в проекції на когнітивні моделі структур знань [217; 221; 222].

Питання культурного підґрунтя ФО спонукає розвиток досліджень в лінгвокультурологічному аспекті. Становленню фразеологічної картини світу у діячності присвячене дисертаційне дослідження В. І. Школяренко у німецькій мові [298], В. Д. Ужченка – в українській [283]. Етнокультурні особливості окремих фразеологічних систем аналізують Ю. М. Лебеденко [141], О. О. Нагорна [171], О. О. Селіванова [220].

У фразеологічному значенні, крім денотативного та сігніфікативного аспектів, починають виділяти і конотативний, який пов'язується із внутрішньою формою (далі ВФ) ФО. На матеріалі німецької мови Н. Д. Кулик розглядає конотативний аспект семантики ФО [132], М. В. Гамзюк – емотивний компонент їх значення [46]. Н. Д. Петрова описує національну та загальнокультурологічну конотацію фразеології природи в англійській мові [188].

Також в останні роки значний інтерес лінгвістів викликає прагматичний потенціал ФО. М. Ф. Алефіренко вважає, що у дослідженні

фраземіки слід враховувати провідні ознаки мовних систем, які обумовлені субстанціональною і комунікативною (соціальною) природою [7, с. 5]. Функційних характеристик фразеологізмів у різних мовах торкається низка кандидатських дисертацій [36; 97; 131; 156; 160; 170; 187; 216; 230; 241; 276; 306].

Отже, функційний період розвитку фразеології визначив напрямки досліджень, які інтенсивно розробляються у сучасних лінгвістичних студіях: ідеографічний, етимологічний, культурологічний, когнітивний та прагматичний. Вони тісно пов'язані між собою і розвиваються у постійній взаємодії.

Що стосується зіставної фразеології у цей період, як слушно зауважує М. П. Кочерган, зміна парадигм «пожвавила контрастивні дослідження, внесла в них нові аспекти» [114, с.4–5].

Особливий статус ФО, спричинений їх роздільнооформленістю, зумовлює специфіку зіставного аналізу, який, за словами В. М. Мокієнка, полягає у комбінації зіставної лексикології із зіставним синтаксисом [166, с. 337]. Лінгвіст розробив метод структурно-семантичного моделювання, який полягає в конструюванні моделі фразеосхеми, що лежить в основі варіантно-синонімічного ряду ФО. Цей метод використовується в працях сучасних лінгвістів [41; 63; 99; 178; 186; 195; 205; 207; 225; 244; 281; 286].

Одним із основних завдань зіставних досліджень у руслі антропоцентричної парадигми є встановлення глибинних зв'язків між мовами, свідомістю і культурою досліджуваних етносів. Дослідження механізмів уявлення об'єктів, що пізнаються і номінуються у мовній свідомості людини, здійснюється через осмислення сутності ВФ фразеологізмів [6, с. 52]. ВФ «постає як результат взаємодії прототипного словосполучення й метафоризованої похідної одиниці – фразеологізму» [149, с. 154].

У межах когнітивного підходу до аналізу фразеологічних систем різних мов розгляду піддаються особливості когнітивних процесів, що лежать в

основі утворення ФО [145], специфічність їхньої ВФ [17; 181; 185; 195; 236; 286]. За допомогою фреймового аналізу розробляються концептуальні моделі, на яких базується утворення ФО певної мікросистеми [79; 120; 229], і описуються параметри фразеологічної концептуалізації [279]. На особливу увагу заслуговує монографія І. О. Наумової, в якій розглядаються фразеологічні універсалиї. На думку авторки, фразеологічна конвергенція є відображенням єдності людського мислення, що набуває прояву у мовній ідентифікації явищ дійсності та виборі образного шифру виразності [173, с. 3].

М. Ф. Алефіренко стверджує, що особливості процесів категоризації залежать не тільки від суто когнітивних механізмів, а і культурно-дискурсивного простору, в якому знаходиться людина [6, с. 153]. Цю тезу доводять дослідження сучасних лінгвістів [198]. Наприклад, О. П. Левченко у дисертаційній праці з'ясовує специфіку фразеологічного символу в українській і російській мовах, виявляє на концептуальному та вербальному рівнях національне та інтерлінгвальне у концептах, реконструйованих на фразеологічному матеріалі [144]. Зв'язок ФО з національним менталітетом досліджується у монографіях К. І. Мізіна на матеріалі англійської, німецької, російської та української мов [161; 162].

Для зіставного аналізу ФО у межах лінгвокультурології істотним є встановлення семіотичного діапазону інтерпретації семантики ФО, що базується на асоціативних зв'язках і відображає своєрідність образу світу певної етнокультурної свідомості [6, с. 155]. Мовознавці аналізують специфіку мотивації та образних асоціацій в основі ФО [33; 41; 45; 50; 80; 186; 195; 207], простежують символіку образів-еталонів у їхньому складі [50; 145; 163; 186; 195], особливості компонентного складу [63; 76; 92; 215; 281], реконструюють семіотичні моделі ФО [297], встановлюють джерела їх походження [195; 297], розглядають ФО крізь призму культурних кодів [44; 162; 223; 300; 301].

Важливим етапом зіставного дослідження є відбір мовного матеріалу. Оскільки лінгвістичні дослідження характеризуються системністю, зіставленню піддають парадигматичні об'єднання ФО. Матеріалом зіставного аналізу виступають ФО, компоненти яких належать до певної тематичної групи, або ФО спільної семантики. При аналізі ФО, об'єднаних компонентним складом, найчастіше аналізуються ФО з зоосемізмами [120; 139; 229 та ін.], соматизмами [68; 84; 297], онімами [80; 97] тощо.

Ми погоджуємося з М. П. Кочеграном, на думку якого, саме семантика є тим фактором, що дає основу для зіставлення, сприяє розкриттю сукупності системно зумовлених характеристик досліджуваних мов, прояснює проблему взаємовідношень мови і мислення [115, с. 88]. Вона залишається у центрі зіставних досліджень фразеології, про що свідчить низка праць останніх років [33; 69; 76; 84; 120; 139; 181; 192; 215; 225; 236; 281; 290; 291; 297].

Лінгвісти використовують два підходи до угруповання фразеологізмів у семантичні об'єднання у зіставному аналізі: ідеографічний [8; 63; 79; 99; 122; 186; 195; 207] та польовий [70; 181; 215; 244]. Здебільшого вони піддають аналізу ФО, семантично орієнтовані на людину: розглядаються ФО на позначення рис характеру людини [99; 225; 244], її внутрішніх якостей [236; 279], інтелектуальної діяльності [41; 63], емоційного стану [181; 281; 290], мовлення [122], обману [70], вживання алкоголю [195], матеріально-грошових відносин [215], побажань [50], весілля [205] тощо.

Кількість зіставних досліджень ФО, що вербалізують універсальні поняття об'єктивної дійсності, не є презентативною [87; 186; 192; 179]. Це, очевидно, зумовлено обмеженістю матеріалу, оскільки «фразеологія обслуговує переважно емоційну сферу, а тому навколишня дійсність не знаходить у ній свого повного відбиття» [284, с. 21], та складністю виявлення етнокультурних особливостей в універсальних речах.

Ми підтримуємо думку Б. Ворфа, одного із авторів теорії лінгвістичної відносності, який першочерговим завданням для лінгвіста у пошуку відмінностей між мовами вважає залучення до аналізу перцептивних

універсальній [344, с. 58–59]. Першою реалією буття, яку сприймає людина, є простір. За словами В. Г. Гака, для цього достатньо відкрити очі, повернути голову, протягнути руки [42, с. 127].

На нашу думку, ФО просторової семантики поєднують у собі універсальний механізм пізнання дійсності людиною та її етнокультурну ментальність. Отже, зіставний аналіз таких одиниць сприятиме вирішенню найскладнішого актуального питання сучасних зіставних досліджень – взаємовідношення свідомості, мови та культури.

1.2 Простір як об'єкт міждисциплінарних досліджень

Погоджуємося з Ю. М. Лотманом, який слушно зауважує, що просторова картина світу, яка існує у свідомості людини, багатомірна: вона включає в себе і міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий «здоровий глузд» [151, с. 296]. Тому, для того щоб отримати уявлення про таку фундаментальну онтологічну категорію, як простір, її мовну об'єктивізацію, і, відповідно, межі просторової семантики, слід провести всебічний аналіз її становлення.

Міждисциплінарний підхід до окреслення меж просторової семантики є цілком виправданий. У сучасному розумінні семантика не тільки пронизує усі мовні рівні, а і пов'язує лінгвістику з філософією, психологією, логікою та іншими науками [121, с. 11]. Отже, дослідження мовних одиниць певної семантики вимагає залучення здобутків інших дисциплін.

Простір реальний і міфологічний. Простір існує об'єктивно, незалежно від волі людини. І, як зазначає Ю. М. Лотман, реальний, наданий людині природою простір, впливає на те, як вона моделює світ у своїй свідомості [151, с. 297].

У ранню епоху людського життя, коли думка ще не була настільки сильною, щоб піднятися до грандіозних навчань стародавнього світу про походження Космосу, відомості людини обмежувалися міфічними

уявленнями про світ і небагатьма емпіричними знаннями у галузі практичного життя [95].

В архаїчній картині світу людина не відокремлювала себе від середовища, вважала себе його частиною. Вона сприймала простір як цілісне утворення між небом і землею, яке чуттєво досягається і в межах якого вона вільно переміщається [124]. Міфологічний простір не є порожнечою, він заповнений речами, таким чином він протистоїть хаосу. Аналіз міфів про утворення світу дозволив дійти висновку, що простір утворюється шляхом упорядкування Хаосу, заповнення його живими істотами і предметами. Отже, міфологічний простір – це певна організована сукупність об'єктів і процесів. У міфологічній свідомості простір є різнорідним і членованим, він має центр і периферію, причому центр є місцем сакральним, а периферія – небезпечним [256, с. 24–25].

Як зазначає В. В. Міронов, міфологічному простору притаманне вертикальне ділення, тобто простір розподіляється на підземний, земний і небесний. Всі три вертикальні простори мають якісні характеристики: підземний світ – ворожий, земний – повсякденний, а небесний – прекрасний. До того ж, простір невідривно пов'язаний із часом і утворює з ним особливу єдність, просторово-часовий континуум [159, с. 192–198].

Для свідомості людини в архаїчній картині світу простір був реальним, фізичним простором-світом, який організується речами і піддається виміру [256, с. 29]. Тому він породив значну кількість просторових опозицій і координат: верх/низ, небо/земля, земля/підземне царство, правий/лівий, близький/далекий, внутрішній/зовнішній, південь/північ, схід/захід тощо. Також міфологічний простір інтерпретується як рух, тобто шлях, що має початок, центр і кінець [256, с. 27].

На думку Т. В. Топорової найважливішими опозиціями архаїчної моделі світу є опозиції «високий/низький», «довгий/короткий», «широкий/вузький», «далекий/близький», які формують чотиривимірність просторово-часового континууму [278]. Вищезазначені просторові опозиції

І. О. Андреева вважає базовими просторовими міфологемами, які формують загальні властивості міфологічного простору [10, с. 5].

В. М. Топоров серед головних характеристик міфологічного простору виділяє наступні: 1) невід'ємність від часу; 2) наповненість речами, які його організують; 3) відокремлення від Хаосу; 4) розгортання простору назовні відносно центру; 5) розчленованість простору, яка свідчить про його єдиний зміст [277, с. 229–281].

Отже, узагальнення зазначених вище думок дозволяє систематизувати основні властивості міфологічного простору: його синкретизм із часом, упорядкованість, дискретність, членованість, складність, здатність до вимірювання, якісну різноманітність, сакральність і об'єктну наповнюваність.

Простір філософський, геометричний і фізичний. Сучасна людина не може відволіктися ні від чуттєвого сприйняття простору, ні від його геометричної концептуалізації [256, с. 34].

Перші філософські вчення про простір базувалися на «наївних» уявленнях про нього. З опертям на наочне, утилітарно-побутове сприйняття простору людина намагалася надати йому наукове пояснення. З часом у філософії розвинулися дві протилежні базові концепції розкриття сутності простору: субстанціональна і реляційна.

Початок субстанціональній концепції заклали засновники школи атомістів, Левкіпп та його учень Демокріт. Вони висунули ідею про існування безмежної порожнечі, яка заповнена атомами, що перебувають у постійному русі [153]. Згідно з їхніми уявленнями, простір безкінечний, однорідний, незалежний від часу та матерії.

Сутність реляційної концепції склали погляди Аристотеля на порядок світобудови, які він виклав у «Метафізиці» [12] та розширив у «Фізиці» [13]. Філософ розглянув такі фундаментальні категорії як *матерія* та *форма*, зазначивши, що лише *форма* дає *матерії* можливість реально існувати. Діяльність, яка приводить матерію у дійсне існування, є *рух*. Переміщення у просторі – основний різновид руху, кількість якого визначається простором і

часом. Отже, простір та час не існують без матерії та руху. Таким чином, теорію простору Аристотель значно спрощує – він зводить її до поняття *топосу*, тобто місця, заповненого певним тілом. Простір є системою місць, які займають матеріальні тіла.

Під впливом філософії Аристотеля давньогрецький математик Евклід створив фундаментальний труд «Елементи», в якому він узагальнив основні теоретичні досягнення античної математики та інтегрував існуючі розрізнені гіпотези в єдину концептуальну систему [72]. Геометрія, яка базується на постулатах, викладених у книзі, отримала назву евклідової, а тривимірний простір, властивості якого описуються аксіомами евклідової геометрії, – евклідовий простір.

Вищенаведені давньогрецькі вчення дали поштовх розвитку уявлень про простір в європейській філософії, які передовсім пов'язані з французьким філософом, математиком і фізиком Рене Декартом [60]. Вчений опирався на погляди Аристотеля і відкидав ідеї атомістів про існування порожнечі. У його розумінні, простір ототожнюється з матерією, яка його заповнює та складається з різноманітних часток, що перебувають у безперервному русі. У дії теплоти, магнетизму, електричного струму, він доводить існування особливої тонкої матерії, яка не сприймається людським оком [61; 62]. На думку Р. Декарта, *простір* є порядок співіснування тіл, взаємно розташованих одних біля інших. Відповідно до створеної ним системи координат, простір визначається через протяжність у довжину, ширину і глибину.

Субстанціональна і реляційна концепції привели до формування двох типів простору в європейській філософії: *абсолютного* («порожнього») простору Ньютона та *відносного* («об'єктно-заповненого») простору Лейбніца.

Ісаак Ньютон заклав основи природознавства та класичної фізики у фундаментальній праці «Математичні начала натуральної філософії». Він постулює абсолютність простору і часу, доводячи, що ці величини не

залежать від положення або швидкості спостерігача. Довжина відрізків у будь-яких системах відліку лишається незмінною. «Абсолютний простір» вчений розуміє як порожнє і нерухоме вмістилище тіл, яке існує незалежно від матерії, і відділяє його від загальновідомого поняття простору, що сприймається органами чуттів [175, с. 30–31].

Вічний опонент Ньютона, Готфрід Вільгельм Лейбніц, навпаки, розвинув теорію про невід'ємність простору від матерії. За Лейбніцем, простір – це порядок взаємного розташування безлічі тіл, що існують одне поза одним [373]. Отже, згідно з його концепцією, простір є відносним, оскільки залежить від речей, розташованих у ньому, і визначається ними.

Таким чином, у цій полеміці було введено поняття про *абсолютність* і *відносність* простору, тобто його наукове і буденне сприйняття. Абсолютний простір відсторонений від людини, він належить до точних наук: геометрії та фізики, є частиною наукової картини світу. Відносний простір сприймається людиною і належить до наївної картини світу.

Сучасна фізика розуміє простір як форму координації матеріальних об'єктів та їхніх станів, якій властивий нерозривний зв'язок із часом [391].

У філософії простір вважається однією з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом [383, Т. 8, с. 298]. Властивості простору прийнято розділяти на метричні (кількісні) та топологічні (якісні). Метричні характеристики пов'язані з вимірюванням простору і виявляються у його протяжності. Топологічні властивості включають тривимірність, безперервність, структурованість, нескінченність, єдність із часом і рухом [256, с. 35–37].

Отже, у сучасному науковому розумінні *простір* – форма координації матеріальних об'єктів та їхніх станів, якій властива об'єктивність, тривимірність, протяжність, безперервність, структурованість, нескінченність та єдність із часом.

Дослідження простору в рамках когнітивної парадигми. З виникненням когнітивної науки в межах лінгвістики формується уявлення

про значення як «ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження й обробки інформації людським мозком», а семантика природних мов постає «результатом категоризації й концептуалізації світу представниками певного етносу та культури й відображає досвід, знання, відчуття людини» [224, с. 382]. Отже, для того щоб встановити, що включає в себе просторова семантика ФО, слід відповісти на питання, як людина концептуалізує простір і яким є його статус у концептуальній картині світу людини.

Зазначимо, що простір як базова структура людської свідомості, одна з перших реалій буття, що сприймається людиною з початку пізнання світу [42, с. 127], для когнітивістики як для науки про набуття, збереження і використання знань, про мислення і пізнання представляє значний інтерес.

Реальний простір, який розуміється як зовнішній по відношенню до суб'єкта, що сприймає його [127, с. 26], стає об'єктом сприйняття і піддається концептуалізації, яка є когнітивним опрацюванням інформації, тобто нейрофізіологічним процесом людського мозку [343, с. 6]. О. С. Кубрякова визначає концептуалізацію як «один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отриманої нею інформації, яка виходить із різних каналів і приводить до творення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [365, с. 93].

У сучасній когнітивній науці сформовано два підходи до розуміння концептуалізації: універсальний та релятивний.

Перший підхід акцентує увагу на тому, що концептуалізація є процесом універсальним. Він опирається на спільну для всіх людей здатність до творення концептів і має давнє коріння, що сходиться до філософських вчень [265, 268]. «Вроджене знання» Платона [193, с. 407–419], «вроджені ідеї» Р. Декарта [61, с. 148], «первинні аксіоми, (*primitifs*)» Г. В. Лейбніца [146, с. 75], «ап'юріорні судження» І. Канта [91, с. 129–134] щодо концептуалізації простору об'єднані ідеєю, що для того, щоб

сприймати предмети, які знаходяться у просторі, уявлення про простір людині повинно бути дано заздалегідь.

На доказ універсальності концептуалізації простору свідчать дослідження Е. Толмана. Він довів, що просторове уявлення про навколишнє середовище зберігається у свідомості людини у вигляді *когнітивної карти* [352]. Ця теорія набула подальшої розробки в працях Дж. О'Кіфа і Л. Надея [341] і привела до революційного відкриття «нейронів місця», яке зробило Дж. О'Кіфа лауреатом Нобелівської премії у 2014 році [419].

Спроможність універсальної теорії концептуалізації доводиться гіпотезою «менталізму» Дж. Фодора. Досліджуючи свідомість людини, він дійшов висновку про її неоднорідність, яка полягає у певній паралельності процесів пізнання [317]. «Модулярності свідомості» підтверджується результатами нейропсихологічних досліджень, які доводять, що права доля гіпокампуса людини пов'язана з обробкою зорово-просторової інформації, а ліва – із мовною функцією [340]. На думку універсалістів, когнітивна та мовна репрезентації існують незалежно одна від одної, але вони певним чином пов'язані між собою, що уможливорює переміщення від однієї системи до іншої [309; 317; 322; 323; 342; 353].

Протилежних поглядів дотримуються прибічники теорії лінгвістичного релятивізму. Вони надають перевагу мовній концептуалізації, яка є первинною і визначає подальше пізнання світу [224, с. 404]. Згідно з їхньою думкою, концептуалізація формується під впливом використання певної мови.

На доказ такого взаємозв'язку мови і свідомості висуваються припущення, що чуттєве сприйняття людини вже опосередковано мовою [123, с. 11], експериментально доводиться, що діти сприйнятливі до певних специфічних мовних засобів вербалізації просторових відношень від самого початку освоєння рідної мови [333, с. 307–315; 334, с. 488–490].

Ми підтримуємо релятивний підхід до розуміння концептуалізації, оскільки визнаємо її визначення О. С. Кубряковою, яка під

концептуалізацією розуміє пізнавальну діяльність людини, що полягає в опрацьовані інформації, яка надходить із різних каналів [365, с. 93]. Мова є одним із основних засобів зберігання і транслявання інформації. Отже, на нашу думку, концептуалізація людиною простору відбувається як через її чуттєве сприйняття довкілля за допомогою органів чуття, так і під впливом опанованої нею мови [351].

Результатом концептуалізації є формування концептосфери – «системи концептів у свідомості людини або колективної свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань, уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду» [224, с. 405]. Концептосферу також визначають як «сукупність психоментальних уявлень етносу» [148, с. 281], «інформаційну базу мислення» [197, с. 176], «єдиний когнітивно-семантичний континуум етносу» [155, с. 31].

Концептосфера є холистичним феноменом, упорядкованою єдністю концептів, які утворюють взаємопов'язані концептополя мікро- та макрорівня, що існують за принципом включення одних у склад інших. Таким чином, устрій концептосфери можливо представити у термінах ієрархічних структур [203, с. 172–177]. У зв'язку із системним устроєм концептосфери, яке постулює неможливість пізнання частини без пізнання цілого, дослідники оперують важливим для усвідомлення її устрою поняттям – *концептуальні домени*. Під цим терміном розуміється зв'язна ділянка концептуалізації, відносно якої характеризується семантична структура [330, с. 47]. Усякий концепт є «зануреним» у певний домен, а домен формує той фон, із якого виділяється концепт [208, с. 3]. Так, уявлення про палець формується лише відносно уявлення про руку, а усвідомлення, що таке рука, можливо лише відносно розуміння того, що таке тіло [314, с. 232]. Статус конкретної одиниці концептополя залежить від її співвідношення з іншими одиницями: та сама одиниця по відношенню до інших може бути як концептом, так і доменом у залежності від установок

дослідника [224, с. 406]. У вищезазначеному прикладі рука є доменом по відношенню до пальця і концептом по відношенню до тіла.

Що стосується парадигматичного статусу простору у складній структурі концептосфери, значний внесок у розуміння організації знання про навколишній світ у нашій свідомості, зробив Р. Лангакер, автор теорії доменів. Він зробив припущення, що концептосфера повинна мати в своїй основі певні базові елементи, інакше вона була б циклічною. Ці елементи він назвав *базовими доменами*. На думку науковця, вони є «вродженими», тобто мають передконцептуальну природу, оскільки формуються на рівні чуттєво-перцептивного знання, та слугують основою для розуміння інших доменів і концептів [314, с. 232–233]. Так, розуміння того, що таке палець, окрім уявлень про руку та тіло, потребує уявлення про простір, оскільки лише поняття про тривимірний простір уможливує формування поняття про людське тіло. В свою чергу, усвідомити, що таке простір, маючи уявлення про тіло, неможливо [314, с. 232]. Відносно цієї теорії, простір є базовим доменом – мінімальним нескоротним репрезентаційним полем, яке неможливо пояснити в термінах інших доменів і яке слугує «фоном» для розуміння великої кількості концептів [74, с. 63].

Серед базових доменів, простір має особливий статус, оскільки значна кількість концептів, непов'язаних з простором, та інших базових доменів структурно організовані за певними просторовими моделями. Наприклад, час, температура, звук, тиск, емоції, біль, ієрархічні системи: ціннісні, соціальні, таксономічні тощо [309, с. 48; 322, с. 22]. Таке розуміння простору корелюється з його філософським визначенням як форми існування матерії. Відповідно, для лінгвістичного дослідження воно ускладнює виокремлення мовних одиниць просторової семантики, оскільки викликає труднощі у встановленні меж концептуального поля, що репрезентує простір у концептуальній системі.

Складне завдання визначення суто просторових концептів, що утворюють концептуальне поле простору, успішно вирішується у наукових доробках Р. Джекендоффа [322] та М. Бірвіша [309].

М. Біршін для опису процесу концептуалізації простору вводить термін *внутрішній простір*, під яким розуміє внутрішню репрезентацію зовнішнього фізичного простору. Внутрішній простір, отримуючи інформацію з різних каналів сприйняття (візуальну, кінетичну, аудіальну, тактильну, інформацію вестибулярної системи) інтегрує її в *систему просторового уявлення*. Дане утворення має передконцептуальний статус і виступає посередником між каналами сприйняття перцептивної інформації та концептуальною системою, в якій структурує знання за певними просторовими моделями. В той час, як концептуальна система презентує знання будь-яких предметних сфер, система просторового уявлення пов'язана лише з однією сферою – відображає властивості чітко обмежені сприйняттям простору [309, с. 44–45]. З опертям на цей факт, М. Бірвіш вказує на існування в концептуальній системі «суто просторових концептів», які експліцитно містять просторову інформацію і формуються виключно під впливом системи просторового уявлення [309, с. 54]. Встановлення їх переліку вимагає аналізу, яку саме інформацію кодує система просторового уявлення.

За Р. Джекендоффом, вона кодує *форму об'єкта*, його *конфігурацію*, *зміни форми і конфігурації*, *схему розміщення* об'єктів у просторі відносно один одного, розпізнає *одиночний об'єкт* і *групу об'єктів* [322, с. 8–13].

М. Бірвіш зазначає, що система просторового уявлення забезпечує інтерпретацію інформації про *форму об'єкта* (пропорційні характеристики об'єкта та його частин), *розмір об'єкта* (його метричні характеристики), *місце розташування* (розташування об'єкта відносно інших), *рух об'єкта* (зміна місця в часі), яка є взаємозалежною і кодується комплексно [309, с. 47].

Праці зарубіжних вчених (О. С. Кубрякової [125], Р. Джекендоффа [322], Б. Ландау [328, 329], Л. Талмі [350] та ін.)

підтверджують комплексне сприйняття простору. Ними доводиться, що людина цілісно сприймає просторові ситуації: одночасно розпізнає одиничний об'єкт і групу об'єктів, ідентифікує їх рух або нерухомість, розташування об'єктів по відношенню один до одного, відстань між ними, їхню форму і конфігурацію тощо.

Вітчизняна наука також підтримує складність концептуалізації простору. На думку М. П. Ющенко, в основі просторових відношень завжди є об'єкт, місце та орієнтир локалізації. Об'єктами локалізації є істоти або неістоти, які можуть бути дискретними та виокремлюватися, а можуть сприйматися як множина об'єктів і отримувати спільну просторову характеристику [303, с. 9–11]. І. П. Довбня виділяє такі складники простору, як рух, локатив та його частини, стан або положення, розмір, ємкість і міра [67, с. 77].

Таким чином, здобутки когнітивної науки доводять, що концептуалізація простору є комплексним процесом, який у людській свідомості формує уявлення про 1) об'єкти (їх кількість, цілісність, розмір, форму і конфігурацію); 2) місце (відкриті або закриті ділянки, які займають об'єкти); 3) локалізацію (розташування об'єкта відносно певних орієнтирів) і 4) рух (переміщення, зміна положення, форми і розміру об'єктів) [266].

Така комплексність концептуалізації простору зумовлює його поліцентричність як ментального утворення та надає йому макроконцептуального статусу. Вслід за А. М. Приходько під макроконцептом розуміємо категоріальну ментальну одиницю, яка презентує загальнолюдське поняття [203, с. 184]. Макроконцепти, до яких вчений відносить *простір, час, людину, причину* тощо, є високоабстрактними сутностями, які набувають чіткої окресленості у науковій картині світу та об'єднують одиниці низхідного рівня абстракції, які знаходяться у гіперогіпонімічних відношеннях. Структуру макроконцепту А. М. Приходько ілюструє наступним прикладом: макроконцепт ПРОСТІР імплікує гіперконцепт МІСЦЕ, до якого входить мезоконцепт ГОРИЗОНТАЛЬ, в

складі якого виділяється катаконцепт ДОЛИНА [203, с. 183–184]. Встановлення інформації, що комплексно сприймається у процесі концептуалізації простору, дозволяє дійти висновку, що, окрім МІСЦЯ, до макроконцепту ПРОСТІР входять гіперконцепти ОБ'ЄКТ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ.

Отже, з опорою на узагальнену нами інформацію щодо концептуалізації людиною простору робимо висновок, що у концептуальній системі він набуває макроконцептуального статусу. Макроконцепт ПРОСТІР інкорпорує гіперконцепти ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ, які, в свою чергу, складаються із одиниць низхідного рівня абстракції, об'єднаних єдиною логіко-змістовною лінією.

1.3 Мовні засоби вербалізації простору

Як зазначив Р. Ултан, не існує мови, в якій не було б питань, які починаються словами «де» [354, с. 41]. На опис фізичного простору, в якому існують наші фізичні тіла, орієнтована лівова частина кожної мови світу [308, с. 79]. Більш того, існує припущення, що мова своїм виникненням завдячує саме необхідності передавати інформацію про навколишній простір [340, с. 281]. Таким чином, вербалізація простору в мовах світу є класичною темою в сфері складної взаємодії мови і пізнання.

Фіксацією результатів концептуалізації та категоризації світу у колективній свідомості є мовна картина світу [224, с. 408]. Положення про її існування належить В. фон Гумбольдту. Він зазначає, що інтерпретація світу здійснюється за допомогою мови, у результаті чого і утворюється мовна картина світу [57, с. 407].

Щодо простору, дослідники говорять про просторову мовну картину світу [111, с. 4; 191, с. 26]. Фактично вона є набором мовних засобів, які реалізують відповідну частину концептосфери. На позначення сукупності мовних засобів, що вербалізують простір, у зарубіжній лінгвістиці

послугуються терміном *просторова мова* [336]. Питання, які мовні засоби можна віднести до просторової мови потребує уточнення.

За Д. М. Марком, вона об'єднує мовні одиниці, які використовуються для опису різноманітних просторових ситуацій [336, с. 540]. Встановленню їх переліку сприяє аналіз графічних зображень, оскільки, крім мови, лише вони здатні передавати просторову інформацію. Таким чином, ядро просторової мови можуть складати поняття на позначення просторових відношень між об'єктами на картині [311, с. 59]. Детальним аналізом двовимірних відношень між об'єктами на малюнках та тривимірних відношень перцептивного простору займався Дж. Фрімен. У результаті він запропонував набір базових просторових відношень між об'єктами (*ліворуч, праворуч, поряд, над, під, за, перед, близько, далеко, торкаючись, між, всередині, ззовні*), комбінації яких складають набір усіх можливих варіантів відношень між об'єктами у дрібномасштабному просторі [318, с. 158]. Д. М. Марк погоджується, що фундаментальні терміни на позначення просторових відношень між об'єктами базуються на концептах обмеженого дрібномасштабного простору, які переносяться на великомасштабний простір [336, с. 538].

Але, на нашу думку, визначення просторових відношень між об'єктами є недостатнім для встановлення меж просторової мови. Сам Дж. Фрімен зазначає, що перш ніж визначати просторові відношення між об'єктами, треба мати уявлення про самі об'єкти [318, с. 170]. Навіть більше, виявлення просторових відношень за малюнками фіксує їх лише у статиці і залишає поза увагою динаміку, тобто рух одного об'єкта відносно іншого. Таким чином, об'єктивація статичних просторових відношень є лише однією із функцій просторової мови.

Додамо, що окрім емпіричних просторових відношень, які формуються на сенсомоторному, найчастіше візуальному, досвіді, існують формальні відношення, які спираються на здобутки точних наук і також потребують

мовної презентації, наприклад, місцеположення відносно сторін світу, або метричне визначення відстані.

Існування різних типів просторових відношень підтверджують праці С. Косслина. Він виділяє два різновиди просторових відношень – координатійні (точне місцезнаходження об'єкта, його розмір та відстань до нього) та категоріальні (позиції об'єктів відносно один одного) [316].

Як зауважує Д. Кеммерер, у повсякденному житті, люди частіше вербалізують категоріальні просторові відносини, серед яких він виділяє дійктичні (наприклад, *тут* або *там*), топологічні (знаходження об'єкта у певному місці, яке найчастіше передається за допомогою прийменника *в*) та проектні (розташування об'єктів відносно один одного) [325, с. 141–168]. На думку Д. Кеммерера, область просторової семантики складається з трьох блоків: *форма*, *рух* та *місце*. [325, с. 139].

Б. Ландау погоджується, що в більшості випадків мова кодує просторові відношення між двома об'єктами, один з яких локалізується (*фігура*) відносно іншого (*фон*) [328, с. 317]. Але вона зазначає, що речення з просторовою семантикою також можуть містити геометричні характеристики *фігури* та *фону* [328, с. 326].

Опираючись на теорію подвійного кодування А. Пайвіо [342], ідеї про модулярність свідомості Дж. А. Фодора [317], доробки М. Бірвіша [309], Б. Тверські [353], Ф. Джонсона-Лерда [323], Р. Джекендофф аналізує взаємодію концептуальної системи з просторовим уявленням і мовою. Базовими одиницями, які вони розділяють, є поняття фізичного об'єкта як геометричної фігури, поняття місця, шляху та руху. На думку дослідника просторова лексика розділяється на три категорії: лексика, що описує частини об'єктів (верх, низ, передня, задня частина, бокові частини), їхній розмір (висота, ширина, довжина, товщина, глибина) та положення відносно один одного (над, під, поряд, попереду, позаду, уздовж, ліворуч, праворуч) [322, с. 14–15].

Ґрунтовний аналіз мовної репрезентації простору провів Л. Талмі. Вчений відштовхується від концептуалізації простору двома підсистемами. Перша є певною «матрицею», відносно якої локалізується об'єкт. У статиці вона є «контейнером» для об'єкта і співвідноситься із поняттям місця. У динаміці вона співвідноситься із поняттям шляху. Друга підсистема визначає форму, конфігурацію та відношення між об'єктами. У статиці вона виокремлює одиничні об'єкти, встановлює їх форму і конфігурацію. Якщо неможливо виділити окремі об'єкти із загальної маси, вони сприймаються як скупчення. У динаміці вона фіксує рух в усіх його виявах: як зміну форми і конфігурації об'єкта, як переміщення одного об'єкта відносно іншого та переміщення об'єкта певною територією (в межах одного місця або зі зміною місць вздовж певного шляху) [350, с. 180–181].

Така комплексність концептуалізації просторових характеристик викликає складнощі в їх переведенні в одновимірність мови. Це призводить до того, що в процесі мовної репрезентації простору ті самі просторові характеристики передаються різними мовними засобами [176, 257]. У результаті, Л. Талмі зазначає, що мовна об'єктивація просторової інформації відбувається одночасно на мікро- та макрорівнях. Макрорівень є лексичним за своєю суттю. Він формується на рівні окремих речень, абзаців і навіть дискурсу шляхом комбінацій лексичних засобів, що належать до різних частин мови. Мікрорівень є граматичним [350, с. 178–179].

Намагаючись відповісти на питання «скільки простору вміщує мова?», М. Бірвіш наголошує, що саме лексична семантика повинна бути центральним об'єктом досліджень цієї проблематики [309, с. 32]. Він робить висновок, що в кожній мові існують лексичні одиниці, які складають систему *базових просторових термінів*. У мові вони можуть належати до різних морфологічних категорій. Об'єднує їх те, що в концептуальній системі вони розкривають різноманітну просторову інформацію (розмір, форма та конфігурація об'єктів, розташування об'єктів відносно один одного, місце, рух тощо) [309, с. 56]. Отже, з позиції західних дослідників просторову

семантику, слід розглядати у вигляді концептуальної ознаки, яка пронизує всі мовні рівні. Мовні засоби репрезентації простору описують характеристики об'єктів, їх місцезнаходження, місця та рух.

Що стосується вітчизняних лінгвістичних студій, мовна об'єктивація простору вивчалася на матеріалі іменників [82; 228], прикметників [94; 299], прислівників [59; 136; 238], прийменників [110; 239], дієслів [180], синтаксем і речень [4; 100; 157; 213; 237], дискурсу [88; 108; 137; 177; 182; 200; 227; 247; 285; 293].

З розвитком когнітивної лінгвістики аналізується концептуалізація простору та вербалізація концепту ПРОСТІР у творчості письменників [51; 56; 52; 117; 289], або в різних мовах [242; 245; 303], розглядаються окремі концепти у складі макроконцепту ПРОСТІР, наприклад, концепт СТОРОНИ СВІТУ [119], ПРИРОДА [226], ВОДНИЙ ПРОСТІР [280], ШЛЯХ [183], ДОРОГА/ROAD/WEG [27].

З укріпленням міждисциплінарного підходу в лінгвістичних студіях з'являються праці комплексного характеру, в яких вивчаються різні частини мови, об'єднані просторовою семантикою [21; 26; 66; 108; 168; 212; 255], досліджуються мовні репрезентації просторової референції та дейксису [58; 98; 204].

Серед сучасних комплексних типологічних досліджень релевантних просторової семантики слід виділити виконані в межах поліпарадигмального підходу праці С. І. Терехової, в яких просторові координати розглядаються як одна із складових системи орієнтаційних координат [250; 251; 253]. Система координат розуміється як мережа безпосереднього або опосередкованого (через вказування) визначення значення особових, просторових і часових відношень відносно точки відліку [251, с. 40]. Типи референції задаються координатами комунікації *я – тут – тепер*. А референційні репрезентації, в тому числі і просторові, є впорядкованою єдністю, структурованою відносно відповідних ментальних картин світу. В мові вони представлені одиницями різних рівнів, які утворюють

функціонально-семантичні поля (ФСП) за сегментно-ярусним принципом [252, с. 235–236]. ФСП просторових вказувань визначається С. І. Тереховою як «відносно цілісна, концептуально завершена і структурно впорядкована підсистема мовних одиниць, об'єднаних спільною семантикою просторового вказування та функціональною закріпленістю» [251, с. 78]. В його склад входять вказування на точку відліку в просторі, горизонтальну та вертикальну площини, відцентрованість/доцентрованість, репрезентації просторових граничних і топонестичних концептів [251, с. 75–143]. На нашу думку, запропоноване дослідницею об'єднання мовних одиниць просторової семантики у сегментно-ярусне ФСП, структуроване відносно ментальної картини світу, є оптимальним для досліджень типологічного і зіставного напрямків.

Отже, аналіз лінгвістичних праць, присвячених мовній репрезентації простору, встановив, що просторова семантика пронизує всі мовні рівні. Об'єднати різнорівневі мовні одиниці на основі спільних семантичних функцій можливо у вигляді ФСП [28, с. 11–12]. Вслід за О. К. Безпояско вважаємо, що мовні одиниці просторової семантики об'єднуються у ФСП просторово-локативним значенням [22, с. 129], і погоджуємося з думкою І. С. Коплика, що всі різновиди просторового значення включає в себе категорія локативності [110, с. 70].

Сучасний аналіз категорій урахує інтеграцію концептуального, мовного та комунікативного аспектів мовних одиниць. Дослідники послуговуються терміном *функціонально-семантична категорія* (ФСК), під яким розуміють концептуальну ознаку сукупності мовних одиниць різних рівнів і мовленнєвих реалізацій, інтегрованих на підставі спільного призначення [224, с. 450]. За термінологією О. В. Бондарка, така ознака є «семантичною константою» [29].

Комплексний аналіз ФСК локативності та мовних одиниць, які вона об'єднує у ФСП, представлений незначною кількістю праць [25; 39].

У дисертаційній праці О. В. Виноградової ФСК локативності розглядається як поліцентрична структура, в якій виділяються два ядра, напівпериферія та периферія. Перше – ядро суб'єктної орієнтації. Воно включає просторові найменування, що зумовлені місцезнаходженням спостерігача. Сюди належать прислівники місця, що позначають місцезнаходження або рух кого-, чого-небудь у межах або за межами перебування мовця, і виражають просторову віддаленість; конкретні просторові координати; питально-відносні, неозначені та заперечні прислівники, адвербіальні фразеологізми. Друге ядро об'єктної орієнтації охоплює лексеми, що в своєму значенні містять сему «місце». До нього належать найменування просторових та географічних понять; вказівки на місце; параметричні характеристики об'єктів; фразеологізми, які співвідносяться з іменниками і мають значення місця. У напівпериферії ФСК локативності на позначення місця функціонують слова з вузьким предметним значенням: назви істот (людей або тварин) та їхніх органів; назви неістот, конкретних предметів. Периферія ФСК локативності включає найменування, які не прямо вказують на простір і містять сумісні значення: просторово-часове (*урок*); просторово-ситуативне (*холод*); просторово-цільове (*поїхати на полювання*); просторово-атрибутивне (*кокарда на кашкеті*) та інші [39, с. 4–7]. На нашу думку, такий підхід до виявлення лексики, що формує ФСП локативності є дуже широким, оскільки зумовлює включення майже усього корпусу мовних одиниць певної мови і унеможливорює встановлення меж поля.

І. В. Богданова пропонує інший принцип: спочатку вона описує концептуальну організацію ФСК локативності, а потім аналізує її мовну репрезентацію у вигляді ФСП локативності. До загальних понять концептуальної системи локативності І. В. Богданова відносить концепти виокремленості і цілісності, величини, розміру, просторових параметрів, квантитативної та кваліфікативної сутності, порядку розташування, об'єктності і суб'єктності, орієнтиру, руху. Оскільки зазначені концепти

набувають вербалізації різнорівневими мовними засобами, які однаково регулярно передають різні аспекти просторового значення, ФСП локативності є поліцентричною структурою. Численність концептуальних просторових смислів та відсутність граматичної категорії простору створює дифузність поля. У наслідок цього опис ФСП локативності дослідниця здійснює за принципом матриці, параметрами якої є знакова природа компонентів, семантична варіативність просторового змісту, ступінь точності локалізації, її дейктичність [25, с. 5–11].

Попри те, що дослідження ФСК локативності проводиться за різними принципами, загальним є те, що численність концептуальних просторових значень зумовлює поліцентричну структуру ФСП локативності, у яке вона об'єднує одиниці усіх мовних рівнів.

Проведений вище всебічний аналіз різних підходів до визначення меж семантики простору в західних і вітчизняних лінгвістичних студіях дозволяє зробити висновок, що вона пронизує всі мовні рівні. Мовні одиниці просторової семантики можна згрупувати у чотири блоки: лексика, орієнтована на 1) просторові характеристики об'єктів (надає опис кількості об'єктів, їх форми, конфігурації, контурів, розміру, об'єму, цілісності); 2) місце (позначає закриті та відкриті просторові ділянки та їхні характеристики); 3) відношення між об'єктами у просторі (номінує місцезнаходження об'єкта у певному місці та розташування об'єктів відносно один одного); 4) рух (вербалізує переміщення об'єкта у просторі, зміну його положення у просторі та зміну його параметрів).

Фразеологічні одиниці просторової семантики. З опорою на те, що ФСП локативності формується сукупністю різнорівневих мовних засобів, вважаємо, що до нього слід віднести і ФО. Оскільки ФО здатні виконувати номінативну функцію, вони спроможні відображати узагальнені нами вище різновиди просторових значень.

Проте слід підкреслити, що фразеологічне значення різниться від лексичного. Як зауважують В. Д. і Д. В. Ужченки, семантика ФО порівняно з

семантикою слова є своєрідною і ускладненою [284, с. 47]. Роздільнооформленість ФО приводить до формування унікального фразеологічного значення, яке створюється внаслідок інтегративної взаємодії лексичної і граматичної семантики лексем-компонентів [246, с. 84; 284 с. 47–51]. Ще більшої складності семантиці ФО надають їхні образні конотації, що зумовлюють її експресивно-емоційне наповнення, яке часто навіть переважає над предметно-логічним.

В. М. Телія вважає, що ФО нездатні володіти «прямою» референцією [246, с. 161]. Образна складова ФО додає денотату подробиць, що заважають чіткому категоріальному уявленню про нього. Тому ФО із загальним просторовим значенням, значенням місця, місцезнаходження, дій у просторі, міри є непродуктивними та характеризуються дифузністю значення. Часто вони не ідентифікують локацію, а кваліфікують її [246, с. 162–163]. Наприклад, українські ФО *де Макар телят пасе* ‘дуже далеко, там, туди, де важкі умови життя, де перебувають перев. не з власного бажання’ [389, с. 460] та синонімічні їй ФО [*там (туди, відтіля)*], *де козам роги правлять* [389, с. 687], *куди і ворон кісток (кості) не заносить* [389, с. 145] володіють оцінно-експресивним значенням, оскільки, крім віддаленості, вказують на небажаність перебування у цьому місці. Англійські ФО *at hand* ‘близько, напхваті, під руками’ [356, с. 49] та синонімічні їй ФО *at one’s elbow* [356, с. 51], *next one’s hand* [356, с. 692], крім того, що ідентифікують близькість об’єкта, підкреслюють легку можливість його використання. Отже, більшість ФО, крім просторового значення, мають і певне супровідне: значення темпоральності, причини, мети, квалітативності, оцінки тощо.

Ураховуючи такі особливості фразеологічного значення, як його дифузність, експресивність та оцінність, до ФО просторової семантики відносимо ФО, у семантичній структурі фразеологічного значення яких виявлена інтегральна сема простору. Для зручності на позначення цих ФО послуговуємося терміном *просторові фразеологічні одиниці* (ПФО).

У сукупності ПФО утворюють ФТП «Простір». Щодо їх систематизації в його межах, ми опираємося на висунуту С. І. Тереховою тезу, що структуру репрезентації мовного матеріалу задає концептуальний рівень за умови його універсальності [251, с. 14]. Отже, в основу систематизації ФТП «Простір» ми пропонуємо покласти структуру макроконцепту ПРОСТІР. По-перше, концептуальний рівень спроможний сформувати універсальну модель репрезентації мовного матеріалу придатну для будь-якої мови, відповідно, оптимальну для зіставного аналізу ФО різних мов, оскільки виключає надання привілейованого статусу одній із них. По-друге, такий підхід є виправданим у межах сучасного, комплексного, поліпарадигмального лінгвістичного дослідження, яке слід проводити з урахуванням взаємозв'язку концептуального і мовного. Структурування мовного матеріалу просторової семантики відносно концептуальних систем апробується у низці праць [10; 25; 56; 183; 282; 250; 303].

У концептуальній системі макроконцепт ПРОСТІР утворюється гіперконцептами ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ. Відповідно, у мові ФТП «Простір» є поліцентричним утворенням, яке формується ФТГ «Об'єкт», «Місце», «Локація» та «Рух».

З опертям на запропоновану С. І. Тереховою диференціацію просторових репрезентацій на основі ознак вказування на локалізованість / нелокалізованість, динамічність / статичність, контактність / дистанційність, та враховуючи те, що простір не може бути визначений лише через інші об'єкти або відношення між ними [341, с. 86], оскільки існує так званий «порожній простір» [347, с. 554], припускаємо існування у кожній ФТГ бінарної опозиції. Якщо до ФТГ «Об'єкт» входять ПФО на позначення об'єктів з певними просторовими характеристиками (*щось*), то відповідно до її опозиції «Анти-Об'єкт» належать одиниці, які вербалізують їх відсутність (*ніщо*). У ФТГ «Місце» і «Локалізація» включено ПФО із значенням місця (*місце*) і місцеперебування об'єкта (*десь*), а до групи «Анти-Місце» належать ПФО, які вербалізують відсутність місця (*ніде*), і до групи «Анти-

Локалізація» – ПФО, що вказують на неможливість локалізувати об'єкт (*невідомо де*). ФТГ «Рух» об'єднує ПФО з семантикою руху (*динаміка*) в той час, коли її бінарна опозиція «Анти-Рух» – ПФО на позначення нерухомості (*статика*).

Схему структуризації ФТП «Простір» представлено на рисунку 1.1.

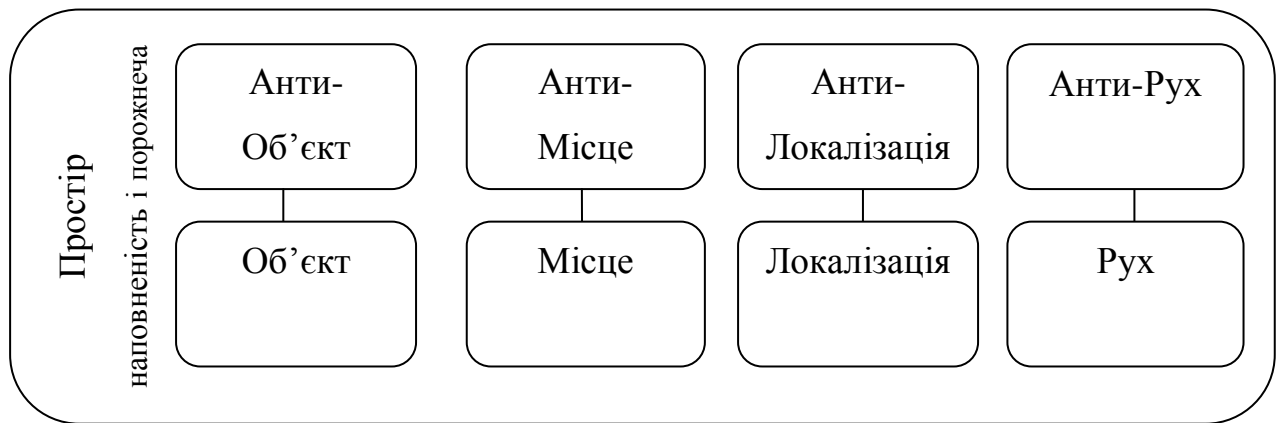

Рис. 1.1 Схema структуризації фразеотематичного поля «Простір»

На нашу думку, така схема структуризації ФТП «Простір» є універсальною і, відповідно, оптимальною для зіставного аналізу ФО просторової семантики будь-яких мов.

Хоча чималий доробок щодо вивчення ФО просторової семантики існує як на матеріалі окремих мов (див. праці Н. Венжинович [34], Н. В. Коновратської [107], О. С. Пальчевської [184], П. А. Редіна [209], О. О. Селіванової [220], Л. І. Яковенко [304; 305] – на матеріалі української, І. О. Андрєєвої [10], Т. В. Міщенко [164], А. В. Туарменської [282] – на матеріалі англійської, О. П. Пивоварової [189], В. М. Телії [246], Т. М. Філоненко [288] – на матеріалі російської, Л. Полішак [194] – на матеріалі чеської мови), так і в їх зіставленні (див. праці М. Е. Ігнат'євої [87], Л. Кобилецької [96], М. В. Осики [179], Е. Р. Тимиргалєєвої [254]), бракує комплексного, поліпарадигмального вивчення ПФО в українській та англійській мовах. Зокрема, залишається недостатньо досліджена синтаксична структура таких ФО, не встановлені їх найчастотніші

синтаксичні моделі. Глибшого та детальнішого аналізу потребує їхня семантика та її співвіднесеність з об'єктивною дійсністю, що вимагає розробки ідеографічної класифікації ПФО. Досі відсутній аналіз їхньої мотивації з урахуванням когнітивно-ономасіологічного і лінгвокультурологічних підходів.

Отже, з урахуванням недостатнього вивчення вказаних нами питань, вважаємо актуальним проведення комплексного поліпарадигмального аналізу ФО просторової семантики, метою якого є розробка типології ПФО, яка дозволяє у повній мірі виявити їхні ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості та позамовні чинники їх формування. Такий аналіз сприятиме вирішенню певних аспектів актуальної проблематики взаємовідношення свідомості, мови та культури, розвитку методології комплексних зіставних досліджень і теорії зіставного мовознавства в цілому.

Висновки до розділу 1

Аналіз та синтез теоретичних концепцій, релевантних для зіставного дослідження ФО просторової семантики, дозволяє сформулювати теоретичні положення, на яких ґрунтується наша дисертаційна праця.

1. У результаті узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних лінгвістів на об'єкт фразеології ми систематизували характерні ознаки ФО: роздільнооформленість, цілісність значення, відтворюваність у мові, відносна стійкість, виконання номінативної функції. З опорою на зазначені характеристики та дефініції ФО провідних дослідників в основу нашого дослідження ми поклали розуміння ФО як здатних виконувати номінативну функцію роздільнооформлених, стійких, відтворюваних, семантично цілісних мовних одиниць, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення.

2. Розвиток зіставних досліджень ФО проходив в межах становлення фразеології як самостійної дисципліни у три етапи: підготовчий (закладено

основні аспекти зіставної фразеології), структурно-семантичний (розроблено її методи) та функційний (укорінення антропоцентричної парадигми). Огляд лінгвістичних праць визначив культурологічний, когнітивний, прагматичний та ідеографічний напрями як перспективні у сучасних зіставних студіях та виявив нестачу зіставних досліджень ФО на позначення універсальних понять об'єктивної дійсності, зокрема простору.

3. Розуміння простору людиною ґрунтується на його утилітарно-побутовому сприйнятті, міфічних уявленнях та наукових здобутках про нього. В архаїчній картині світу основними рисами міфологічного простору є його синкретизм із часом, упорядкованість, дискретність, членованість, складність, здатність до вимірювання, якісна різномірність, сакральність і об'єктна наповнюваність.

4. З позиції філософії можна пояснити сприйняття простору людиною крізь призму релятивізму або субстанціоналізму. Ці дві протилежні концепції зумовили формування двох типів простору: відносного («об'єктно-заповненого») та абсолютного («порожнього»). Поняття про абсолютність простору сформувало сучасне наукове розуміння простору як форми координації матеріальних об'єктів та їхніх станів, якій властива об'єктивність, тривимірність, протяжність, безперервність, структурованість, нескінченність та єдність із часом.

6. Концептуалізація простору, під якою розуміємо нейрофізіологічний процес обробки отриманої з різних каналів інформації (візуальної, кінетичної, аудіальної, тактильної, інформації вестибулярної системи) та формування внутрішньої репрезентації зовнішнього фізичного простору, є комплексною. Людина одночасно формує уявлення про об'єкти, які локалізує (їх кількість, розмір, форму, конфігурацію, цілісність, положення їхніх частин), місце їх локалізації (відкрита або закрита просторова ділянка, яку вони займають, структура її поверхні), локалізацію відносно інших об'єктів (розташування об'єкта у просторі відносно іншого об'єкта, який виступає орієнтиром) та їх рух (переміщення у просторі, зміна положення, форми та

розміру). Це зумовлює його поліцентричність як ментального утворення і у концептуальній системі надає йому макроконцептуального статусу. Макроконцепт ПРОСТІР інкорпорує гіперконцепти ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ.

7. Комплексність концептуалізації простору викликає складнощі у переведенні просторових характеристик в одновимірність мови. У процесі мовної репрезентації простору ті самі просторові характеристики передаються різними мовними засобами, отже просторова семантика пронизує всі мовні рівні. Об'єднати різнорівневі мовні знаки на основі спільних семантичних функцій можливо у вигляді ФСП. Мовні одиниці просторової семантики об'єднуються у ФСП єдиною концептуальною ознакою – ФСК локативності. Мовні одиниці просторової семантики можна згрупувати у чотири блоки: лексика, орієнтована на 1) просторові характеристики об'єктів (надає опис кількості об'єктів, їх форми, конфігурації, контурів, розміру, об'єму, цілісності); 2) місця (позначає закриті та відкриті просторові ділянки та їхні характеристики); 3) відношення між об'єктами у просторі (номінує місцезнаходження об'єкта у певному місці та розташування об'єктів відносно один одного); 4) рух (вербалізує переміщення об'єкта у просторі, зміну його положення у просторі та зміну його параметрів).

8. Оскільки ФО здатні виконувати номінативну функцію, вони спроможні відобразити узагальнені нами різновиди просторових значень. Завдяки складності фразеологічного значення ФО властиво, крім просторового, володіти значенням темпоральності, причини, мети, квалітативності, оцінки тощо. До ФО просторової семантики відносимо такі, у семантичній структурі фразеологічного значення яких виявлена інтегральна сема простору, та на їх позначення послуговуємося терміном *просторові фразеологічні одиниці* (ПФО).

9. У сукупності ПФО утворюють ФТП «Простір», в основу систематизації якого ми пропонуємо покласти схему, що ґрунтується на

структурі макроконцепту ПРОСТІР. Вона є універсальною, і, відповідно, оптимальною для зіставного аналізу ФО просторової семантики будь-яких мов.

10. Недостатність вивчення певних аспектів ідеографічних характеристик, структури, семантики і мотивації ФО просторової семантики визначає актуальність комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО, метою якого є розробка типології ПФО, яка дозволяє у повній мірі виявити їхні ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості та позамовні чинники їх формування.

Основні положення розділу відображено у відповідних публікаціях автора: [176; 257; 258; 265; 266; 268; 351].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ

Теоретичне підґрунтя зіставного аналізу ФО надає низка лінгвістичних теорій [312, с. 200–202], що на нашу думку є перевагою, оскільки дозволяє отримати вичерпну методологічну базу для вивчення такого складного об'єкта, як ФО.

Основою нашого дослідження стали розробки загальної теорії фразеології М. Ф. Алефіренка, Н. М. Амосової, В. М. Білоноженка, В. В. Виноградова, С. Грейнджер, О. В. Куніна, О. П. Левченко, М. Пакот, Ю. Ф. Прадіда, О. О. Селіванової, В. М. Телії, В. Д. і Д. В. Ужченків та здобутки у теорії зіставної фразеології О. Ф. Арсентьєвої, В. М. Мокієнка, О. Д. Райхштейна, Е. М. Солодуха.

2.1 Принципи зіставного вивчення просторових фразеологічних одиниць

Результативність наукової розвідки визначається *методологією*, яка у загальнофілософському розумінні є «способом пізнання й осмислення об'єктивної дійсності» [224, с.12]. Обрана дослідником методологія визначає загальну стратегію дослідження об'єкта.

Складність мови як об'єкта аналізу, який не передбачає однозначного тлумачення, є причиною існування в лінгвістиці значної кількості методологічних напрямків. М. Ф. Алефіренко вважає, що в умовах численної кількості ідей і підходів, місію їх систематизації виконує поняття наукової парадигми. Його розуміння цього терміна базується на тлумаченні Т. Куна, згідно з яким, наукова парадигма є визнаними всіма науковими досягненнями, які у певний період часу надають науковій спільноті модель постановки проблем та їх вирішення [133, с. 31]. Отже, у мовознавстві

дослідник називає парадигмою панівну на кожному етапі розвитку лінгвістичних учень систему поглядів на мову, яка відповідно до культурно-історичного і філософського контексту епохи визначає предмет та принципи лінгвістичних досліджень [5, с. 18].

На сьогоднішній день не існує чіткого переліку всіх методологічних напрямів, які в процесі розвитку лінгвістичної науки послідовно домінували в її студіях. Традиційно в історії мовознавства виділяють три головні наукові парадигми: порівняльно-історичну, системно-структурну і антропоцентричну [5, с. 17–21; 53, с. 70; 190 с. 8, 224, с. 16], остання з яких є домінуючою у сучасному мовознавстві [262; 270]. Також дослідники по-різному розуміють і пояснюють спосіб переходу від однієї парадигми до іншої. Його порівнюють з коливанням маятника, коловим рухом, послідовною зміною або навіть руйнацією старих доктрин і закладанням нових [224, с. 16–17]. Ми підтримуємо позицію М. Л. Макарова, який заперечує буквальну заміну однієї парадигми іншою, і говорить лише про трансформацію наукових поглядів на мову, формування нових перспектив і методів, які містять досягнення попередників [154, с. 11].

Сучасна наукова спільнота змінює своє ставлення до співвідношення парадигм: спостерігається терпимість до різних методологічних підходів у вивченні мовного матеріалу і, навіть, їх поєднання. С. І. Терехова пояснює це тим, що «сучасні наукові дослідження набули такого формату, коли нагромаджене вузькоспеціальним розподібненням інформаційне поле потребує певної уніфікації й інтеграції» [251, с. 6]. Таку думку підтримує О. В. Тарасова: «Для того щоб пізнати складне явище необхідно проаналізувати його з різних сторін, тобто подолати «суперспеціалізацію», відмовитися від редукціоністського підходу, що панував десятки років у науковому мисленні, і замінити його холістським» [243, с. 3]. У сучасній зіставній лінгвістиці актуальності набуває комплексне вивчення лексичних підсистем у межах поліпарадигмального підходу [2, с. 14].

З огляду на встановлену актуальність комплексних, всебічних лінгвістичних досліджень, вважаємо доцільним застосувати поліпарадигмальний підхід і до зіставного аналізу ПФО в українській та англійській мовах. Термін *поліпарадигмальність* запроваджено С. І. Тереховою на позначення «багаторівневого комплексного лінгвістичного аналізу мовного матеріалу із залученням екстралінгвістичних знань» [251, с. 6].

Оскільки, за методикою С. І. Терехової, «поліпарадигмальний підхід передбачає комплексне багаторівневе дослідження мовних парадигм», яке «охоплює концептуальний (логіко-семантичний), функціонально-семантичний, лексико-граматичний і психолінгвістичний аспекти аналізу із долученням мовних даних, здобутих шляхом застосування міждисциплінарного підходу» [252, с. 240], комплексне зіставне дослідження ПФО ґрунтуємо на наступних загальнолінгвістичних принципах: принцип антропоцентризму, експланаторності, експансіонізму, двовекторності [267] та основних принципах зіставного аналізу, визначених М. П. Кочерганом: принцип системного підходу і семантичний принцип [115, с. 86–92].

Принцип *антропоцентризму* є першим принципом методології сучасного мовознавства [104, с. 27]. Тезис, висунутий Протагором про те, що людина є мірилом усіх речей [193, с. 354], набуває актуальності в усвідомленні того, що мову неможливо пояснити поза зв'язком з її творцем і користувачем [118, с. 6]. Включена в об'єкт науки мовна особистість стає тією концепцією, яка інтегрує розрізнені і відносно самостійні властивості мови [104, с. 27]. Адже мова існує в людині, для людини і реалізується через людину. Вона є продуктом її діяльності, що існує для її потреб, засобом зберігання її досвіду, знань і культури [224, с. 38].

Як стверджує О. О. Селіванова, у дослідженні мови індивідуальна свідомість конкретної людини повинна поєднуватися з антропою природою колективної свідомості [224, с. 40], яка є надсуб'єктною і визначає стереотипи впорядкування індивідуальної свідомості [20, с. 30].

Щодо аналізу фразеологічних систем, В. М. Телія одним із його постулатів вважає припущення того, що носії мови володіють культурно значущою інформацією, що слугує джерелом інтерпретації фразеологізмів. У дзеркалі фразеологічної системи мови відображуються фрагменти буденного менталітету народу [246, с. 238–239]. Отже, антропоцентричний підхід у зіставному дослідженні ФО є обов'язковим.

Принцип експланаторності, який полягає в прагненні не тільки дати опис мовним фактам, а й пояснити їх, у сучасних лінгвістичних дослідженнях виходить на передній план [190, с. 10]. Згідно з ним, мовні явища повинні пояснюватися на підставі строгої й доказової наукової теорії. Така теорія з високою пояснювальною здатністю є «потужним інструментом пізнання об'єкта науки» [224, с. 38].

На думку В. А. Звєгінцева, одним із головних постулатів пояснювальної лінгвістики є прагнення співробітництва з широким колом наук з метою створення такого інструмента пізнання, який не спроможна надати досліднику жодна з наук, але який може бути виробленим у результаті спільних пошуків низки наук [83, с. 41]. Отже, принцип експланаторності тісно пов'язаний з наступним принципом дослідження – експансіонізмом.

О. С. Кубрякова вважає *принцип експансіонізму* однією з вирішальних установок сучасної поліпарадигмальної лінгвістики, яка полягає у зв'язку мовознавства з іншими дисциплінами та визнанні того, що для адекватного пізнання мови потрібно входити у різні обласні гуманітарного знання і сфери природничих наук [126, с. 207]. Цей принцип дозволяє якнайширше охопити мови світу та розширити емпіричний матеріал досліджень. Найцікавіші й принципово нові результати отримуються саме на стиках різних наук [14, с. 7].

В. І. Вернадський передбачав сучасний стан розвитку наукового пізнання, який стирає грані між окремими галузями, спеціалізація відбувається не за науками, а за проблемами. Це дозволяє зануритися у певну

проблематику та розширити її охоплення з усіх боків [35, с. 216]. Наприклад, для окреслення меж просторової семантики досліджуваних ФО ми ураховуємо дані міфології, філософії, фізики, геометрії, психології, нейрофізіології, когнітології, когнітивної географії і лінгвістики.

На думку О. Д. Райхштейна, розгорнуте зіставне дослідження фразеологічних систем доцільно будувати на взаємодії двох підходів: семасіологічного (від форми до змісту) та ономасіологічного (від змісту до форми його вираження) [206, с. 9]. Підтримуючи його погляд, проводимо комплексний зіставний аналіз, направлений як на дослідження номінативної структури ФО в її проекції на позначене у сфері свідомості, так і значення, що закріплюється за їхньою формою. Таким чином, ми реалізуємо постульований Л. С. Виготським *принцип двовекторності*, який полягає в русі від думки до слова і від слова до думки [40, с. 305], тобто від мовного позначення до знань про позначуване і навпаки. Використання принципу двовекторності у зіставному аналізі ФО просторової семантики дозволяє уникнути абсолютизації мовного чи концептуального і уможливорює встановлення зв'язків між ними.

Першим принципом зіставних досліджень за М. П. Кочерганом є *принцип системного підходу* [115, с. 86]. Він орієнтує дослідника на розкриття цілісності об'єкта, виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх в єдину теоретичну картину [104, с. 265]. З його залученням встановлюється залежність кожного елемента від його місця і функцій у системі, досліджується ієрархічна будова системи тощо. Таким чином система набуває багатоаспектного опису.

Ю. К. Юсупов також вважає такий підхід одним із основних принципів досліджень зіставного характеру: зіставлення може спиратися лише на системні відношення мовних елементів, тобто зіставленню повинні піддаватися парадигматичні угруповання – поля, лексико-семантичні групи, синонімічні ряди [302, с. 9].

Принцип системного підходу для аналізу ФО просторової семантики реалізується через зіставлення їх фразеотематичних груп, семантико-граматичних розрядів, семантичних та мотиваційних типів.

Другим принципом зіставних досліджень, який гарантує об'єктивність і повність їх результатів, за М. П. Кочерганом, є *семантичний принцип* [115, с. 91]. Згідно з цим принципом ми визначили напрям зіставного аналізу ПФО та основу їх зіставлення.

З опорою на висновок М. П. Кочергана про те, що розгляд однієї мови в дзеркалі іншої не дає вичерпних результатів [там само], як напрям дослідження ми обрали двобічне зіставлення, яке реалізується шляхом паралельного опису двох мов. Двобічне зіставлення потребує введення третього компонента, який виступає основою для порівняння. Як слушно зауважує Т. Кшешовскі, «будь-яке зіставлення передбачає елементарне припущення, що об'єкти, які будемо зіставляти, мають щось спільне, через що можна встановити відмінності. Цю спільну основу називаємо *tertium comparationis*» [326, с. 15].

Tertium comparationis – певне позамовне поняття, яке не належить до жодної із зіставляваних мов [116, с. 15]. За словами А. В. Корольової, «установлення *tertium comparationis* полягає у виборі певної властивості чи ознаки мовного явища – фонетичної, граматичної, лексичної, семантичної як еталона зіставлення» [112, с. 12].

У сучасних дослідженнях як *tertium comparationis* виступають лінгвістичні категорії, конкретні диференційні ознаки, граматичні правила, семантичні поля, різні моделі (фонетичні, морфологічні, синтаксичні тощо), методи, типологічні категорії, концепти, пропозиції [147, с. 107].

У нашій дисертації ми опираємося на семантичний принцип визначення основи зіставлення, який запропонував О. В. Бондарко і підтримав М. П. Кочерган. Згідно з ним, основою зіставного дослідження можуть виступати три поняття: «семантична категорія», «функціонально-семантичне поле» і «категоріальна ситуація» [29; 115, с. 91], оскільки, на

думку дослідників, вони є поняттями універсальними. Відповідно, основою зіставного аналізу ФО просторової семантики є ФСК локативності, яка включає у себе всі різновиди просторового значення.

2.2 Принципи та критерії формування корпусу досліджуваних одиниць

У сучасних лінгвістичних дослідженнях фразеологічного складу мов використовуються два принципи відбору мовного матеріалу: структурний та семантичний.

Згідно з першим принципом, критерієм відбору ФО як багатокомпонентних утворень слугує наявність в їх структурі компонентів, які відносяться до певного явища дійсності.

Другий підхід до вибірки ґрунтується на семантичній характеристиці ФО: до досліджуваного корпусу включаються ФО, у семантиці яких є компонент (сема), що вказує на певне явище об'єктивної реальності. Таким чином, досліджується результат процесу фразеологізації – семантика, в якій певні явища зовнішнього світу представлено семами або семемами. Аналіз ФО відбувається від поверхневого рівня до глибинного: від актуального значення до образу [86, с. 149–151].

У нашій розвідці ми використовуємо семантичний принцип відбору мовного матеріалу, що зумовлено об'єктом дослідження – ФО просторової семантики. До корпусу досліджуваних одиниць включено ФО, у тлумаченні яких наявні семи простору, наприклад:

укр. *чужа чужина* ‘місце, далеке від рідної землі’ [389, с. 958];

хоч конем грай ‘дуже великий, дуже просторий’ [389, с. 194];

без краю ‘який не має видимих меж (у просторі)’ [389, с. 394];

англ. *bag-loads of room* ‘багато місця, простір’ [356, с. 61];

neck of the woods ‘околиці або сусідній район’ [392, с. 702];

the end (ends) of the earth ‘«край світу»’ [356, с. 303].

Як зазначено нами у теоретичній частині дослідження, ФО зазвичай не вимірюють простір і не ідентифікують місцезнаходження об'єкта, а кваліфікують його. Також, окрім просторового значення, вони часто містять значення темпоральності, квантитативності, мети або причини тощо.

Враховуючи таку складність фразеологічного значення, під час відбору ФО, які формують фразеотематичне поле «Простір», до його складу ми включили ФО, в яких, крім семи простору наявні і інші семи. Зокрема, аналізу піддаються ФО на позначення поведінки людини або її відношення до різноманітних просторових ситуацій: наближення або віддалення об'єкта, його переміщення, знаходження на певній відстані тощо, наприклад:

укр. *ледащо носить* 'уживається для вираження незадоволення тим, хто невчасно або довго ходить, їздить, перебуває де-небудь' [389, с. 419];

пора (треба) [вже] і (ї) честь (міру, совість) знати 'настав час залишити когось, їти звідкись, закінчити, припинити щось' [389, с. 676];

скатертю (скатертиною, полотном і т. ін.) дорога 'уживається для вираження побажання позбутися чого-небудь, чиеїсь присутності' [389, с. 263];

англ. *get (have) itchy feet* 'бажання мандрувати, переїхати, змінити роботу' [404];

here lies our way 'нам час їти, їхати, відправлятися' [356, с. 488];

bow (one) from (out of) the house (room) 'кланяючись випроводити з хати або кімнати когось' [356, с. 153].

Як свідчать приклади, семантика та образна складова таких ПФО несуть значну культурологічну інформацію. Включення їх до ФТП «Простір» і, відповідно, до ідеографічного та мотиваційного аналізу набуває цінності в межах дисертаційної праці. По-перше, вивчення таких одиниць у складі ідеографічної класифікації допоможе встановити сфери об'єктивної реальності, які набули найвищого ступеня вербалізації, що сприятиме встановленню впливу позамовних чинників на їхню семантику. По-друге, позамовні чинники впливу на мову можна виявити через дослідження

мотивації цих ФО, яке ґрунтується на розгляді їхньої внутрішньої форми та мотиваційних ознак, що покладено в основу їх номінативних структур.

Мовний фактаж відібрано за допомогою *методу суцільної вибірки* з академічних друкованих та електронних лексикографічних джерел [356; 358; 359; 362; 364; 367; 370; 371; 374; 375; 382; 384; 385; 386; 388; 389; 392; 393; 394; 396; 397; 398; 399; 400; 401; 402; 403; 404; 405; 407; 408; 409; 410; 411; 412; 414; 415; 416; 417; 418; 420; 421].

Доцільність використання саме лексикографічної джерельної бази у дослідженні зумовлена прагненням аналізу узуальних ФО. Саме словники можуть уберегти дослідника від помилки та випадкових асоціацій [31, с. 19].

2.3 Процедура та методи комплексного зіставного аналізу просторових фразеологічних одиниць

Методика зіставного дослідження. У сучасному мовознавстві досі не існує однозначного трактування терміну *методика*, що зумовлено непорядкованістю методологічного інструментарію. У нашому дослідженні під методикою розуміється система процедур дослідження об'єкта [224, с. 49].

Характерною рисою сучасної лінгвістики є методологічний плюралізм, закарбований у крилатому виразі П. Фейерабенда – «anything goes» [287, с. 10]. Тенденція до інтеграції методик різних напрямків є гарантією формування адекватного проблемі та предмету дослідження методологічного комплексу. Відповідно, поліпарадигмальний підхід є тією методикою, яка уможливорює всебічний зіставний аналіз ПФО.

С. І. Терехова описує поліпарадигмальний підхід як комплексне дослідження, яке складається з наступних етапів: 1) логіко-семантичний аналіз; 2) власне мовний (лексико-граматичний та функціонально-семантичний аналіз; 3) психолінгвістичний аналіз (асоціативний експеримент) із залученням даних міждисциплінарного підходу і позамовних

фактів [248, с. 246]. Отже, згідно з методикою поліпарадигмального підходу зіставне дослідження слід проводити від поняттєвої репрезентації певного явища до його реалізації в мові й далі – до асоціативного закріплення.

З метою всебічного зіставлення досліджуваного матеріалу вказані етапи дослідження ми доповнюємо ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами, що продиктовано специфікою аналізованого мовного матеріалу та метою дослідження.

Проведення ідеографічного аналізу вважається необхідним, оскільки ФО вибірково номінують явища об'єктивної дійсності. Ідеографічна класифікація, по-перше, наочно презентує мовний матеріал у вигляді певної упорядкованої фразеологічної мікросистеми у її зв'язку з об'єктивною дійсністю, по-друге, вона логічно об'єднає в єдину сукупність різні структурні, семантичні та мотиваційні типи досліджуваних одиниць.

Лінгвокультурологічний аналіз уможливорює встановлення типів мотивації ПФО відносно раціональності і прецедентності інформації, які покладено в основу їх ономасіологічних структур, також виявлення та інтерпретацію впливу позамовних чинників на зафіксовані в процесі зіставлення особливості мовного матеріалу.

Отже, процедура запропонованого нами комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО складається з трьох послідовних етапів.

Першим етапом поліпарадигмального зіставного дослідження ПФО є логіко-семантичний аналіз досліджуваних одиниць, який реалізується із застосуванням ідеографічного аналізу мовного матеріалу. Його результатом є побудована за логіко-семантичним принципом ідеографічна класифікація, що об'єднує в єдину систему різні структурні, семантичні й мотиваційні типи ПФО та наочно репрезентує мовний матеріал у вигляді ФТП «Простір». Мета першого етапу аналізу – виявити ідеографічні особливості ПФО. Для цього в мовах аналізу розробляються їх ідеографічні класифікації на основі спроектованої нами універсальної схеми, яка ґрунтується на структурі

макроконцепту ПРОСТІР. Зіставленню піддаються структура та кількісне наповнення ФТП «Простір» і кількісні та якісні характеристики окремих ФТГ в його складі. Таким чином встановлюються просторові сфери об'єктивної дійсності з найвищим ступенем фразеологічної вербалізації. Аналіз виявлених сфер дає змогу встановити позамовні чинники, які впливають на вибір об'єктів та явищ об'єктивної дійсності, що піддаються фразеологічній вербалізації. Так, через вивчення якісних і кількісних характеристик ФТП «Простір» встановлюється зв'язок семантики ПФО із позамовною дійсністю.

Другий етап є власне мовним аналізом досліджуваного матеріалу і передбачає семантико-граматичний і функціонально-семантичний аналіз ПФО. Його результатом є структурна і семантична класифікації досліджуваних одиниць, відповідно, він виконує наступні завдання: встановлює структурні та семантичні особливості ПФО. Для реалізації першого завдання ми розподілили досліджувані одиниці на структурні типи, одиниці яких класифікували за семантико-граматичними розрядами. Ми зафіксували семантико-граматичні розряди з найвищим кількісним наповненнями в обох мовах. У межах кожного із розрядів ми виявили найпродуктивніші синтаксичні моделі, які утворюють ПФО. Для виявлення особливостей на семантичному рівні, ми розподілили ПФО на семантичні типи та підтипи. У результаті зіставлення отриманих семантичних об'єднань ми встановили найчисельніші та лакуарні семантичні підтипи у кожній із мов.

На *третьому етапі* здійснюється психолінгвістичний аналіз досліджуваного матеріалу, доповнений лінгвокультурологічним аналізом. Його результатом є класифікація мотиваційних типів ПФО, а метою – розкриття особливостей мотивації ПФО в українській та англійській мовах. Аналіз мотивації ПФО проводиться відносно трьох критеріїв: статусу мотиваційної ознаки у структурі знань про позначуване, раціональності і прецедентності інформації, які покладено в основу ономазіологічних

структур. Відносно першого критерію ми встановили найпоширеніші типи мотивації ПФО за допомогою *когнітивно-ономасіологічного аналізу*. Окремий розгляд компонентного складу ПФО з асоціативно-термінальним та інтеграційно-порівняльним типом мотивації дозволив встановити донорські зони, що слугують джерелом постачання власних знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР, та виявити найпродуктивніші з них. Отже, аналіз мотивації ПФО відносно першого критерію розкриває подібності та розбіжності в асоціативному уявленні носіїв досліджуваних мов про простір. Розгляд мотивації відносно раціональності і прецедентності інформації, які покладено в основу ономасіологічних структур ПФО, вивчає прояви впливу культурологічного чинника на їх компонентний склад.

Результатом такого аналізу є типологія ПФО, яка складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної. Комплексне зіставлення ПФО, метою якого є виявлення їх ідеографічних, структурних, семантичних та мотиваційних особливостей схематично представляє рисунок 2.1:

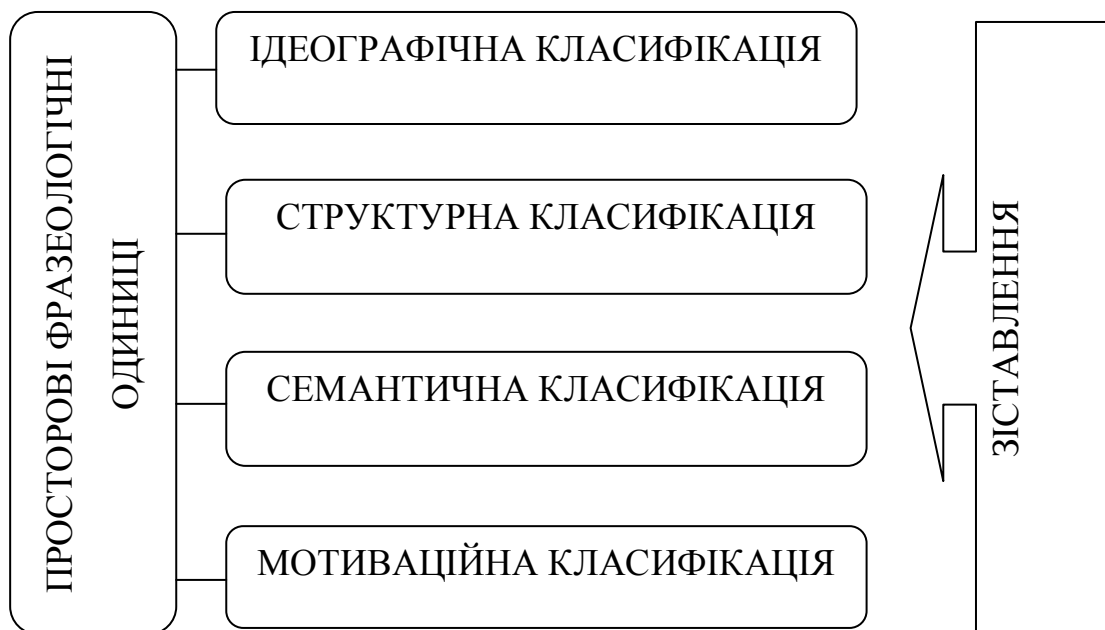

Рис. 2.1 Зіставлення просторових фразеологічних одиниць

Також, на всіх етапах зіставлення зафіксовані ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості ПФО піддаються лінгвокультурологічній інтерпретації, у результаті чого визначаються позамовні чинники, під впливом яких вони сформувалися.

На нашу думка, така методика уможливилює проведення комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО в українській та англійській мовах.

Відповідно до мети, завдань, напрямку та методологічних принципів дослідження, на всіх його етапах ми застосовуємо низку як загальнонаукових, так і лінгвістичних методів. Під першими розуміються узагальнені теоретичні установки та принципи, зумовлені відповідною методологією, другі розглядаються як окремі прийоми, методики, операції з опертям на загальні установки й методологічні принципи [224, с. 48].

Загальнонаукові методи та логічні операції дослідження. Загальнонаукові методи дослідження є «дослідницькими операціями з явищами об'єктів будь-якої науки» [224, с. 49] та застосовуються як на теоретичному, так і емпіричному рівнях наукової розвідки.

У нашому дослідженні опис теоретичного матеріалу постає як сходження від абстрактного до конкретного, тому у цьому процесі широкого застосування набуває такий загальнонауковий метод, як *дедукція*. Він є «методом переходу від загальних тверджень до конкретного умовиводу, знань про одиничне, що перебувають у логічних відношеннях слідування» [224, с. 49].

Під час обробки теоретичного матеріалу, присвяченого просторовій семантиці, нами встановлено, що просторове значення може передаватися на всіх мовних рівнях. З опорою на дедукцію, ми зробили висновок про існування окремої групи ФО просторової семантики. Як і інші одиниці різної частиномовної належності, ПФО можуть відображати інформацію про просторові характеристики окремих об'єктів:

укр. [аж] по [самі] п'яти 'дуже довгий' [389, с. 725];

англ. *[as] long as one's arm* 'дуже довгий, довжелезний' [356, с. 621];

та місць:

укр. *є де розвернутися* 'вільно, просторо' [389, с. 744];

англ. *elbow room* 'простір, багато місця' [356, с. 302];

про відношення між об'єктами у просторі:

укр. *палицею (палкою) кинути* 'близько, недалеко' [389, с. 372];

англ. *within a stone's throw* 'недалеко, поруч, на невеликій відстані' [356, с. 1017];

про рух:

укр. *із кута в кут* 'з сл. *тинятися, ходити, бігати і т. ін.* у різних напрямках (про приміщення)' [389, с. 407];

англ. *from pillar to post* 'від однієї речі або місця в інше, туди й сюди;' [392, с. 368].

Зазначимо, що більшість лінгвістичних праць традиційно ґрунтується на протилежному індуктивному підході, оскільки спочатку аналізу піддаються конкретні одиниці, а вже за його результатами дослідники роблять висновки про весь клас. Отже, *індукція*, як «метод узагальнення результатів окремих конкретних спостережень» [224, с. 49], здебільшого використовується на емпіричному етапі мовознавчих розвідок.

Зазвичай, практична частина дослідження починається з вичленовування конкретних мовних одиниць, які потім підводяться під певні граматичні, семантичні або тематичні групи. Так, з опорою на індукцію і за допомогою лінгвістичних методів, процедури яких описано нижче, ми угрупували ПФО у ФТГ, семантико-граматичні розряди, семантичні й мотиваційні типи.

У розробці ідеографічної класифікації ПФО індуктивний підхід є єдиним можливим. Ми погоджуємося з думкою В. М. Телії, яка вважає, що класифікація ФО за дедуктивним принципом може створити неадекватну реальному положенню картину [246, с. 157]. У такому випадку вона буде відображати наукову, а не мовну картину світу окремого етносу, частиною

якої є фразеологічна система. На це існує декілька об'єктивних причин. По-перше, як зазначалося раніше, фразеологічна вербалізація має вибірковий характер [284, с. 33], вона покриває лише окремі ділянки об'єктивної дійсності. По-друге, ФО не пристосовані слугувати класифікаторами з огляду на їхню образну складову [246, с. 163]. Отже, ми підтримуємо тезу, що результати ідеографічної класифікації ФО, отримані із застосуванням індуктивного методу, є достовірнішими, і застосовуємо цей підхід для розробки ідеографічної класифікації ПФО.

Також у процесі обробки теоретичного й практичного матеріалів та у представленні отриманих результатів, крім вищезгаданих методів, ми послуговуємося взаємозумовленими загальнонауковими методами *аналіз і синтез*. Ці «методи являють собою діалектичну єдність протилежностей: перший передбачає розділення цілого на частини й опис кожної із частин і зв'язків між ними, другий – поєднання частин у цілісну систему» [224, с. 50]. Вони стають у нагоді для дослідження синтаксичної структури та семантики ПФО за допомогою лінгвістичних методів. Так, на основі аналізу розкладаємо на структурні складники ПФО, які є словосполученнями, і на основі синтезу встановлюємо їх найпродуктивніші синтаксичні моделі. Із застосуванням аналізу розкладаємо семантичну структуру ПФО на семи та із застосуванням синтезу формуємо фразеосемантичні групи.

Порівняння як загальнонауковий метод, на який опирається лінгвістичний метод зіставлення, використовується з метою виявлення спільних і специфічних ознак мовних явищ. Він має широке застосування у зіставних дослідженнях. У межах нашої розвідки ми порівнюємо кількісні та якісні характеристики фразеотематичних груп, синтаксичних моделей, семантико-граматичних розрядів, семантичних і мотиваційних типів ПФО.

Загальні закони логіки (закони тотожності, непротиріччя, виключення третього і достатньої підстави), з опорою на які слід проводити наукові дослідження, визначили Аристотель та Лейбніц [104, с. 107]. Згідно з ними, усіляке поняття повинно бути тотожним собі. У процесі наукового аналізу

особливого значення набуває логічна операція *визначення*, яка розкриває зміст або встановлює значення терміну [48, с. 54]. Визначення також вперше вводить нове теоретичне поняття та встановлює його значення через уже відомі терміни цієї самої теорії. Воно повинно бути домірним і чітким, та не повинно характеризувати певне поняття через нього ж, утворюючи таким чином замкнене коло. У першому розділі дисертації для обґрунтування теоретичних засад зіставного аналізу ФО просторової семантики ми надали тлумачення термінів *фразеологічна одиниця* (ФО) та *просторова фразеологічна одиниця* (ПФО), які підкорюються вищезазначеним правилам визначення. Додамо, що на логічній операції визначення ґрунтується компонентний аналіз ПФО за словниковими дефініціями, який застосовується під час розробки їх ідеографічної та семантичної класифікацій.

Логічна операція *класифікація* є різновидом ділення об'єму поняття, тому її проведення є підпорядкованим таким правилам: ділення поняття є домірним, безперервним, відбувається за однією підставою, члени логічного ділення виключають один одного [104, с. 111–112].

Загальним методом класифікації досліджуваних явищ є *таксономія*. Вона «передбачає їхню диференціацію відповідно до принципів двозначної логіки за єдиним параметром» або, «за умови використання принципів багатозначної логіки кожна одиниця таксономії має комбінаторику ознак, причому деякі з них визначаються за принципом наявності / відсутності» [224, с. 50].

Наприклад, за єдиним параметром (наявністю / відсутністю семи руху) ПФО відносяться до фразеотемантичної групи «Рух»:

укр. *знати гоном* 'швидко пересуватися' [389, с. 174];

англ. *be on the move* 'бути в русі, рухатися; бути на ногах; бути в дорозі, в роз'їздах; прийти в рух' [356, с. 112];

або «Анти-Рух»:

укр. *sidіти каменем* ‘перебувати в нерухомому положенні’ [389, с. 801];

англ. *stand stock still* ‘стояти, як вкопаний, прикріплений до місця’ [356, с. 887].

За декількома параметрами ПФО (наявність сем руху та напрямку) відносяться до фразеосемантичної групи «Напрямок переміщення»:

укр. *давати / дати задній хід* ‘рухатися у зворотньому напрямі (про транспорт)’ [389, с. 2016];

англ. *turn bridle* ‘повернути назад, повернути додому ні з чим’ [356, с. 969].

Члени логічного ділення можуть знаходитися у різноманітних відношеннях, наприклад, у відношеннях підпорядкування або супідрядності, тотожності або протилежності, адже «ми сприймаємо світ у межах подібностей, відмінностей, протиставлень і включень – загальних категорій сприйняття» [337, с. 170]. Щодо класифікації мовних одиниць відносно їх семантики, В. П. Конецька, проаналізувавши принципи, що кладуться в основу об’єднання слів у сукупності, виділила два типи системних відношень між ними: класифікаційні та кореляційні [105, с. 31].

Класифікаційні відношення між номінативними одиницями будуються за принципом «тотожності їх функціонально зумовлених ознак», тобто ознаки однієї одиниці не зумовлені ознаками іншої [105, с. 28]. Вони реалізують відношення підпорядкування або супідрядності, отже є ієрархічними за своєю природою. У межах класифікаційних відношень розрізняються гіперо-гіпонімічний та холо-партитивний типи.

Кореляційні відношення між номінативними одиницями, по відношенню до яких інколи вживається термін лексико-семантичні [81, с. 11], будуються за принципом «взаємозумовленості тотожності та відмінності» їхніх ознак [105, с. 28]. Вони є неієрархічними за своєю природою та реалізують відношення тотожності і протилежності, відповідно поділяються на синонімічні й антонімічні.

Лінгвістичні методи дослідження. Вищеописані загальнонаукові методи та логічні операції використовуються у поєднанні з лінгвістичними методами, які є спеціальними. Вони використовуються з метою дослідження мови, мовлення та мовленнєвої діяльності [224, с. 51]. Поліпарадигмальний підхід у комплексному зіставному аналізі ПФО дозволяє поєднувати методи системно-структурної й антропоцентричної парадигм [249, с. 481].

Широкого використання на всіх етапах вивчення ПФО набуває *описовий метод*, який є найдавнішим методом мовознавства і універсальним методом емпіричних наук, тому як лінгвістичний метод він має міжпарадигмальний статус [104, с. 564].

Описовий метод слугує для вивчення мовних явищ у синхронному аспекті. Його мета – встановити певні мовні факти і ввести їх у науковий вжиток [104, с. 565]. Як пізнавальна операція він полягає у фіксуванні результатів досвіду (спостереження або експерименту) за допомогою прийнятих у науці знакових систем: вербальних і невербальних (рисунки, схеми, таблиці, діаграми, графіки тощо). На описі ґрунтуються *пояснення, обґрунтування та розуміння* будь-якої наукової проблеми [104, с. 302–303].

Головуючими та взаємодоповнюючими методиками описового методу є *спостереження, узагальнення, інтерпретація та класифікація*. Спостереження дозволяє виділити одиниці опису, їхні ознаки, властивості та характеристики. Сутність узагальнення складається у синтезі одиниць опису у певні групи згідно з певними ознаками. Інтерпретація слугує для встановлення місця певного мовного факту серед інших. А за допомогою класифікації дані мовні факти розподіляються відносно один одного за певними ознаками. Як правило, результати класифікацій подаються у вигляді таблиць.

У межах описового методу застосовують прийоми *внутрішньої і зовнішньої інтерпретації*. «Прийоми внутрішньої інтерпретації – це різні способи вивчення мовних явищ на основі їх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків» [113], тобто суто мовних характеристик.

Внутрішня інтерпретація передбачає класифікацію мовних одиниць за матрицею певних параметрів [224, с. 63]. Зокрема у нашому дослідженні за допомогою внутрішньої інтерпретації ПФО розподілено за семантико-граматичними розрядами (дієслівні, адverbіальні, субстантивні й ад'єктивні), які формуються з урахуванням їх семантичної структури та наявності або відсутності певних граматичних категорій і морфологічних парадигм.

До прикладу, субстантивні ПФО об'єднані в семантико-граматичний розряд категоріальним значенням іменниковості, яке набуває вираження через сукупність таких значень, як *особа, не особа, предмет* або *абстрактне поняття* у поєднанні з граматичними категоріями роду, числа і відмінка [24, с. 59]. Наприклад, українська ПФО *широкий світ* 'земна куля з усім, що на ній є' [375, с. 202] має значення предметності і такі граматичні категорії: чоловічий рід, однина, називний відмінок. Англійська ПФО *this earthly (great) round* 'земля, земна куля' [356, с. 943] також має значення предметності і такі граматичні категорії: середній рід, однина і загальний відмінок.

Зовнішня інтерпретація урахує зв'язки мовної одиниці з позамовними явищами: позначеною нею реалією, категоріями свідомості, ситуацією позначення тощо [224, с. 63]. У межах нашого дослідження для розробки ідеографічної класифікації ПФО використовується такий прийом зовнішньої інтерпретації як формування тематичних груп. У складі ФТП «Простір» виділено ФТГ «Об'єкт», «Місце», «Локація» та «Рух» з опертям на позамовну інформацію, а саме, структуру макроконцепту ПРОСТІР. Зручність такого підходу в його універсальності, логічності та незалежності від конкретної мови.

Отже, за допомогою *описового методу* в нашому дослідженні комплексно представлено отримані результати. Він використовується для інвентаризації, інтерпретації та класифікації мовного матеріалу, надає його кількісні та якісні характеристики з необхідним ступенем деталізації.

Зауважимо, що у сучасних лінгвістичних розвідках, зокрема в нашій дисертації, описовий метод використовується у поєднанні з іншими спеціальними методами та їхніми методиками.

Оскільки мова є цілісною системою, елементи якої перебувають у внутрішній ієрархії відношень, широкого використання в межах зіставного аналізу набуває *структурний метод*. Він є системою методик і прийомів, які слугують для вивчення мови як цілісного структурно-системного, ієрархічного утворення, що дозволяє виявити закономірності її структурної організації [104, с. 413]. На думку Е. Бенвениста, ключовими термінами структурної лінгвістики є система, структура [23, с. 23] та мовні рівні [23, с. 129].

Одним із завдань нашого дослідження є виявлення структурних особливостей ПФО в українській та англійській мовах. Для його реалізації в межах структурного методу ми використовували методику *безпосередніх складників*. Вона є сукупністю процедур виявлення і представлення синтаксичної структури словосполучення або речення. Тобто полягає у розкладанні словосполучення на складники з урахуванням ієрархічних відношень між ними та представленні його синтаксичної моделі. Наприклад, українська ПФО *голкою (шилом, пальцем) ніде (нікуди) ткнути* ‘дуже тісно’ [389, с. 886] розпадається на такі складники: *іменник, прислівник, дієслово*, і може бути представлена такою синтаксичною моделлю: *N+Adv+V*. Англійська ПФО *like herrings in a barrel* ‘як оселедці в бочці; повноповнісінько’ [356, с. 612] містить такі складники: *сполучник, іменник, прийменник, артикль, іменник*, тобто утворюється за такою моделлю: *Conj+N+Prep+Art+N*. Отже, за допомогою методики *безпосередніх складників* ми встановили найпродуктивніші синтаксичні моделі ПФО кожного семантико-граматичного розряду.

Для реалізації завдання, яке полягає у виявленні семантичних особливостей ПФО, у межах структурного методу ми послуговуємося *компонентним аналізом* з опорою на *аналіз словникових дефініцій*.

Компонентний аналіз є методикою дослідження змісту номінативних одиниць. Він полягає у розкладенні значення слова на мінімальні семантичні складники [104, с. 432]. Вважається, що цей метод дозволяє експліцитно розкрити усі типи відношень (включення, подібності, протиставлення) між значеннями слів [319, с. 46]. Вихідні постулати компонентного аналізу полягають у визнанні слова складним феноменом, який можна розкласти на складові компоненти. За допомогою цих компонентів можна надати опис словникового складу мови [там само].

Але щодо метамови компонентного аналізу, існують певні розбіжності. Дж. Кац та Дж. Фодор вважають, що значення слова можна розкласти на складники, які формують семантичну структуру лексичної одиниці за допомогою *семантичних маркерів*, під якими розуміють концептуальні компоненти значення [324, с. 178]. Дж. Лайонз й А. Лерер для опису семантичного поля послуговуються терміном *семантичний компонент* [331, с. 47; 335, с. 267]. За Ю. Карауловим та В. Левицьким значення слова формують *семантичні множники* – елементарні одиниці плану змісту [363, с. 6; 143, с. 103]. Низка мовознавців взагалі ототожнюють ці поняття [64, с. 44]. У лінгвістичній літературі також зустрічаємо терміни *диференціальний елемент*, *фігура змісту*, *диференціальна ознака* та *ноема* [104, с. 432].

Вслід за І. В. Арнольд ми вважаємо, що найбільш прийнятним терміном компонентного аналізу є *сема*. Він відповідає вимогам стислості, прозорості мотивації та володіє високим словотворчим потенціалом. Під семою розуміємо елементарний складник значення мовної одиниці, що відображає розрізнявальні мовою ознаки позначуваного [14, с. 50].

Сукупність сем формує лексичне значення мовної одиниці, тобто *семему* [319, с. 75]. Структура семеми є набором структурно упорядкованих сем, які знаходяться у певних ієрархічних зв'язках [104, с. 432]. Найкрупнішими компонентами значення є *категоріальні семи*, наприклад, сема предметності для іменників або атрибутивності для прикметників [14, с. 54]. В середині категоріальних сем можливе подальше ділення і своя

ієрархія. Але досі не існує загальноприйнятої номенклатури щодо сем різної ієрархічної належності. На їх позначення дослідники вживають наступні терміни: *гіперсеми* і *гіпосеми*, *архісеми* і *диференціальні семи*, *маркери* і *дистингвишери* тощо [14, с. 55].

Кожне семантичне об'єднання мовних одиниць об'єднується навколо певної семантичної ознаки, яка зумовлює їх взаємодію. На позначення семантичних ознак, що є спільними для певного об'єднання лексичних одиниць, ми послуговуємось терміном *інтегральні семи*. В межах певного семантичного об'єднання кожен його член відрізняється своїм смислом від інших принаймні за однією семантичною ознакою. На позначення семантичних ознак, що індивідуалізують, тобто уможливають відмежовування значення однієї одиниці від іншої, використовуємо термін *диференційні семи*. Виокремлення інтегральних і диференційних сем є обов'язковою умовою, яка забезпечує створення семантичної класифікації номінативних одиниць.

Оскільки значення ПФО встановлюється їх ідентифікацією окремими лексемами і розгорнутими описами в лексикографічних джерелах, компонентний аналіз доречно проводити у комплексі з аналізом словникових дефініцій. «Словникова дефініція уже є компонентним аналізом, у якому кожна частина дефініції – це окремий компонент» [331, с. 16]. І. В. Арнольд вважає таку методику компонентного аналізу універсальною, адже вона по суті базується на логічній операції визначення поняття [14, с. 51–52].

Доречність застосування компонентного аналізу з опорою на словникові дефініції в дослідженнях семантики лексичних одиниць підтримується тезою про певну тотожність іменування та його інтерпретації у словниках. Ю. Н. Караулов вважає, що для пояснення значення слова ми прирівнюємо його до його тлумачення [93, с. 278]. В. Г. Гак підтримує цю думку. Вчений говорить, що, якщо ліву та праву частини статті тлумачного словника позначити як пояснюване та пояснююче, то пояснююче в ідеалі повинно містити той же набір сем, що і пояснюване [369, с. 463]. Отже, у

нашому дослідженні значення ПФО прирівнюється до їх словникових тлумачень, об'єктивно сформульованих у фразеологічних та тлумачних словниках української та англійської мов.

Аналіз словникових дефініцій дозволяє виявити інтегральні семи, які є спільними для всіх одиниць певного класу, і диференційні семи, які відображають індивідуальні характеристики об'єкта або явища, що різняться від нього від інших об'єктів та явищ певного класу. Оскільки семи є складниками лексичного значення, що відображають ті ознаки об'єктів номінації, що розпізнаються певною мовою, логічно припустити, що вони повинні бути вербально представлені у словникових дефініціях. Тому необхідно підкреслити, що дефініції, які залучаються до аналізу, повинні бути філологічними, тобто словники обов'язково повинні бути тлумачними, а не енциклопедичними [14, с. 52].

Під час дослідження семантики мовних одиниць із застосуванням аналізу словникових дефініцій дослідник зазнає певних труднощів.

По-перше, доволі часто доводиться стикатися з синонімічними тлумаченнями мовних одиниць. У даному випадку слід знаходити дефініції цих синонімів у тлумачних словниках і виявляти семи вже по них. Додамо, що деякі визначення можуть бути неповними або навіть хибними, тому з метою уникнення неточностей до аналізу словникових дефініцій слід залучати декілька авторитетних академічних словників.

По-друге, у тлумаченні можуть зустрічатися маловідомі або складні поняття. Вони потребують пояснювальної трансформації, тобто додаткового розшифрування за тим самим або іншим словником [14, с. 53]. Іноді додаткове розшифрування утворює низку трансформацій дефініцій лексем-компонентів. Процедура, яка полягає у зведенні слів через ідентифікатори до слів із семантикою максимально узагальненого характеру, отримала назву *процедура ступеневої ідентифікації* [130, с. 35].

Таке важливе завдання нашого дослідження, як розробка ідеографічної класифікації ПФО, полягає в інтегрованому застосуванні *ідеографічного*

аналізу з аналізом словникових дефініцій і компонентним аналізом. Тобто, безпосередній розподіл ПФО за структурними компонентами в складі ФТП «Простір» ґрунтується на логіко-лінгвістичному підході.

Оскільки об'єктом нашого дослідження є мовні одиниці, ідеографічна класифікація, яка будується лише на логіко-поняттєвій основі, може спровокувати викривлення уявлення про реальну лексичну систему певної мови [196, с. 112]. Вона буде відображати наукову картину світу, а не наївну, яку насправді віддзеркалює фразеологія. Комбінація ідеографічного аналізу з аналізом словникових дефініцій дає добрі результати, адже перевірка мовних одиниць за словниками знижує суб'єктивізм логіко-поняттєвого підходу [196, с. 114]. В свою чергу, ідеографічний аналіз доповнює аналіз словникових дефініцій, оскільки в тлумачних словниках зустрічається значна кількість непослідовностей [196, с. 115], та врівноважує компонентний аналіз, використання якого без логіко-поняттєвого підходу може безмежно розширювати межі семантичних полів [129, с. 42]. Компонентний аналіз є незамінним для опрацювання семантично близьких лексичних одиниць та їх угруповання у синонімічні ряди.

Встановлення ідеографічних особливостей досліджуваного мовного матеріалу дозволяє виявити особливості семантики ПФО з огляду на їх зв'язок із позамовною дійсністю. Ідеографічний аналіз систематизує мовні одиниці відносно до віддзеркалення в них системи певних понять, тобто відображає загальні закономірності пізнання світу. Ідеальним матеріалом для зіставного дослідження ПФО з метою виявлення їхніх ідеографічних особливостей могли би бути двомовні ідеографічні словники. Але обрати ідеографічні словники з однаковою синоптичною схемою в різних мовах майже неможливо, оскільки дослідники використовують різноманітні засоби систематизації поняттєвих областей [129, с. 39] і отримують різні групи лексики, коли класифікують той самий мовний матеріал.

С. А. Жаботинська пропонує універсальну методологію створення онтологій словників-тезаурисів, що ґрунтується на здобутках когнітивної

науки [75]. Ми підтримуємо даний підхід, оскільки він дозволяє уникнути лінгвоцентризму – надання привілейованого статусу рідній мові в інтерпретації дійсності [334, с. 469].

В основу ідеографічної класифікації ПФО ми пропонуємо покласти універсальну схему ФТП «Простір», яка ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР (див. рис. 1.1). Згідно з нею, ФТП «Простір» утворюється ФТГ «Об'єкт», «Місце», «Локація», «Рух» та їхніми бінарними опозиціями «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце», «Анти-Локація», «Анти-Рух».

Стосовно розподілу ПФО у межах ФТГ, слід зауважити, що у сфері ідеографічного аналізу фразеологічного матеріалу досі не існує усталених форм систематизації ФО та загальноприйнятої термінології щодо назв ідеографічних угруповань: «тематичні класи» (Л. Ройзензон), «понятійні мікрополя» (А. Емірова), «значеннєві поля» (А. Кжижановська), «значеннєві групи» (О. Горбач)» [284, с. 39].

У вітчизняному мовознавстві детальна схема ідеографічної класифікації ФО була запропонована професором Ю. Ф. Прадідом і апробована у роботах його учнів: Н. Ф. Грозян [55], І. Є. Колеснікової [99], Л. Ш. Кубедінової [122], О. В. Нікітченка [174] та ін. Структура даної класифікації виглядає наступним чином: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле [284, с. 39].

В. Д. і Д. В. Ужченки в монографії «Східноукраїнська фразеологія» обрали таку схему класифікації ФО: синонімічні та варіантні ряди → варіантно-синонімічна група → фразеосемантичне поле → фразеотематичне поле → фразеотематична група [284, с. 43 – 44].

У нашому дослідженні в основу рубрикації ПФО покладена класифікація, розроблена Ю. Ф. Прадідом, з урахуванням підходу В. Д. та Д. В. Ужченків. Вважаємо доцільним у назвах ідеографічних угруповань зазначати, що класифікації піддається лише фразеологічний пласт лексики. Таким чином аналізовані ПФО представляємо у такій ідеографічній ієрархії:

фразеологічна одиниця (ФО) → фразеосинонімічний ряд (ФСинР) → фразеосемантична група (ФСемГ) → фразеосемантичне поле (ФСемП) → фразеотематична група (ФТГ) → фразеотематичне поле (ФТП). У цій класифікації ФСинР за спільною семантичною ознакою об'єднуються у ФСемГ; ФСемГ за загальною інтегральною семою об'єднуються у ФСемП; ФСемП на позначення видових різновидів одного і того ж ряду об'єктів або явищ об'єднуються у ФТГ; ФТГ на позначення родових різновидів одного і того ж ряду об'єктів або явищ об'єднуються у ФТП, у нашому випадку ФТП «Простір».

Прослідкуємо зазначену ієрархію на окремому прикладі кожної з мов. Українська ПФО [аж] рвати [ногами] землю 'дуже швидко йти, бігти' [389, с. 732] і англійська ПФО *burn [up] the earth* 'гнати, нестися, їхати дуже швидко' [356, с. 174] входять до наступних структурних компонентів ідеографічної класифікації ПФО: ФСинР «Швидко переміщуватися» → ФСемГ «Інтенсивність переміщення» → ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта» → ФТГ «Рух» → ФТП «Простір».

Важливим завданням зіставного дослідження ПФО є встановлення особливостей їх мотивації. У межах методики, запропонованої О. О. Селівановою, мотивація розуміється як «наскрізна лінгвопсихоментальна операція формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості» [224, с. 160]. Під мотиватором О. О. Селіванова розуміє мотиваційну ознаку, тобто той семантичний компонент, який є основою називання мовної одиниці.

Таке розуміння мотивації ґрунтується на закладеному О. О. Потебнею понятті ВФ, яке є «відношенням змісту думки до свідомості» [199, с. 218]. У межах ономасіології ВФ трактується як ідея, яка вела номінатора до вибору саме цієї назви [54, с. 45], і у фразеології невід'ємно пов'язана з аплікацією

ФО на їх вільні (або гіпотетично можливі) аналоги. Таким чином, ВФ є основою мотивації і утворення значення ФО.

Один і той самий об'єкт наділений багатьма характеристиками, але кожна мова називає його за якоюсь однією властивістю. О. О. Селіванова пояснює це тим, що «вибір мотиватора (мотиваційної ознаки) все ж детермінований антропоцентрично і когнітивно, тобто особливостями етнічної ментальності, психіки» [217, с. 75]. Відповідно в основі найменувань тих самих об'єктів або явищ у різних народів можуть лежати різні мотиваційні ознаки.

Дослідниця пропонує вивчати мотивацію на основі трьох критеріїв: статусу мотиватора у структурі знань про позначуване, раціональності і прецедентності інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур номінативних одиниць [222, с. 13].

Для встановлення типу мотивації відносно когнітивного статусу мотиватора у структурі знань про позначуване О. О. Селіванова впроваджує розроблений нею *когнітивно-ономасіологічного аналізу*, який апробовано на різних класах номінативних одиниць представниками когнітивно-ономасіологічної школи: І. І. Казимир [89], В. В. Калько [90], О. В. Коноваловою [106], Н. С. Рибалкою [210], С. А. Стройковою [240], Н. В. Швець [296].

Когнітивно-ономасіологічний аналіз складається з двох етапів:

- 1) інтерпретація ономасіологічної структури;
- 2) концептуальне моделювання структури знань про позначуване [224, с. 152].

Інтерпретація ономасіологічної структури ФО полягає у встановленні семантики її складників як ономасіологічних ознак та їх проєкції на її значення.

Концептуальне моделювання структури знань про позначуване полягає у проєктуванні ономасіологічної структури на модель ментально-психонетичного комплексу (МПК), яка «відображає інформаційну структуру

свідомості як холистичного психофункціонального континууму поєднання пізнавальних функцій відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції й колективного позасвідомого» [224, с. 155].

В структурі МПК об'єднано наступні функціональні модулі:

1) пропозиційний модуль, який є ядром МПК і містить об'єктивні й відносно несуперечливі знання про об'єкт найменування, представлені у прямих значеннях знаків [217, с. 128];

2) асоціативно-термінальний модуль, який корелює з пропозиційним ядром і містить фігуральне представлення інформації, що утворюється шляхом використання знаків інших предметних сфер за принципом аналогії, подібності, асоціювання [224, с. 163];

3) модусний модуль, який корелює із мисленневою сферою МПК та психічними функціями відчуттів та почуттів, і представляє раціональну оцінку [224, с. 166].

Фрагмент одного із функціональних модулів стає базою для активації найменування у процесі породження номінативної одиниці.

Із використанням когнітивно-ономасіологічного аналізу ми встановили, з якого функціонального модуля формується мотиваційна база та здійснюється вибір мотиватора ПФО, відповідно ми визначили типи мотивації ПФО в українській та англійській мовах відносно когнітивного статусу мотиватора у структурі знань про позначуване [263].

Двома іншими критеріями, відносно яких дослідниця пропонує розглядати мотивацію, є раціональність і прецедентність інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур. Метою аналізу мотивації з огляду на критерій раціональності є виявлення в ономасіологічній структурі ірраціональної інформації, що формує міфологічну свідомість певного етносу. Завданням вивчення мотивації з опертям на критерій прецедентності є встановлення культурно значущих мотиваторів для окремої етнічної спільноти. Отже, аналіз мотивації відносно цих параметрів проводився із залученням лінгвокультурологічного методу.

Лінгвокультурологічний метод – це інтеграція прийомів і процедур, що направлені на виявлення взаємозв'язку культури і мови, з метою встановлення, яким чином реалізується одна із фундаментальних функцій мови – бути знаряддям створення, зберігання і трансляції культури [104, с. 538].

ФО є особливими мовними знаками, які наділені культурною пам'яттю [273]. ПФО можуть зберігати культурно значущу інформацію на рівні компонентного складу. Наприклад, у складі української ПФО у (з) *сажень зросту* [364, с. 19] еталоном висоти виступає *сажень* – давня східнослов'янська лінійна міра, а в складі англійської ПФО [*as*] *tall as a maupole* [356, с. 931] символом висоти є *maupole* – стовп, прикрашений стрічками, навколо якого танцювали у давній Британії на свято першого травня за часів язичництва. Вони можуть демонструвати і зумовлену соціально-історичними чинниками семантику. Наприклад, українська ПФО *голити в москалі* [389, с. 180] використовувалася на позначення відправлення молодих людей до царської армії. У ВФ цієї одиниці зберігається інформація, що «до 1874 р. всім, кого призивали в царську армію, голили передню частину голови» [383, Т.2, с. 107], а англійська ПФО *blind pig* [356, с. 145] позначала місце незаконного продажу спиртних напоїв під час «сухого закону».

Як свідчать приклади, вивчення мотивації ПФО потребує залучення прийомів *етимологічного аналізу*, що полягають в реконструкції образної основи через інтерпретацію їхньої ВФ.

Оскільки наше дослідження спрямоване на виявлення особливостей в ідеографічній класифікації, структурі, семантиці та мотивації ПФО в українській та англійській мовах, *зіставний метод* – є основним методом нашої розвідки і застосовується на всіх її етапах.

Зіставний метод – це «сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення специфіки» [142]. Зіставний метод опирається на структурний підхід,

оскільки базується на розумінні мови як системи. Його об'єктом є як споріднені, так і неспоріднені мови. Таку ідею зіставного методу теоретично обґрунтував І. Бодуен де Куртене, адже в основі зіставного аналізу мов лежить певна спільність механізму людського мислення та оточуючих реалій.

У нашій праці зіставна характеристика ПФО здійснюється у синхронії від плану вираження до змісту і навпаки. Зіставний метод використовується для виявлення особливостей структури ПФО шляхом зіставлення найчастотніших синтаксичних моделей структурних типів і семантико-граматичних розрядів ПФО. Особливості їхньої семантики встановлено в процесі зіставлення їх семантичних типів. Щодо особливостей ідеографічних класифікацій ПФО у досліджуваних мовах, то їх зафіксовано у процесі зіставлення ФТГ в межах ФТП «Простір».

Як зауважує М. П. Кочерган, «повний зіставний аналіз повинен завершуватися інтерпретацією мовних контрастів етнокультурними, соціально-історичними та іншими особливостями зіставляваних мов» [115, с. 15]. Виявлені особливості ми інтерпретували із залученням описаного вище лінгвокультурологічного методу, оскільки, за словами Н. Г. Брагіної, його завданням є визначення умов формування культурно-специфічного розуміння мовних одиниць [30, с. 133]. У нашому дослідженні ми намагалися встановити вплив позамовних чинників на зафіксовані ідеографічні, структурні, семантичні та мотиваційні особливості ПФО.

Додамо, що на всіх етапах вивчення ПФО лінгвістичні методи використовуються у поєднанні з *кількісним аналізом*. Лінгвістична наука залучає його до своїх досліджень з метою встановлення та опису квантитативних характеристик мови, оскільки кількісні закономірності, отримані на обмеженій вибірці, можуть уточнити властивості мови в цілому.

У нашій дисертації застосовується безпосередньо *метод кількісних підрахунків*. За його допомогою підраховано найпродуктивніші ФСемГ, найчастотніші синтаксичні моделі ПФО, їх синтаксичні типи, лексико-граматичні розряди, семантичні і мотиваційні типи.

В аналізі окремих мовних явищ саме метод кількісних підрахунків дозволяє встановити, яке місце вони посідають у певній мікросистемі. Так зіставлення кількісних характеристик окремих структурних компонентів ідеографічної класифікації ПФО в українській та англійській мовах уможлиблює виділення ФСемГ і ФСемП із найвищим квантитативним наповненням. Це дозволяє зафіксувати окремі ділянки об'єктивної дійсності, які піддаються найвищому ступеню фразеологічної вербалізації, що, в свою чергу, свідчить про їх значущість для окремої етноспільноти.

Підрахування кількості компонентів різної тематичної належності у складі ПФО сприяє встановленню тих ділянок об'єктивної дійсності, які найчастіше стають донорськими зонами для реципієнтної зони ПРОСТІР у досліджуваних мовах.

Отже, метод кількісних підрахунків, окрім можливості досягнути квантитативні характеристики об'єкта дослідження, уможлиблює пізнання його якісних властивостей, розкриває одну із рис діалектики у мовних явищах – перехід кількісних показників у нову якість [158, с. 18].

Таким чином, використання елементів кількісного аналізу сприяє правильній організації дослідження. Подача результатів квантитативної обробки матеріалу в тексті і таблицях підвищує його наочність.

Можна стверджувати, що запропонована нами комплексна методика, яка поєднує низку взаємодоповнюючих загальнонаукових та лінгвістичних методів, є оптимальною для виконання окремих завдань і уможлиблює досягнення мети дисертаційної праці.

Висновки до розділу 2

Методологічні засади зіставного аналізу ФО просторової семантики в українській та англійській мовах сформовано відповідно з поставленими завданнями і метою дисертаційної праці та з урахуванням як традиційних

підходів, так і новітніх надбань у сфері методології лінгвістичних досліджень.

1. З огляду на сучасний парадигмальний стан лінгвістики, зіставне дослідження ПФО виконано в межах поліпарадигмального підходу, під яким розуміємо багаторівневий комплексний лінгвістичний аналіз мовного матеріалу, який охоплює логіко-семантичний, власне мовний і психолінгвістичний аспекти, із залученням позамовних наукових знань.

2. Комплексне, поліпарадигмальне зіставне дослідження ПФО ґрунтуємо на наступних загальнолінгвістичних принципах: принцип антропоцентризму (уможливлює врахування людського чинника), принцип експланаторності (надає пояснення встановленим мовним фактам), принцип експансіонізму (дозволяє залучати дані інших наук), принцип двовекторності (поєднує семасіологічний та ономасіологічний підходи до аналізу) та основних принципах зіставного аналізу, визначених М. П. Кочерганом: принцип системного підходу (реалізується через зіставлення парадигматичних угруповань мовних одиниць) і семантичний принцип (визначає напрям і основу зіставлення).

3. Наше дослідження є двобічним синхронним зіставним аналізом ФО просторової семантики, у ролі *tertium comparationis* якого виступає ФСК локативності.

4. Відбір мовного матеріалу проводився за семантичним принципом: до корпусу досліджуваних одиниць включено ФО, у тлумаченні яких наявні інтегральні семи простору. Суцільна вибірка здійснена з лексикографічних джерел.

5. Запропонована комплексна методика доповнює існуючий поліпарадигмальний аналіз мовних одиниць ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами, що продиктовано специфікою аналізованого мовного матеріалу та метою дослідження.

6. Процедура проведеного комплексного поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО складається з трьох послідовних етапів. *Першим*

етапом є логіко-семантичний аналіз, результатом якого є ідеографічна класифікація ПФО, а метою – виявлення їх ідеографічних особливостей. *Другий етап* є власне мовним аналізом і передбачає семантико-граматичний і функціонально-семантичний аналіз ПФО. Його результатом є структурна і семантична класифікації, зіставлення яких дозволяє встановити структурні та семантичні особливості аналізованих одиниць. На *третьому етапі* здійснюється психолінгвістичний аналіз досліджуваного матеріалу, доповнений лінгвокультурологічним аналізом, у результаті чого створено мотиваційну класифікацію ПФО та розкрито особливості їх мотивації. Отже, розроблена типологія ПФО складається з чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної.

7. Результативність дослідження забезпечується комплексним застосуванням низки як загальнонаукових методів і логічних операцій, так і спеціальних лінгвістичних методів. Серед загальнонаукових методів для обробки теоретичного й емпіричного матеріалу використано *індукцію* і *дедукцію*, *аналіз* і *синтез* та *порівняння*. Вимоги до термінологічної точності та системності наукової розвідки сприяють залученню до неї логічних операцій *визначення* та *класифікація*.

8. Практична частина аналізу вимагає використання спеціальних лінгвістичних методів. Отримані результати комплексно представлено завдяки *описовому методу* із застосуванням прийомів *внутрішньої інтерпретації* (ПФО розподілено за семантико-граматичними розрядами та семантичними типами і підтипами) та *зовнішньої інтерпретації* (у складі ФТП «Простір» ПФО систематизовано за ФТГ, ФСемП і ФСемГ).

У нашому дослідженні ми послуговувалися *структурним методом* для вивчення структури і семантики ПФО. Зокрема із залученням методики *безпосередніх складників* ми встановили найпродуктивніші синтаксичні моделі ПФО кожного семантико-граматичного розряду. Із застосуванням *компонентного аналізу* з опорою на *аналіз словникових дефініцій* ми провели їх семантичну класифікацію. Інтеграція цих методів з *ідеографічним*

аналізом уможливила систематизацію ПФО у межах ФТП «Простір» на основі універсальної схеми, що ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР. Ідеографічна класифікація представляє ПФО у такій ієрархії: просторова фразеологічна одиниця (ПФО) → фразеосинонімічний ряд (ФСинР) → фразеосемантична група (ФСемГ) → фразеосемантичне поле (ФСемП) → фразеотематична група (ФТГ) → фразеотематичне поле (ФТП).

Когнітивно-ономасіологічний аналіз використано для визначення типу мотивації ПФО відносно статусу мотиватора у структурі знань про позначуване. Реконструкція образної основи ФО вимагала залучення прийомів *етимологічного аналізу*.

Лінгвокультурологічний метод сприяв виокремленню типів мотивації з урахуванням раціональності і прецедентності інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур ПФО, та інтерпретації виявлених за допомогою *зіставного методу* ідеографічних, структурних, семантичних та мотиваційних особливостей з метою встановлення впливу позамовних чинників на їх формування. Точність і об'єктивність результатів та достовірність висновків забезпечується *методом кількісних підрахунків*.

Розглянуті у розділі питання висвітлюються у таких публікаціях: [262; 263; 267; 270; 273].

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКСНИЙ ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЯК ОСНОВА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Результатом складного процесу фразеоутворення є ФО – знаки експресивно-образної номінації, які характеризуються взаємодією мовного, комунікативного, психологічного і культурного факторів [6, с. 6]. Їх специфічні властивості, такі як роздільнооформленість, семантична цілісність і образність, роблять їх складним і багатогранним об'єктом для лінгвістичного дослідження. Кожна із вказаних вище характеристик, окремо або у сукупності з іншими, становить інтерес як предмет зіставного аналізу.

Очевидною є необхідність розробки типології ПФО, під якою ми розуміємо сукупність класифікацій, яка охоплює усі сторони цього мовного знака: план вираження (структурна класифікація), план змісту (семантична класифікація), взаємодію плану змісту з планом вираження (мотиваційна класифікація). В єдину систему ці класифікації об'єднуються ідеографічною класифікацією, яка відображає систематизацію ПФО з огляду на їх зв'язок з позамовною дійсністю у вигляді ФТП «Простір».

3.1 Ідеографічна класифікація просторових фразеологічних одиниць

Загальні характеристики фразеотематичного поля «Простір». Виділення ідеографічних полів у межах фразеологічного складу мов є складним процесом. За спостереженнями В. М. Телії, ФО формувалися як знаки не для функції позначення, а для кваліфікації позначуваного. Їхне денотативне значення характеризується дифузністю. На позначення специфічної для ФО здатності вказувати на різні з ідеографічної точки зору фрагменти дійсності дослідниця використовує термін *біфуркація* [246,

с. 174]. Між сформованими ФО ідеографічними полями не існує чітких меж. Як зазначалося нами у другому розділі, ФО, які включено до ФТП «Простір», нерідко, окрім просторового, несуть додаткові значення, відповідно вони можуть входити і в інші ідеографічні об'єднання.

Щодо структурних рівнів ФТП «Простір» та його організації, слід зазначити, що воно є поліцентричним утворенням, в межах якого неможливо виділити ядро та периферію, оскільки в його основу покладено універсальну схему, що ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР.

Згідно з нею, ФТП «Простір» утворюється 4 ФТГ: «Рух», «Локалізація», «Об'єкт» і «Місце», які мають бінарні опозиції: «Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце» відповідно. До кожної ФТГ входять по 2 ФСемП. ФТГ «Локалізація» утворюється ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта» і «Локалізація відносно місця», ФТГ «Об'єкт» – ФСемП «Кількісні характеристики» і «Якісні характеристики», ФТГ «Місце» – ФСемП «Топос» і «Локус». Лише до ФТГ «Рух» належать 3 ФСемП: «Зміна місцеперебування об'єкта», «Зміна положення об'єкта» і «Зміна просторових параметрів об'єкта». Вказані структурні компоненти ФТП «Простір» знаходяться у гіперо-гіпонімічних відношеннях, які обумовлюють родо-видову ієрархію мовних одиниць на основі спільної ознаки [337, с. 155].

Схематично структура ФТП «Простір» на рівні ФСемП представлена на рисунку 3.1.

Слід зауважити, що складна семантика значної кількості ПФО унеможлиблює їх належність лише до однієї ФТГ. ПФО спроможні передавати декілька різновидів просторового значення. Наприклад, вони можуть одночасно нести інформацію про рух об'єкта та його локацію відносно іншого об'єкта: укр. *врізати п'яти* 'косячи, догнати косаря, що йде попереду' [389, с. 151]; англ. *be (trail) in the wake of* 'іти позаду, плентатися в хвості, пасти задніх' [356, с. 99].

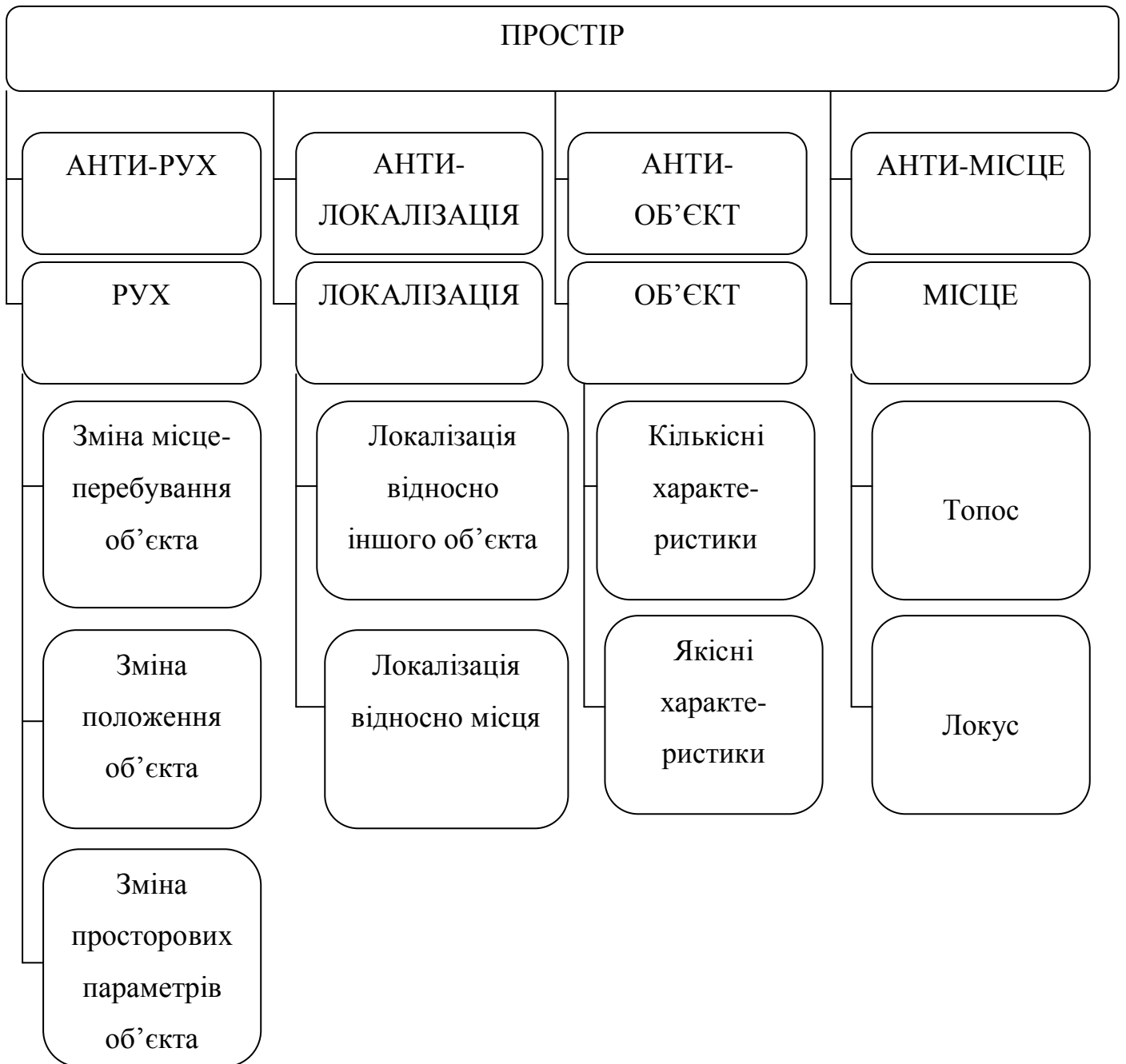

Рис. 3.1 Структура фразеотематичного поля «Простір»

З огляду на цей факт, ми розподілили ПФО на такі, що входять до однієї ФТГ, та такі, що входять до декількох ФТГ. Кількісний розподіл ПФО за ФТГ представлено у Таблиці 3.1.

Дані таблиці свідчать про те, що в мовах, що досліджуються, ПФО, які входять до однієї ФТГ кількісно значно домінують над тими, які одночасно входять до декількох ФТГ (81,3 %).

Таблиця 3.1

Ідеографічна класифікація просторових фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах

№	На- леж- ність ПФО	Структурні компоненти ФТП «Простір»	Мови				Разом	
			укр.		англ.			
			ФО	%	ФО	%	ФО	%
1	ПФО входять до однієї ФТГ	Рух	595	34 %	1014	47 %	1609	41 %
		Анти-Рух	49	3 %	44	2 %	93	2 %
		Локалізація	345	20 %	450	21 %	795	20 %
		Анти- Локалізація	3	0,2 %	2	0,1 %	5	0,1 %
		Об'єкт	241	13,7 %	165	8 %	406	10 %
		Анти-Об'єкт	81	4,6 %	38	1,8 %	119	3 %
		Місце	56	3 %	100	4 %	156	4 %
		Анти-Місце	9	0,5 %	-	-	9	0,2 %
2	ПФО, які входять до декількох ФТГ	377	21 %	349	16,1 %	726	19,7 %	
Разом		1756	100 %	2162	100 %	3918	100 %	

Щодо бінарних опозицій кожної ФТГ, вони є нечисленними в обох мовах. Відповідно, ідеографічні об'єднання, які вони утворюють не є структурно рівноцінними. Серед них сформовано 3 ФСемГ: «Анти-Рух», «Анти-Об'єкт» і «Анти-Місце», причому остання виявилася лакунарною в англійській мові, і 1 ФСинР «Анти-Локалізація». Цей факт говорить про те, що просторові характеристики, які передаються через взаємовідношення між об'єктами, піддаються фразеологічній вербалізації у значно вищій мірі, ніж так званий «порожній» простір в обох мовах.

Рангове розташування ФТГ відносно їх кількісної представленості, свідчить про певні закономірності, що набули прояву у наявності зон більшої та меншої щільності. Об'ємною в обох мовах є ФТГ «Рух» (41 %). ФТГ «Локалізація» (20 %) посідає друге місце. Низької представленості в аналізованих мовах набуває ФТГ «Місце» (4 %).

Фразеотематична група «Рух». Відштовхуючись від широкого розуміння руху, в нашому дослідженні ми опираємося на визначення руху, яке включає всі його різновиди, а саме ‘процес розвитку, в результаті якого відбувається зміна якості предмета, ... перехід від одного якісного стану до іншого’, ‘зміна положення кого-, чого-небудь унаслідок обертання, коливання, переміщення’, ‘переміщення транспорту, ходьба тощо в різних напрямках’, ‘робота якого-небудь механізму, машини, пристрою’, ‘зміна положення тіла або його частин (у людини або тварини)’ [383, Т. 8, с. 914].

З урахуванням вищевказаних різновидів руху, ПФО розподілено на 3 ФСемП: «Зміна місцеперебування об’єкта», «Зміна положення об’єкта», «Зміна просторових параметрів об’єкта». Кількісне наповнення полів надає Таблиця 3.2.

Таблиця 3.2

Фразеотематична група «Рух»

№	Фразеосемантичні поля	Мови				Разом	
		укр.		англ.		ФО	%
		ФО	%	ФО	%		
1	Зміна місцеперебування об’єкта	485	82 %	921	91 %	1406	87 %
2	Зміна положення об’єкта	94	16 %	77	8 %	171	11 %
3	Зміна просторових параметрів об’єкта	16	2 %	16	1 %	32	2 %
Разом		595	100 %	1014	100 %	1609	100 %

Кожне з виділених полів розпадається на групи: 1) ФСемП «Зміна місцеперебування об’єкта» включає ФСемГ «Інтенсивність переміщення», «Напрямок переміщення», «Причина чи мета переміщення», «Спосіб переміщення», «Суб’єкт переміщення», «Відношення до переміщення», «Каузація переміщення»; 2) ФСемП «Зміна положення об’єкта» об’єднує ФСемГ «Приймати положення», «Виконувати рухи»; 3) ФСемП «Зміна просторових параметрів об’єкта» складається із ФСемГ «Зміна розміру» і

«Зміна форми». Структурну організацію ФТГ «Рух» на рівні ФСемГ представляє рисунок 3.2.

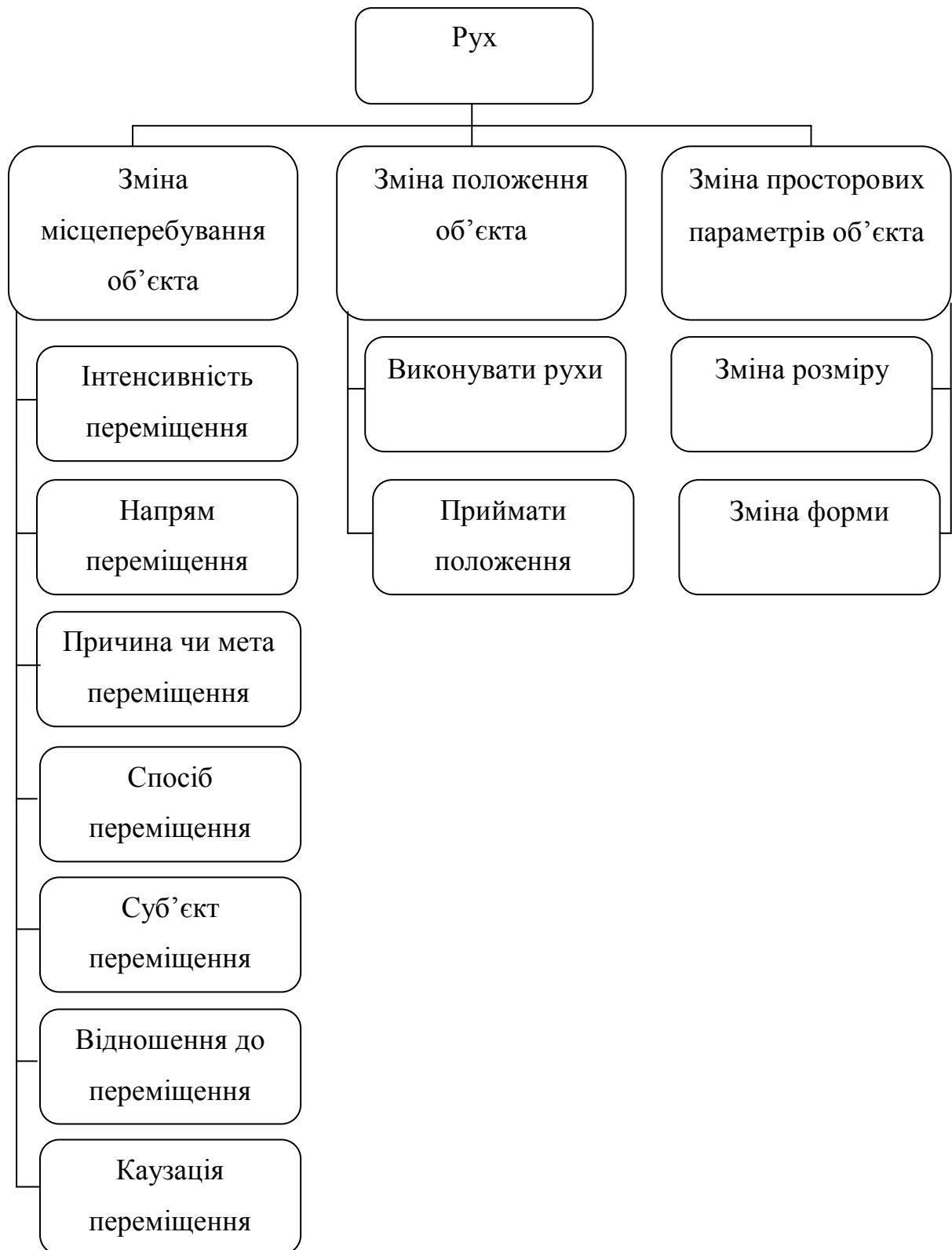

Рис. 3.2 Структура фразеотематичної групи «Рух»

1. *Фразеосемантичне поле «Зміна місцеперебування об'єкта»*. Це поле є найпродуктивнішим в аналізованих мовах (87 %), але слід підкреслити його значно вищу представленість в англійській мові відносно української (66 %).

У семантиці ПФО, які його утворюють, присутня інтегральна сема руху як переміщення. Під переміщенням розуміється 'дія та стан за значенням перемістити і переміститися' [383, Т. 6, с. 229], тобто 'змінювати місцезнаходження чого-небудь; переносити з одного місця в інше; змінювати місце перебування кого-небудь' та 'змінювати своє місцезнаходження, займати інше місце, пересуватися кудись; змінювати місце свого перебування, пересуватися з одного місця на інше' [383, Т. 6, с. 229]. Диференційними семами, згідно з якими відбувався розподіл ПФО на групи в межах поля, є інтенсивність, напрям, причина, мета, спосіб, самотійність/несамотійність переміщення тощо. У результаті в межах ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта» сформовано 7 ФСемГ: «Інтенсивність переміщення», «Напрямок переміщення», «Причина чи мета переміщення», «Спосіб переміщення», «Суб'єкт переміщення», «Відношення до переміщення», «Каузатив переміщення» (див. рис. 3.2) [261; 274].

Фразеосемантична група «Інтенсивність переміщення». Ця група характеризується високою номінативною щільністю (27 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта»). Вона об'єднує ПФО, які надають характеристику інтенсивності переміщення. Серед її одиниць виявлені ПФО на позначення швидкого переміщення у просторі: укр. *летіти / полетіти галопом* 'дуже швидко йти, бігти, їхати' [389, с. 421]; англ. *run like hell for leather* 'нестися, мчати, летіти дуже швидко, що духу' [356, с. 830]. Також одиниці цієї групової належності вербалізують повільне переміщення: укр. *потягнути ноги (чоботи)* 'повільно, ледве переступаючи, вийти, піти' [389, с. 684]; англ. *go at a crawl* 'іти, просуватися вперед дуже повільно, ледве ноги пересувати, «повзти»' [356, с. 411].

Слід підкреслити значне домінування ПФО на позначення високої інтенсивності переміщення в обох мовах, що зумовлено вагомістю швидкості руху як запоруки виживання як для людини, так і для інших живих істот.

Особливістю групи в українській мові є концентрація одиниць навколо опису побутових ситуацій: укр. *мухою літати* ‘швидко ходити, бігати; поратися біля чогось, намагаючись скрізь встигнути’ [389, с. 442]; повсякденної праці: укр. *вертітися (крутитися) на ногах* ‘невтомно працювати, весь час перебувати в русі’ [389, с. 74]; фізичного стану або самопочуття людини: укр. *ледве (ледь, насилу) переставляти ноги* ‘іти дуже повільно (від старості, втоми, переживань і т. ін.)’ [389, с. 621]; її емоційного стану: укр. *летіти [як (мов, немов і т. ін.)] на крилах* ‘швидко, легко йти, бігти (перев. у стані збудження)’ [389, с. 422]. В англійській мові виявлено значну кількість одиниць, що характеризують інтенсивність переміщення транспортних засобів, зокрема корабля або автомобіля: англ. *gather way* ‘мор. набирати хід, швидкість’ [356, с. 370], *freshen the way* ‘мор. прискорити хід (про корабель); перен. прискорити ходу, піти швидше’ [356, с. 359], *burn rubber* ‘іхати за кермом транспортного засобу, особливо автомобіля, надзвичайно швидко’ [403]. Така особливість свідчить про вищу побутовоцентричність українських ПФО цієї ФСемГ і предметоцентричність англійських.

Фразеосемантична група «Напря́м переміщення». Наступна за кількісною представленістю ФСемГ «Напря́м переміщення» (18 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об’єкта») об’єднує одиниці, у семантиці яких є вказівка на направленість переміщення, наприклад: укр. *у ліву руку (руч.)* ‘із сл. руху і спрямування у лівий бік’ [391, с. 775]; англ. *take the left hand* ‘повернути ліворуч’ [356, с. 925].

Особливістю групи в українській мові є концентрація одиниць на позначення переміщення у будь-якому або в усіх напрямках, що безперечно пояснюється географічними умовами проживання українців, а саме безмежністю степу, наприклад: укр. *куди ноги несуть* ‘пер. з сл. піти,

втікати і т. ін. у будь-якому напрямку, куди-небудь, не вибираючи дороги' [389, с. 554], *хто куди [бачив (попав)]* 'у різні місця, у різні боки; урізнобіч', *куди вгодно* 'в усі, в різні напрямки' [389, с. 404].

В англійській мові відносно української виявлено значну кількість одиниць на позначення просування вперед: англ. *follow one's nose* 'іти прямо вперед' [356, с. 346]; здебільшого переміщення вперед пов'язане з подоланням перешкод: англ. *smash one's way forward* 'пробиватися, прориватися вперед' [356, с. 871], англ. *elbow one's way* 'протискатися, прокладати собі шлях (*через натовп, перешкоди тощо*)' [356, с. 302]. Також присутні ПФО морської тематики на позначення пересування відносно абсолютних орієнтирів: англ. *sail (steer) close (near) the wind* 'мор. пливати майже проти вітру' [356, с. 833]; та воєнної тематики на позначення переміщення у зворотному напрямку: англ. *lose (give) ground* 'війск. відступати, відходити, здавати свої позиції' [356, с. 627]. У встановлених особливостях англійських ПФО прочитується вплив не тільки географічних умов проживання, а і способу життя та національної долі.

Фразеосемантична група «Причина чи мета переміщення». Ця група (12 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта») є семантично різноманітною. Значна кількість її одиниць пов'язана з переміщенням з метою подорожування: укр. *побачити (повидати) світа (світу, світ)* 'побувати в багатьох місцях, поїздити в різні країни, багато чого пізнати' [389, с. 650]; англ. *cast (make, put) a girdle (a girdle round) about the earth (the world)* 'подорожувати навколо світу; облітати увесь світ' [356, с. 197]. Також зафіксовано одиниці на позначення переміщення через жебракування: укр. *дражнити (дратувати) собак* 'ходити по чужих дворах, випрошуючи милостиню; жебракувати' [389, с. 268]; англ. *turn (one) to bag and wallet* 'стати жебраком, піти на жебри; піти з торбами' [356, с. 972]. В обох мовах виявлено одиниці на позначення швидкого переміщення з певних причин: укр. *дати дмухача* 'утекти' [389, с. 221]; англ. *betake one's flight* 'утекти, кинутися навітки; п'ятами накивати' [356, с. 122], найчастіше, втечі від

страху: укр. *трусити / перетрусити штаньми (штанами)* ‘тікати від страху, в стані великого переляку’ [389, с. 901]; англ. *turn tail* ‘злякатися; утекти, збігти; п’ятами накивати’ [356, с. 971].

Деякі синонімічні ряди групи демонструють специфічне значення. Наприклад, в українській мові чимала кількість одиниць вживається на позначення переміщення без мети: укр. *мишей топтати* ‘без потреби тинятися, ходити туди й сюди’ [389, с. 889]; або переміщення з певною метою, якої не вдається досягнути: укр. *топтати чоботи (взуття, підошви)* ‘багато ходити куди-небудь, марно добиваючись чогось’ [389, с. 891], *стоптати багато (не одну пару, сім пар і т. ін.) підошов (підметок, чобіт, черевиків, лаптів і т. ін.)* ‘довго ходити, чекати, добиваючись чого-небудь’ [389, с. 863]. Подібні приклади ілюструють засуджуюче ставлення до неробства та описують марність витраченого часу і зусиль, безпорадність людей у певних справах.

В англійській мові виявлено одиниці на позначення прогулянки: англ. *do the block* ‘прогулюватися, гуляти у фешенебельній частині міста’ [356, с. 283]; також ПФО, пов’язані з професійною діяльністю людини: англ. *on the knocker* ‘ходити від дверей до дверей, агітуючи, купуючи або продаючи’ [404]; *on the stump* ‘роз’їжджати по країні з політичними промовами або агітацією’ [404]; *go over the hill* ‘дезертирувати’ [356, с. 429]; *go foreign* ‘вийти, піти в закордонне плавання’ [356, с. 416]. Отже, констатуємо фіксацію позитивного відношення до відпочинку у фразеологічній системі англійської мови та її тісний зв’язок із професійною діяльністю.

Унікальним в англійській мові є синонімічний ряд на позначення втечі з метою уникнення виплати боргів: англ. *shoot the moon* ‘вибратися, виїхати з квартири нишком уночі, щоб не платити заборгованість’ [356, с. 858], *hang the landlady* ‘залишити вночі квартиру, не заплативши за неї’ [356, с. 451]. Таким чином, грошові відносини виступають стимулом переміщення в англійській фразеології.

Фразеосемантична група «Спосіб переміщення». Ця група (10 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта») в обох мовах об'єднує одиниці на позначення незвичної манери рухатися пішки як певного відхилення від норми: укр. *ловити спотикачів* 'йдучи, часто перечіплюватися через що-небудь; спотикатися' [389, с. 447]; англ. *turn one's toes in* 'вивертати ноги носками всередину' [356, с. 970]. Вона є значно семантично біднішою в українській мові, оскільки майже всі одиниці в її межах сконцентровано навколо пересування пішки: укр. *топтати ноги* 'ходити' [389, с. 890], *міряти кроками (ногами)* 'ходити пішки по чомусь' [389, с. 494]. Таким чином українська мова демонструє антропоцентричність.

В англійській мові, крім одиниць на позначення переміщення пішки: англ. *pad the hoof* 'іти пішки, іти на своїх на двох' [356, с. 745], зафіксовано ПФО на позначення пересування верхи: англ. *take horse* 'сісти на коня; їхати верхи' [356, с. 915]; та на різноманітних транспортних засобах: *take a train* 'подорожувати на транспортному засобі, що рухається рейками (особливо поїздом або трамваєм)' [356, с. 912], *go by air* 'летіти на літаку, летіти літаком' [356, с. 412], *take [the] water* 'сісти на корабель, відправитися в плавання' [356, с. 926].

Фразеосемантична група «Суб'єкт переміщення». В межах цієї групи (5 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта») об'єднано одиниці, що характеризують людину відносно переміщення. Спільною рисою групи є наявність одиниць на позначення людей, що постійно змінюють своє місцеперебування: укр. *переїжджа сваха* 'з сл. *гасати, бігати, їздити* людина, яка часто міняє місце проживання, перебування' [389, с. 780]; англ. *Ford family* '«сім'я на форді» (сім'я, що мандрує на форді, шукаючи роботи)' [356, с. 350]. Також ця група описує людину відносно її здатності пересуватися: укр. *легкий на ноги* 'який може швидко й багато ходити без втоми, швидко добиратися до чого-небудь; проворний' [389, с. 418], *важкий на підйом* 'який не любить виходити, виїздити куди-небудь' [389, с. 65];

англ. *fleet (swift) of foot* ‘бистроногий, прудконогий’ [356, с. 339]; *slow in the uptake* ‘важкий на підйом, млявий’ [356, с. 870].

Периферію ФСемП «Зміна місцеперебування об’єкта» формують ФСемГ «Відношення до переміщення» і «Каузація переміщення».

Фразеосемантична група «Відношення до переміщення». Ця група (15 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об’єкта») систематизує одиниці, що описують поведінку або реакцію людини на переміщення інших. В обох мовах виявлено ФО на позначення позитивного ставлення до чийогось прибуття: укр. *з відкритою (розкритою) душею* ‘з сл. зустрічати щиро, радісно’ [389, с. 283], *не знати, де (куди) посадити (посадовити)* ‘дуже люб’язно, прихильно приймати кого-небудь’ [389, с. 341]; англ. *take (one) free of (one’s) house* ‘щиро, тепло прийняти когось, зробити так, щоб хтось почував себе як дома, віддати свій будинок у чиєсь розпорядження’ [356, с. 652], *stand (play) a host* ‘приймати гостей, виконувати обов’язки господаря’ [356, с. 764].

Лише в українській мові сформовано ФСинР на позначення роздратування та незадоволення з приводу переміщення іншого об’єкта, що демонструє негативне сприйняття руху у певних ситуаціях: укр. *лихо несе (надносить) / принесло (наднесло)* ‘уживається для вираження незадоволення з приводу небажаної появи кого-, чого-небудь або небажаного руху кудись’ [389, с. 428].

Фразеосемантична група «Каузація переміщення». В межах цієї групи (13 % від ФСемП «Зміна місцеперебування об’єкта») зібрано одиниці на позначення підтримки рухової активності іншого об’єкта: укр. *як (мов, ніби) солоного зайця* ‘перев. з сл. ганяти без перепочинку’ [389, с. 306]; англ. *rip (trot) one off one’s feet (legs)* ‘виснажити когось, знесилити когось ходінням’ [356, с. 830]; або позбавлення чиєїсь присутності: укр. *показувати / показати поріг (порога, одвірок, одвірка, дорогу, шлях і т. ін.)* ‘виганяти кого-небудь’ [389, с. 665]; англ. *put (show) one to the door* ‘показати на двері,

виставити за двері, випроводити, вигнати, попросити вийти (*когось*)' [356, с. 800].

У значенні чималої кількості таких ФО закладено інформацію про причину або мету каузації переміщення. В українській мові більшість з них має відношення до міжособистісних стосунків: укр. *збувати (спускати) / збути (спустити) з рук* 'позбавлятися кого-, чого-небудь або продавати щось' [389, с. 324], *на сторону* 'перев. з сл. *віддати* як молоду дружину в інший, чужий двір, село і т. ін.' [389, с. 865]; а в англійській мові – до професійної діяльності: англ. *send someone to the showers* 'наказати гравцю залишити ігрове поле, таким чином припинити його участь у грі' [411], *hoot (one) from the stage* 'свистом вигнати когось зі сцени; освистати когось' [356, с. 505].

Особливістю групи в англійській мові є наявність одиниць, що описують приведення у швидкий рух засобів пересування: англ. *give her the head* 'мор. дати повний хід; розм. гнати щодуху (автомашину)' [356, с. 398].

2. *Фразеосемантичне поле «Зміна положення об'єкта»*. ФСемП «Зміна положення об'єкта» за кількісними показниками посідає друге місце у складі ФТП «Рух» (11 %) та дещо переважає в українській мові за наповненням (55 %). Це поле об'єднало одиниці на позначення зміни положення об'єкта або його частин у просторі без зміни його місцеперебування. У його межах виділяються дві майже рівноцінні за об'ємом ФСемГ: «Виконувати рухи» і «Приймати положення» (див. рис. 3.2). Диференційною семою, згідно з якою відбувається розподіл ПФО за виділеними групами, є багатократність / однократність руху відповідно.

Фразеосемантична група «Виконувати рухи». Ця група (51 % від ФСемП «Зміна положення об'єкта») є семантично одноманітною в українській мові, оскільки лівова доля її одиниць, використовується на позначення рухової активності під час танцю: укр. *викидати / викинути колінця (колінце, рідко коліно, коліна)* 'робити вигадливі рухи, фігури в танці; витіювати танцювати' [389, с. 90], *вбивати тронака (гонака)* 'завзято

танцювати' [389, с. 79]; або тремтіння: укр. *вибивати зубами чечітку (третяка)* 'дрижати, клацаючи зубами (перев. від холоду або переляку)' [389, с. 79], *як (мов, ніби і т.ін.) у лихоманці* 'з сл. *труситися, тіпатися, тремтіти і т. ін.* дуже, сильно' [389, с. 429].

В англійській мові, крім одиниць вказаної вище семантики, представлено низку різноманітних за значенням синонімічних рядів, які описують зміну положення як людини, так і неживих об'єктів: англ. *play pendulum* 'коливатися, хитатися з боку на бік, бути в нестійкому положенні' [356, с. 765], *mark time* 'військ. марширувати на місці' [356, с. 665], *play the hobby-horse* 'плигати, стрибати; блазнювати' [356, с. 765], *take a child to Bunbury Cross (cross)* 'гойдати дитину на нозі або ногах' [356, с. 909], *saw the air* 'розмахувати, жестикулювати руками під час розмови' [356, с. 836], *shift from leg to leg* 'переступати з ноги на ногу, м'ятися' [356, с. 856], *roll and pitch* 'мор. зазнавати бокової і кільової качки' [356, с. 824] тощо.

Фразеосемантична група «Приймати положення». На відміну від першої групи, синонімічні ряди у межах цієї групи (49 % від ФСемП «Зміна положення об'єкта») характеризуються тотожністю значення. В обох мовах зафіксовано одиниці на позначення поклону: укр. *бити [низькі (земні)] поклони* 'шанобливо вклонятися, виражаючи почуття поваги' [389, с. 25]; англ. *make [one's] obedience to one* 'вклонитися комусь, зробити реверанс' [356, с. 654]. Значна кількість одиниць характеризує відвертання: укр. *ховати / сховати очі (погляд)* 'відвертатися, не дивитися на кого-небудь, кудись від незадоволення, ніяковості, сорому тощо' [389, с. 929]; англ. *revert the eyes* 'подивитися назад, відвернутися, відвести погляд' [356, с. 818]. Також в обох мовах виявлені ПФО на позначення падіння: укр. *давати (ловити, хапати) / дати (зловити, вхопити) сторчка (сторчаки, стовбула)* 'падати вниз головою' [389, с. 214]; англ. *take a flier* 'упасти вниз головою' [356, с. 910]; й уставання: укр. *на весь (повний, повен) зріст* 'з сл. *стати, підвестися і т. ін.* випроставшись, не згинаючись' [389, с. 345]; англ. *pick up the pieces* 'підвестися після падіння (на землю)' [356, с. 756].

3. *Фразеосемантичне поле «Зміна просторових параметрів об'єкта».* Це поле є нечисленним (2 %) та представлено рівноцінною кількістю одиниць в аналізованих мовах (по 50 %). На відміну від тотожних кількісних характеристик, воно характеризується відмінними якісними рисами.

Як показує рис. 3.1, ФСемП «Зміна просторових параметрів об'єкта» розпадається на 2 ФСемГ: «Зміна розміру» та «Зміна форми».

Фразеосемантична група «Зміна розміру». Ця група значно кількісно домінує (84 % від ФСемП «Зміна просторових параметрів об'єкта») і має семантичні особливості у досліджуваних мовах. В українській мові одиниці цієї групи концентруються навколо позначення зменшення розмірів об'єкта, особливо схуднення людини: укр. *стягнутися на нитку* 'дуже схуднути' [389, с. 869], *спадати / спасти з тіла (в тілі, на тілі)* 'худнути або втрачати звичний вигляд' [389, с. 845]. В англійській мові – на позначення збільшення об'єкта: англ. *gain (make, put on) flesh* 'повнішати, прибавляти у вазі' [356, с. 367], *gather (pick up) one's crumbs* 'потроху, поступово набирати ваги, повнішати' [356, с. 370]. Також, в англійській фразеологічній системі наявні одиниці на позначення обох процесів: англ. *wax and wane* 'то збільшуватися, то зменшуватися' [356, с. 994].

Фразеосемантична група «Зміна форми». Ця група сформувалася лише в англійській мові (16 % від ФСемП «Зміна просторових параметрів об'єкта»). Вона об'єднала одиниці на позначення змін у формі об'єктів: англ. *get (knock) (smth) into shape* 'надавати форми, приводити в порядок' [356, с. 580], *lick (smth) into shape* 'надавати форми, приводити в порядок' [356, с. 605], *beat out* 'надавати форми биттям' [392, с. 80].

Фразеосемантична група «Анти-Рух». ФСемГ «Анти-Рух» включає одиниці, які є протилежними за своїм значенням до одиниць ФТП «Рух», а саме ПФО на позначення нерухомості. В обох мовах вони утворили групу (2 % від загальної кількості ПФО), яка є кількісно майже тотожною (53 % в українській мові та 47 % в англійській).

Її одиниці використовуються на позначення перебування об'єкта у стані нерухомості або повного покою: укр. *прикипіти на місці (до місця)* 'завмерти, застигнути, остовпіти' [389, с. 693], *як (мов, ніби і т. ін.) прикований* 'з сл. *стояти, сидіти* нерухомо, не залишаючи місця' [389, с. 694]; англ. *turn to a statue* 'скам'яніти, завмерти' [356, с. 972], [*as*] *motionless as a carving (statue)* 'нерухомий, як статуя, зовсім нерухомий' [356, с. 680].

Таким ПФО в українській мові характерно надавати опис емоційному стану людини, наприклад: укр. *вросли в землю* 'завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання, страху і т. ін.' [389, с. 151], [*як (мов, ніби і т. ін.)*] *скам'яніти (скаменіти) [на місці]* 'стати нерухомим, завмерти під впливом якогось сильного враження, переживання і т. ін.; заціпеніти' [389, с. 814], *прикипіти до землі* 'завмерти, застигнути на місці від відсильних переживань, великої несподіванки і т. ін.' [389, с. 693].

Отже, найвагомішою рисою руху в мовах аналізу виявилася швидкість пересування. ФТГ «Рух» є семантично багатшою в англійській мові, що зумовлено детальною специфікацією англійських ПФО щодо засобів і способів переміщення, його напрямку, мети і причини. Українські ПФО семантично орієнтовані на побутові повсякденні ситуації, міжособистісні стосунки, емоційний стан людини, а англійські – на її професійну діяльність, матеріально-грошові відносини, військову та морську справу. Додамо, що в українській мові спостерігається негативне ставлення до переміщення об'єкта, його зв'язок із бездіяльністю або марністю витраченого часу. Позамовні чинники, що набули впливу на структуру і щільність ФТГ «Рух», є географічні умови проживання етносів, їхній спосіб життя та побут.

Фразеотематична група «Локалізація». ФТГ «Локалізація» за кількісним наповненням посідає друге місце (20 %) та характеризується вищою представленістю в англійській мові відносно української (57 %).

Під локалізацією розуміється 'дія зі значенням локалізуватися', тобто 'розміщуватися, зосереджуватися в певному місці' [383, Т. 4, с. 542]. Як

зазначає С. Левінсон, локалізація об'єкта співвідноситься з усіма можливими відповідями на запитання *де?* [333, с. 65]. Вона може визначатися поняттям «місцезнаходження» об'єкта, тобто 'пункта, місця, де хто-, що-небудь знаходиться' [383, Т. 4, с. 753], або поняттям відношень між *фігурою* і *фоном*, термінами, запропонованими Л. Талмі [333, с. 65], іншими словами, розташування об'єкта відносно певного орієнтира.

Таким чином, ФТГ «Локалізація» складається з 2 ФСемП: «Локалізація відносно місця», яке об'єднує ПФО, які позначають знаходження об'єкта у певному місці, і «Локалізація відносно іншого об'єкта», яке містить ПФО на позначення розташування об'єкта відносно певного орієнтира. Кількісне наповнення полів надано у Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Фразеотематична група «Локалізація»

№	Фразеосемантичні поля	Мови				Разом	
		укр.		англ.		ФО	%
		ФО	%	ФО	%		
1	Локалізація відносно іншого об'єкта	243	70 %	296	66 %	539	68 %
2	Локалізація відносно місця	102	30 %	154	34 %	256	32 %
Разом		345	100 %	450	100 %	795	100 %

ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта» включає ФСемГ «Локалізація незалежно від системи орієнтування» і «Локалізація відносно системи орієнтування», а ФСемП «Локалізація відносно місця» – ФСемГ «Локалізація відносно локусу» і «Локалізація відносно топосу». Схематично структуру ФТГ «Локалізація» представлено на рисунку 3.3.

1. *Фразеосемантичне поле «Локалізація відносно іншого об'єкта».* Це поле є більш об'ємним в аналізованих мовах (68 %). Як зазначає С. Левінсон, місце розташування об'єкта відносно іншого може визначатися незалежно або відносно певної системи орієнтування людини у просторі [333, с. 64–57].

Саме згідно з цим принципом ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта» розпадається на дві кількісно рівноцінні ФСемГ: «Локалізація незалежно від системи орієнтування» і «Локалізація відносно системи орієнтування».

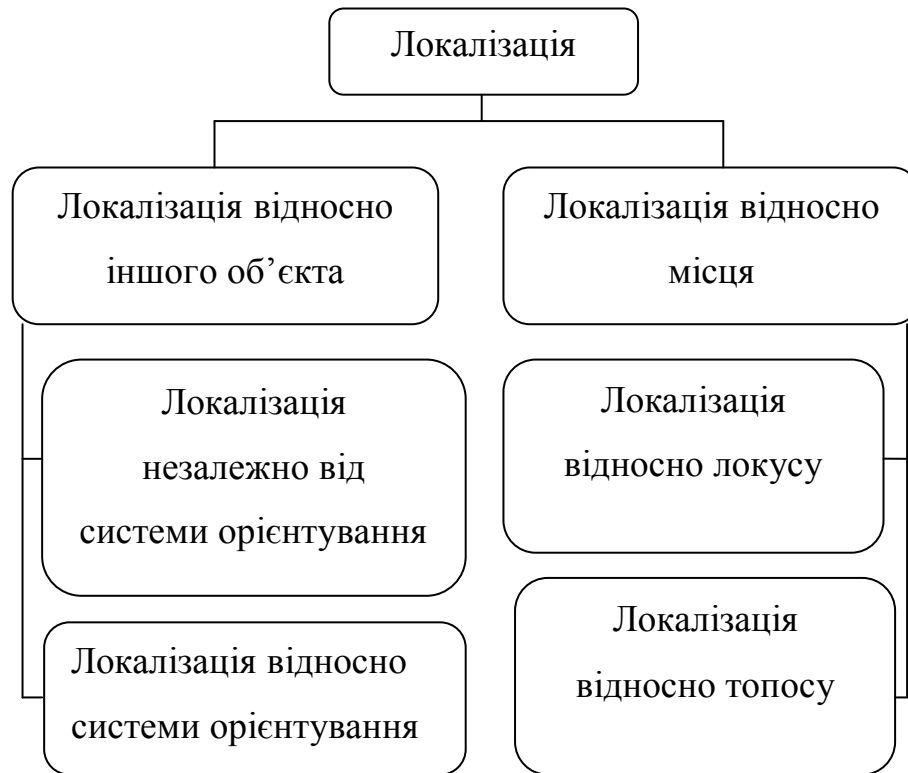

Рис. 3.3 Структура фразеотематичної групи «Локалізація»

Фразеосемантична група «Локалізація незалежно від системи орієнтування». Ця група кількісно домінує в досліджуваних мовах (87 % від ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта»). Одиниці, які її утворюють, входять до складу синонімічних рядів на позначення відстані і тактильного контакту між об'єктами.

Найвищого рівня вербалізації ПФО в обох мовах набуває поняття близькості об'єкта: укр. *під (перед) [самим] носом* 'поруч з ким-небудь, дуже близько від когось' [389, с. 559], *рукою подати* 'зовсім близько' [386, с. 161], *тин об (у) тин* 'з сл. жити, бути поруч, по сусудству' [389, с. 883]; англ. *under the (one's) [very] nose of one* 'під (самим) носом у когось' [356, с. 979],

next door to ‘дуже близько, поруч, у сусідстві’ [356, с. 692], *hard on (upon, by)* ‘дуже близько’ [392, с. 458].

Спільною рисою ФСемГ є синонімічні ряди ПФО, які, окрім просторової інформації, передають і темпоральну: укр. *не за горами* ‘1. у найближчому майбутньому, незабаром, скоро. 2. на невеликій відстані; недалеко, близько’ [389, с. 187]; англ. *be around the corner* ‘наближатися, підходити, бути дуже близько, майже розпочатися (про події)’ [356, с. 71].

Достатньо вербалізованим в обох мовах є поняття віддаленості: укр. *на відстані гарматного пострілу* ‘досить далеко’, *[і] за синім морем* ‘в далеких краях; дуже далеко’ [389, с. 506]; англ. *out of [gun] shot* ‘поза досяжністю артилерійського вогню’ [356, с. 739], *beyond (over) [the] sea (seas)* ‘за морем, за межами країни, за кордоном’ [356, с. 131].

Причому, в українській мові ПФО на позначення відстані вербалізують далеку відстань незалежно від напрямку, або на 360 градусів: укр. *[аж (хоч, геть)] на край світу (світа, землі і т. ін.)* ‘з сл. *заслати, загнати, закинути, піти, заїхати і т. ін.* ‘дуже далеко’ [389, с. 392], *скільки ока* ‘далеко навкруги, до самого горизонту’ [375, с. 158], що зумовлено однорідністю ландшафту українських земель. Натомість, в англійській мові у зіставленні з українською зафіксовано більше ПФО на позначення відстані у вертикальній площині: англ. *higher than a kite* ‘дуже високо’ [356, с. 493], *way below* ‘далеко вниз’ [356, с. 994].

Ще однією особливістю семантики одиниць на позначення віддаленості об’єкта в українській мові є зв’язок далеких територій з небезпекою, невідомістю та важкими умовами проживання: укр. *де [вже] і перець не росте* ‘дуже далеко, де важкі умови життя’ [389, с. 624], *до біса на роги* ‘дуже далеко, у найнебезпечніше місце’ [389, с. 32], *[самому] чортові в зуби* ‘у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце; у найскрутніше становище, у найскладніші обставини’ [389, с. 956]. Негативне сприйняття віддалених земель зумовлюється осілим способом життя українського етносу, його історичною долею, за яку він зазнав значну кількість ворожих нападів. Отже,

далечінь асоціюється у свідомості українців з чужиною, небезпекою і загрозою життю [260; 272].

У межах групи в обох мовах сформовано ФСинР на позначення фізичного контакту між об'єктами, а саме тісного прилягання одного об'єкта до іншого: укр. *з шкірою не відірвати (не відірвеш)* 'з сл. прилипнути, пристати що-небудь дуже міцно пристало до кого-, чого-небудь' [398, с. 121]; англ. *fit like a wax* 'щільно прилягати (про одяг)' [356, с. 338].

Периферію ФСемГ «Локалізація незалежно від системи орієнтування» утворюють синонімічні ряди на позначення відношення до об'єкта, що знаходиться на близькій відстані. Найчастіше такі ФО виражають роздратування з приводу чийогось перебування поруч: укр. *плутатися під ногами* 'заважати, набридати своєю присутністю, своїми діями' [389, с. 648]; англ. *get tangled in one's legs* 'плутатися під ногами' [356, с. 383]. Або описують примусове утримання поряд, причому таких одиниць в українській мові виявлено більше: укр. *не випускати з рук* 'тримати біля себе кого-, що-небудь' [389, с. 99]; англ. *keep one's hand on one (something)* 'тримати під рукою, не відпускати від себе (когось, щось)' [356, с. 571]. Особливістю цієї групи в українській мові є наявність одиниць на позначення перебування поруч з певними намірами: укр. *бити бомки* 'перебувати біля кого-, чого-небудь з якимись намірами' [389, с. 24]. Значна кількість одиниць в аналізованих мовах виражає небажання наближення до об'єкта: укр. *[і] на гарматний постріл* 'з сл. допускати навіть на далеку відстань, зовсім не слід наближати кого-небудь до когось, чогось; не можна доручати щось' [389, с. 681]; англ. *not to touch (one, something) with a barge-pole* 'триматися далі від (когось, чогось), не доторкуватися до (когось, чогось)' [356, с. 707].

Фразеосемантична група «Локалізація відносно системи орієнтування». Ця група не відрізняється продуктивністю (13 % від ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта») та кількісно домінує в англійській мові (71 %). Вона утворюється ПФО на позначення розташування об'єкта

відносно певної системи орієнтування людини у просторі: іманентної або абсолютної.

У мовах дослідження виявлено одиниці, що надають опис місцезнаходженню об'єкта відносно іманентної системи орієнтування, яка будується відносно іманентних характеристик об'єкта (його передньої, тильної, правої, лівої, верхньої, нижньої частин). Термін «іманентний» ('властивий природі самого предмета або явища, внутрішньо притаманний їм' [383, Т. 4, с. 18]) вживається умовно. Такі риси не є притаманними неживим об'єктам, а лише концептуально закріплюються за ними. Передня частина об'єкта може визначатися відносно його форми, канонічного положення або напрямку руху. Прототипом іманентних характеристик об'єктів є людське тіло.

Часто ПФО, окрім опису розташування об'єкта відносно іманентних характеристик, характеризують відстань. Наприклад, близьке положення об'єктів з лицьового боку один до одного (укр. *лицем в лице (до лиця)* [389, с. 430]; англ. *face to face* [356, с. 314]) або боком (укр. *коліно в коліно* [389, с. 386]; англ. *foot to foot* [356, с. 348]), лицьовим боком до тильного (укр. *в ряд* [389, с. 778]; англ. *in tandem* [404]).

Особливістю цієї групи в англійській мові є формування ФСинР на позначення розташування об'єктів відносно абсолютної системи орієнтування. Ця система орієнтування будується відносно абсолютних орієнтирів, тобто таких, що є незалежними від положення спостерігача. В англійській мові виявлено одиниці на позначення розташування об'єкта відносно напрямку вітру або гравітації: англ. *on the windy side of one* 'з навітряного боку' [356, с. 733], *on (upon) an even keel* 'мор. на рівний кіль, не гойдаючись з боку на бік' [356, с. 721].

Наявність встановленої фразеологічної лакуни в українській мові відносно англійської зумовлено тим фактом, що у фразеологічній картині світу певного етносу знаходять відображення лише культурно значущі явища дійсності. Для українського етносу можливість встановлювати своє

місцеположення відносно певних абсолютних орієнтирів не була життєво необхідною у повсякденному житті. Англіїці, як «острівна нація», з давніх часів відомі як мореплавці. Оскільки, орієнтування відносно абсолютних орієнтирів є єдиним можливим у відкритому морі, виникнення ПФО з подібною семантикою в англійській мові є закономірним.

2. *Фразеосемантичне поле «Локалізація відносно місця»*. До ФСемП «Локалізація відносно місця» увійшли 2 ФСемГ: «Локалізація відносно локусу» і «Локалізація відносно топосу».

Обидва терміни (*локус* і *топос*) використовуються на позначення місця. *Топос* походить з давньогрецького *τόπος* і має значення ‘місце, район, простір’. *Локус* походить з латинського *locus* і також має значення ‘місце, місцевість’. Встановлено, що цей термін використовувався латинськими письменниками замість грецького *τόπος* [413]. Обидва терміни використовуються у сучасному літературознавстві на позначення просторових ділянок для опису художнього простору літературного твору. Хоча досі не існує їх чіткого розмежування, існує думка, що *локус* [152] – це складова одиниця *топоса*, що позначає конкретне місце у певному континуумі [32, с. 32]. Тому більшість вчених схиляються до того, щоб називати топосом відкритий, необмежений простір, а локусами – закриті або обмежені просторові ділянки.

З опертям на цей підхід, до ФСемГ «Локалізація відносно локусу» ми включаємо одиниці на позначення знаходження об’єкта у закритому або обмеженому місці, а до ФСемГ «Локалізація відносно топосу» – одиниці на позначення розташування об’єкта у відкритому або необмеженому просторі.

Фразеосемантична група «Локалізація відносно локусу». Ця група є об’ємною в досліджуваних мовах (63 % від ФСемП «Локалізація відносно місця»). В обох мовах значна кількість одиниць у її складі використовується на позначення довгого перебування у когось в гостях: укр. *днювати* і *ночувати* ‘постійно, безвихідно перебувати де-небудь або дуже часто бути десь, у когось’ [389, с. 525]; англ. *hang up one’s hat* ‘засидітися у когось;

розміститися, розташуватися, як у себе дома' [356, с. 451]. І тільки в українській мові зафіксовано ПФО на позначення недовгого гостювання: укр. *плюнути через поріг* 'дуже мало побути де-небудь, погостювати у когось' [389, с. 649]. Така особливість ПФО демонструє зв'язок фразеологічних систем з культурою українського та англійського етносів, оскільки в їх значенні та ВФ закарбовані загальноприйняті норми етикету.

Також, у межах групи спостерігається концентрація одиниць навколо позначення перебування у тюрмі: укр. *не бачити світу (світа) [білого (божого)]* 'бути ув'язненим, у неволі' [389, с. 20]; англ. *be in (fall into, get in, get into, run into) trouble* 'евф. сидіти в тюрмі, потрапити в тюрму, бути заарештованим' [356, с. 100].

Лише в англійській мові сформовано ФСинР на позначення перебування на почесному або непочесному місці, що підкреслює значущість соціального статусу для англійської етнospільноти: англ. *[sit] above the salt* '(сидіти) на чільному, почесному місці за столом; на покуті' [356, с. 865], *[sit] below the salt* '(сидіти) кінець столу, не на почесному місці за столом' [356, с. 865].

Фразеосемантична група «Локалізація відносно топосу». Ця група (37 % від ФСемП «Локалізація відносно місця») об'єднує ПФО на позначення перебування у відкритому місці: укр. *під відкритим (голим) небом* 'не в приміщенні, надворі, без усякої покрівлі' [389, с. 539], *просто [голого] неба [на землі]* 'не в приміщенні, надворі, без усякої покрівлі' [389, с. 538]; англ. *under the open sky* 'прямо просто неба, під відкритим небом' [356, с. 978], *in the open* 'прямо просто неба, під відкритим небом' [356, с. 545].

Чимала кількість одиниць групи використовується на позначення перебування усюди: укр. *на кожному кроці* 'скрізь, усюди' [389, с. 401]; англ. *at every step* 'на кожному кроці' [356, с. 48]. Також зафіксовано ПФО на позначення перебування у деяких місцях: укр. *мало де* 'у небагатьох місцях, рідко' [389, с. 462]; англ. *here and again* 'тут і там; де-не-де' [356, с. 488].

В англійській мові сформувалися ФСинР із специфічною семантикою, пов'язаною з професійною діяльністю людини. Наприклад, виявлено ПФО на позначення перебування у морі: англ. *keep the sea* 'бути в морі' [356, с. 573]; та на захопленій території: англ. *make (find) a lodgment* 'військ. закріпитися на захопленій позиції, перен. міцно укріпитися' [356, с. 640].

Фразеосинонімічний ряд «Анти-Локалізація». ФСинР «Анти-Локалізація» є вкрай нечисленним (0,1 %). До нього входять одиниці на позначення неможливості локалізувати об'єкт: укр. *у бігах* 'в даний час перебувати невідомо де' [389, с. 28]; англ. *somewhere else* 'десь в іншому місці' [356, с. 867].

У підсумку зазначимо, що структура і кількісне наповнення ФТГ «Локалізація», характеризуються низкою спільних рис. В обох мовах спостерігається концентрація одиниць на позначення локалізації об'єкта незалежно від системи орієнтування, а саме на позначення відстані. Зафіксовано зв'язок перебування об'єкта на певній відстані із міжособистісними стосунками. Особливістю українських ПФО є вербалізація відстані на 360 градусів навкруги об'єкта у горизонтальній площині та асоціація віддаленої відстані з небезпекою. В англійській мові виявлено значну кількість одиниць на позначення відстані у вертикальній площині та локалізацію об'єкта відносно абсолютних орієнтирів. Специфічним для англійської фразеології є зв'язок локалізації об'єкта з його соціальним статусом, професійною діяльністю (військовою і морською справою). Отже, на формування ФТГ «Локалізація» впливають такі позамовні фактори, як ландшафт, історична доля, спосіб життя та норми етикету етносів.

Фразеотематична група «Об'єкт». ФТГ «Об'єкт» за кількісним наповненням посідає третє місце (10 %) і є єдиною групою, яка в українській мові домінує над англійською (59 %).

Як зазначає Г. В. Ф. Гегель, наявне буття є буття, що має визначеність, суща визначеність буття є якість [47, с. 228] та кількість [47, с. 241]. Саме за якісними та кількісними параметрами розроблено структуру ФТГ «Об'єкт»,

яка складається із ФСемП «Кількісні характеристики» та «Якісні характеристики». В межах групи зафіксовано ПФО, значення яких пов'язано як з кількісними, так і з якісними характеристиками об'єктів. Вони формують окрему ФСемГ «Зіставлення об'єктів». Наповнення структурних компонентів ФТГ «Об'єкт» надає Таблиця 3.4.

Таблиця 3.4

Фразеотематична група «Об'єкт»

№	Структурні компоненти групи	Мови				Разом	
		укр.		англ.			
		ФО	%	ФО	%	ФО	%
1	Кількісні характеристики	200	83 %	115	70 %	315	78 %
2	Якісні характеристики	12	5 %	35	21 %	47	12 %
3	Зіставлення об'єктів	29	12 %	15	9 %	44	10 %
Разом		241	100 %	165	100 %	406	100 %

ФСемП «Кількісні характеристики» включає ФСемГ «Кількість об'єктів» і «Розмір об'єкта», ФСемП «Якісні характеристики» – ФСемГ «Форма об'єкта» і «Контури тіла». Структуру ФТГ «Об'єкт» представляє рисунок 3.4.

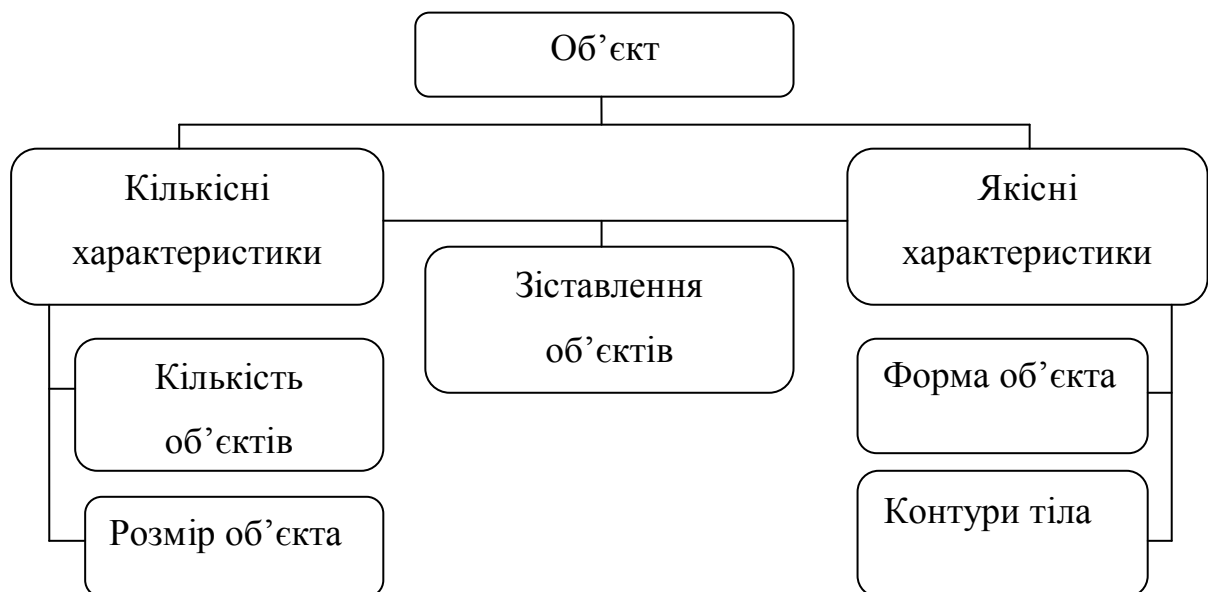

Рис. 3.4 Структура фразеотематичної групи «Об'єкт»

1. *Фразеосемантичне поле «Кількісні характеристики»*. Найвищу номінативну щільність демонструє ФСемП «Кількісні характеристики» (78 %), яке за квантитативним наповненням домінує в українській мові (63 %).

Категорія кількості є філософською категорією, ‘що характеризує предмети та явища зовнішнього світу з погляду об’єму, числа, ступеня розвитку’ [383, Т. 4, с. 161], вона пізнається на емпіричному, експериментальному і теоретичному рівнях [128]. Нас цікавить лише перцептивне сприйняття кількості, що базується на зоровому сприйнятті просторових параметрів об’єктів. Отже, в складі поля «Кількісні характеристики» ми виділили ФСемГ «Кількість об’єктів» і «Розмір об’єкта».

Фразеосемантична група «Кількість об’єктів». Ця група значно домінує за квантитативним наповненням (75 % від ФСемП «Кількісні характеристики»). Оскільки у повсякденному житті людина частіше послуговується не точними числовими даними, а їх оцінними аналогами, в обох мовах найчисленнішими ФСинР є ряди на позначення високої та низької кількості об’єктів: укр. *без ліку* ‘дуже багато, велика кількість кого-, чого-небудь’ [389, с. 440], *купа (купою) на купі* ‘дуже багато, велика кількість кого-, чого-небудь’ [389, с. 405], *як (мов, ніби і т. ін.) собаці муха* ‘дуже мало, недостатньо’ [389, с. 514], *на макове зерно* ‘дуже мало, трошки’ [389, с. 333]; англ. *beyond compute* ‘незчислений, незлічений’ [356, с. 130], *no end of* ‘без кінця, сила, велика кількість’ [356, с. 694], *chicken feed* ‘невелика кількість чого-небудь, особливо грошей’ [411], *dribs and drabs* ‘маленькі шматочки, незначна кількість’ [392, с. 287]. В англійській мові сформовано ФСинР на позначення достатньої кількості об’єктів: англ. *as good as a feast* ‘досить’ [356, с. 39].

Щодо вербалізації точних числових даних, слід вказати, що в обох мовах виявлено одиниці на позначення двох об’єктів: укр. *в четверо очей* ‘удвох, обоє’ [389, с. 582]; англ. *Newgate fashion* ‘парами, по вдое’ [356, с. 691]. Також зафіксовано фразеологічну вербалізацію одного об’єкта:

укр. *сам на сам* ‘один, без нікого’ [389, с. 778]; англ. *in private* ‘на самоті, сам на сам, віч-на-віч, не прилюдно, конфіденційно’ [356, с. 537]. Причому, в українській мові поняття *один* частіше асоціюється із самотністю, а в англійській мові – із самотійністю: укр. *як билина [в полі]* ‘з сл. одна, сама зовсім одинока людина, без рідних; самотня’ [389, с. 23]; англ. *on (one’s) own* ‘самотійно, без сторонньої допомоги, на власну відповідальність; один, сам’ [356, с. 727].

Додамо, що в обох мовах виявлено одиниці на позначення цілісності об’єкта: укр. *дві сторони [однієї] медалі* ‘невід’ємні складові частини чогось єдиного’ [389, с. 863]; англ. *the other side of the same picture* ‘зворотна сторона, зворотний бік медалі’ [356, с. 736]. В досліджуваних фразеологічних системах зафіксовано одиниці на позначення об’єкта цілком. Вони семантично пов’язані з людиною: укр. *від (з) голови [аж] до ніг (до п’ят)* ‘повністю, весь, цілком’ [389, с. 184]; англ. *from crown to toe* ‘з голови до ніг, з голови до п’ят; зверху донизу’ [356, с. 361]. В англійській мові низка таких ПФО демонструють предметоцентричність (*from clew to earring* [356, с. 361], *from hub to tire* [356, с. 362], *from stem to stern* [403]).

Фразеосемантична група «Розмір об’єкта». Ця група кількісно поступається попередній (25 % від ФСемП «Кількісні характеристики»). Вона утворюється ФСин рядами, які характеризують розмір об’єкта у двовимірній площині, причому їх більша кількість орієнтована на людину і виявлена в українській мові: укр. *підпирати [плечима (головою)] стелю* ‘мати дуже високий зріст’ [389, с. 639]; *від горшка два (три) вершка* ‘невеликий, низький на зріст; малий’ [389, с. 75]. Англійські ПФО цієї семантики значно поступаються кількістю: англ. *[as] tall as a maupole* ‘дуже високий на зріст’ [356, с. 931]; *knee-high to a duck* ‘маленький на зріст, ще дитина’ [356, с. 579].

Також, зафіксовано одиниці, здебільшого в українській фразеології, що описують розмір об’єкта у тривимірній площині: укр. *не втовпиться (потовпиться) в двері (в шкуру)* ‘дуже товстий’ [389, с. 158]; *аж кістки*

торохтять ‘з сл. худий у великій мірі, дуже’ [389, с. 377]; англ. *[as] big as a barndoor* ‘дуже великий, величезний’ [367, с. 81]; *[as] gaunt as a bone* ‘дуже худий, виснажений’ [356, с. 370].

2. *Фразеосемантичне поле «Якісні характеристики»*. До ФСемП «Якісні характеристики» входять ПФО на позначення якісних характеристик, що базуються на сприйнятті контурів об’єкта. Таких одиниць в обох мовах виявлено досить мало (12 %). Англійські ПФО переважають над українськими (75 %).

Одиниці, що входять до поля, використовуються для опису контурів як предметів, так і людини. Отже, в межах поля вони розпадаються на дві групи: «Форма об’єкта» і «Контури тіла» (рис. 3.4).

Фразеосемантична група «Контури тіла». Ця група (79 % від ФСемП «Якісні характеристики») сформована в обох мовах. Нечисленні одиниці в її складі надають опис положенню тіла людини у просторі: укр. *як (мов, ніби, і т. ін.) аршин (палицю, багнета) проковтнув* ‘неприродно прямо, дуже виструнчено’ [389, с. 707]; англ. *sit bolt upright* ‘сидіти прямо, сидіти, мов аршин проковтнув’ [356, с. 865].

Фразеосемантична група «Форма об’єкта». Ця група (21 % від ФСемП «Якісні характеристики») сформована лише в англійській мові. Одиниці в її складі описують геометричну форму об’єкта: англ. *[as] round as a ball* ‘круглий, як куля’ [356, с. 826], *flat as a pancake* ‘зовсім плоский: плоский як дошка’ [356, с. 339].

3. *Фразеосемантична група «Зіставлення об’єктів»*. ФСемГ «Зіставлення об’єктів» (10 %) входить як до ФСемП «Кількісні характеристики», так і ФСемП «Якісні характеристики», оскільки в її семантиці одночасно закладена інформація як про кількість об’єктів, так і їх розмір або форму. В складі групи в обох мовах зафіксовані одиниці на позначення подібних між собою об’єктів: укр. *як викапаний* ‘з сл. схожий зовсім, надзвичайно, дуже’ [389, с. 90]; англ. *carbon copy* ‘людина або річ, яка дуже схожа на іншу’ [392, с. 169]. В українській фразеологічній системі

виявлено одиниці на позначення відмінних між собою об'єктів: укр. *як макогін на ночви* 'з сл. *схожий і т. ін.* вживається для вираження повного заперечення змісту слова *схожий і т. ін.*; зовсім не (*схожий*), абсолютно не (*схожий*)' [389, с. 461].

Фразеосемантична група «Анти-Об'єкт». Ця ФСемГ (3 %) характеризується відносно високою представленістю в українській мові відносно англійської (68 %). Вона об'єднує одиниці на позначення відсутності об'єктів. У її межах виявлено ПФО, що вербалізують відсутність людей: укр. *ні одна [жива] душа* 'ніхто' [389, с. 281]; англ. *not a living soul* 'жодної (живої) душі, ніхто, жодна (жива) душа' [356, с. 698]. Але більшість одиниць семантично орієнтовані на неживі об'єкти: укр. *ні цури, ні пилинки* 'абсолютно, зовсім нічого' [389, с. 942], *як в решеті води* 'зовсім нема' [356, с. 142]; англ. *not a rag (scrap, shred) of something* 'нічого, анітрохи, ніскільки, ніякого сліду' [356, с. 698], *not one iota* 'ні крихітного шматочка' [411].

Отже, аналіз ФТГ «Об'єкт» дає підставу для висновку про вищий ступінь вербалізації кількісних характеристик об'єкта у порівнянні з якісними. Зазначимо, що кількість у фразеологічних системах обох мов стає категорією оцінною. Поняття *один* в українській фразеології асоціюється із самотністю, а в англійській – із самотійністю, в чому проявляється вплив національного характеру на фразеологічну систему. Одиниці, що вербалізують об'єкт цілком, виявляють риси предметоцентричності в англійській фразеологічній системі. А одиниці на позначення розміру об'єкта семантично орієнтовані на людину в обох мовах. Слід підкреслити, що в українській мові спостерігається висока концентрація ФО на позначення відсутності об'єктів.

Фразеотематична група «Місце». ФТГ «Місце» посідає останнє місце за кількісним наповненням (4 %) і набуває вищої представленості в англійській мові (64 %). Вона утворюється 2 ФСемП: «Топос» і «Локус».

Кількісна представленість полів надана у Таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Фразеотематична група «Місце»

№	Фразеосемантичні поля	Мови				Разом	
		укр.		англ.			
		ФО	%	ФО	%	ФО	%
1	Топос	39	70 %	53	53 %	92	59 %
2	Локус	17	30 %	47	47 %	64	41 %
	Разом	56	100 %	100	100 %	156	100 %

До ФСемП «Топос» входить ФСемГ «Характеристика топосу» і ФСинР «Навколишній світ», до ФСемП «Локус» – ФСемГ «Громадський локус» і ФСинР «Приватний локус».

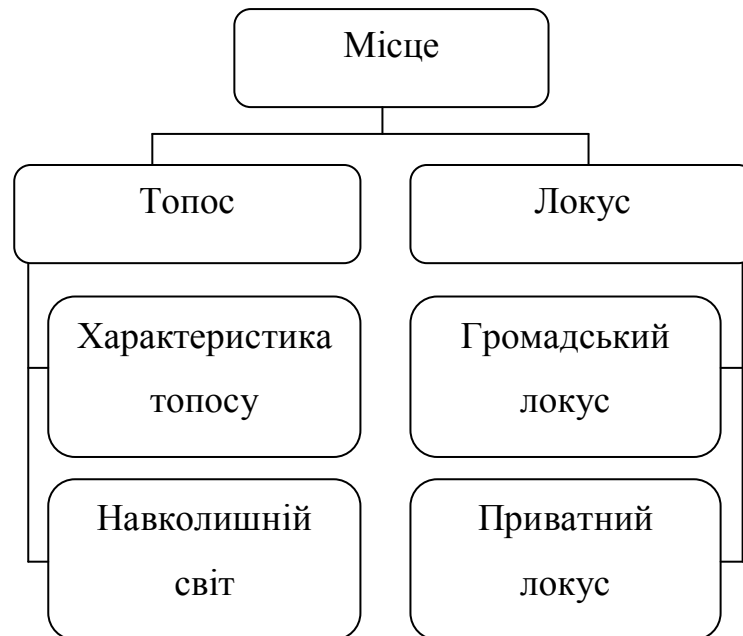

Рис. 3.5 Структура фразеотематичної групи «Місце»

1. *Фразеосемантичне поле «Топос».* До ФСемП «Топос» належать одиниці на позначення відкритого або необмеженого простору. Вони утворюють ФсемГ «Характеристика топосу» і ФСинР «Навколишній світ».

Фразеосемантична група «Характеристика топосу». Ця ФСемГ (88 % від ФСемП «Топос») об'єднує ПФО на позначення відкритого простору з певними характеристиками.

Її семантичною особливістю в українській мові є наявність значної кількості одиниць на позначення просторого місця: укр. *ні перейти, ні перелетіти* ‘що-небудь дуже велике (перев. про простір, обсяг якоїсь перешкоди, що стоїть на шляху кого-, чого-небудь) [389, с. 617]; *погляд тоне* ‘щось безмежне, неосяжне, дуже віддалене’ [389, с. 335]. Натомість, в англійській мові зафіксовано одиниці на позначення територій з певними особливостями рельєфу: англ. *table land* ‘плато’ [356, с. 908]; *perpendicular country* ‘високогірна місцевість’ [356, с. 754], що, відповідно, зумовлено рівним ландшафтом України та неоднорідністю ландшафту Великобританії.

Також в англійській фразеологічній системі присутні ПФО на позначення територій, як предмета власності: англ. *real estate* ‘земля, нерухоме майно’ [356, с. 811]; *No Man's Land* ‘безхазайна земля (що нікому не належить)’ [356, с. 965], що відображає устрій та історичний розвиток країни.

Фразеосинонімічний ряд «Навколишній світ». Цей синонімічний ряд (12 % від ФСемП «Топос») включає ПФО, які використовуються на позначення оточуючого світу: укр. *білий (божий) світ* ‘все навколишнє’; англ. *footstool of the Almighty* ‘земля, світ’ [356, с. 348].

2. *Фразеосемантичне поле «Локус».* ФСемП «Локус» містить ПФО, що вербалізують обмежений простір, і розпадається на ФСемГ «Громадський локус» і ФСинР «Приватний локус».

Фразеосемантична група «Громадський локус». Ця група (77 % від ФСемП «Локус») ввібрала у себе одиниці на позначення громадських місць. Наприклад, в обох мовах вона представлена ПФО, що вербалізують тюрму: укр. *дармове мешкання* ‘в’язниця, тюрма’ [389, с. 485]; англ. *stone jug* ‘тюрма, в’язниця’ [356, с. 894], або головну дорогу: укр. *стовповий шлях* ‘великий шлях, на якому стовпами були позначені верстви’ [375, с. 168]; англ. *arterial road* ‘магістраль; головна магістральна дорога’ [356, с. 37].

В англійській мові ця група чисельно домінує (86 %) і демонструє якісне різноманіття, позначаючи різні установи: англ. *penny gaff* ‘дешевий театр, низькопробний мюзік-хол; балаган’ [356, с. 754], *pull-up joint* ‘дешева їдальня; закусточна’ [356, с. 780], *two penny rope* ‘дешева нічліжка’ [356, с. 973]; та види шляхів: англ. *trunk line* ‘залізнична магістраль’ [356, с. 967], *blind path* ‘ледве помітна стежка’ [356, с. 145], *dirt road* ‘грунтова дорога’ [356, с. 273].

Фразеосинонімічний ряд «Приватний локус». До цього ряду (23 % від ФСемП «Локус») в обох мовах увійшли одиниці на позначення власної домівки: укр. *домашнє (родинне, сімейне) вогнище* ‘своя оселя, родина, сім’я’ [389, с. 140]; англ. *house and home* ‘дім; домашній затишок’ [356, с. 507]. А в українській мові виявлено ПФО, які вербалізують чуже житло: укр. *чужий куток* ‘чуже місце проживання’ [375, с. 201].

Фразеосемантична група «Анти-Місце». ФСемГ «Анти-Місце» (0,2 %), до якої увійшли одиниці, які вербалізують поняття *ніде*, сформована лише в українській мові: укр. *ні перед очима, ні за плечима* ‘ніде, ні в якому місці’ [389, с. 594].

Таким чином, зіставний аналіз кількісного наповнення структурних компонентів ФТГ «Місце» показав домінування ПФО на позначення відкритого простору над закритим в обох мовах. Причому, їх лєвова доля семантично орієнтована на вербалізацію просторових ділянок із певною характеристикою. Особливістю групи в українській мові є концентрація одиниць на позначення відкритого просторого місця, а в англійській мові – на опис особливостей рельєфу та вербалізація земельних ділянок як об’єкта власності. Підкреслимо вище семантичне різноманіття групи в англійській мові, що набуває прояву у фразеологічній вербалізації різноманітних громадських місць та установ, доріг. На якісні та кількісні характеристики тематичної групи «Місце» вплинули географічні умови проживання та історична доля етносів.

Просторові фразеологічні одиниці, які входять до декількох фразеотематичних груп. Складна структура фразеологічного значення дозволяє розглядати ПФО як мікротексти: звернуті сценарії певних ситуацій. Відповідно, значна кількість одиниць в обох мовах у своїй семантиці містить вказівку на декілька просторових параметрів одночасно. Це, в свою чергу, зумовлює їх належність до декількох ФТГ. В аналізованих фразеологічних системах виявлено значну кількість подібних одиниць (19,7 %).

Їх розподіл за групами та квантитативні характеристики, утворених груп демонструє Таблиця 3.6.

Таблиця 3.6

Просторові фразеологічні одиниці, які входять до декількох фразеотематичних груп

№	Фразеотематичні групи	Мови				Разом	
		укр.		англ.			
		ФО	%	ФО	%	ФО	%
1	Рух Локалізація	196	52 %	281	80 %	477	66 %
2	Об'єкт Рух Анти-Об'єкт	124	33 %	32	9 %	156	21 %
3	Місце Локалізація Об'єкт	48	13 %	35	10 %	83	12 %
4	Рух Об'єкт	9	2 %	1	1 %	10	1 %
	Разом	377	100 %	349	100 %	726	100 %

Як свідчать дані таблиці в обох мовах утворилося по 4 групи ПФО, які входять до декількох ФТГ: 1) ПФО групи «Рух» + «Локалізація»; 2) ПФО групи «Рух» + «Об'єкт» + «Анти-Об'єкт»; 3) ПФО групи «Місце» + «Локалізація» + «Об'єкт»; 4) ПФО групи «Рух» + «Об'єкт». Слід підкреслити, що до ФТГ «Рух» належать ПФО трьох із чотирьох сформованих груп.

1. *Просторові фразеологічні одиниці групи «Рух» + «Локалізація».* Одиниці цієї групи одночасно входять до ФТГ «Рух» і «Локація» та утворюють найбільше об'єднання (66 %). У складі групи виявлено ПФО, що використовуються на позначення руху об'єкта відносно іманентних характеристик іншого, іноді вони додатково містять інформацію про відстань. Наприклад, в обох мовах зафіксовано одиниці на позначення руху об'єкта позаду іншого на близькій відстані від нього: укр. *гнатися (ходити, іти і т. ін.) по п'ятах* 'невідступно рухатися за ким-, чим-небудь, переслідувати когось' [389, с. 174]; англ. *follow at (upon) one's heels* 'ходити слідом за кимось' [356, с. 345].

В англійській мові значна кількість цих одиниць пов'язана зі спортивними змаганнями або конкуренцією: англ. *give (one) one's (the) dust* 'випередити, обігнати когось (на перегонах, у змаганні, роботі тощо)' [356, с. 404], *come abreast of one* 'наздогнати (когось, щось); порівнятися з кимось (чимось)' [356, с. 224], *take one's (the) dust* 'ам. відстати від когось, дати випередити себе' [356, с. 919].

Українські одиниці вербалізують здебільшого міжособистісні відносини, найчастіше докучання: укр. *ловити за поли* 'переслідувати когось-небудь; намагатися привернути до себе чийсь увагу' [389, с. 445], *не давати / не дати проходу* 'настирливо, невідступно переслідувати когось-небудь (проханнями, розмовами і т. ін.)' [389, с. 216].

Додамо, що лише в англійській мові сформовано синонімічний ряд ПФО на позначення руху об'єкта попереду іншого: англ. *show the heels to one* 'обігнати, випередити, залишити позаду (когось, щось), бігати швидше (за когось, щось)' [356, с. 861]. Виходячи з цього, можна зробити висновок про зв'язок цих одиниць в англійській мові зі спортивними змаганнями і конкуренцією, а в українській мові з міжособистісними стосунками [269].

Специфічними в англійській мові є одиниці на позначення руху об'єкта між двома іншими: англ. *sit (ride, travel) bodkin* 'сидіти, їхати затиснутим між двома пасажирами' [356, с. 865].

У межах групи наявні одиниці, що вербалізують рух і тактильний контакт. В українській мові майже всі вони використовуються на позначення биття [275], причому вони деталізують силу, манеру, місце, інструмент удару тощо: укр. *як (мов, ніби і т. ін.) муха крилом зачепила 'з сл. ударити, стукнути і т. ін. жарт. ледве відчутно, злегенька'* [389, с. 514]; *дати киселю (киселя) 'ударити кого-небудь коліном; побити'* [389, с. 222], *давати / дати головиць 'бити по голові кого-небудь (ужив. перев. серед дітей)'* [389, с. 205]; *відважити кия 'вдарити кого-небудь палицею'* [389, с. 115].

В обох фразеологічних системах зафіксовано ПФО на позначення руху по певному місцю, наприклад: укр. *місити болото (багно і т. ін.) 'йти, їхати, ходити по розмитій дорозі, по бездоріжжю'* [389, с. 495]; англ. *keep the crown of the causeway 'йти посередині вулиці'* [367, с. 187]. Англійські одиниці дуже часто пов'язані з полюванням: англ. *run [upon] the foil 'мисл. вдруге бігти по тому ж сліду (для того, щоб заплутати собак)'* [356, с. 831].

2. Просторові фразеологічні одиниці групи «Рух» + «Об'єкт» + «Анти-Об'єкт». Одиниці, що входять до складу групи (21 %), одночасно належать до ФТП «Рух», «Об'єкт» і «Анти-Об'єкт», оскільки використовуються на позначення появи та щезнення об'єкта, іншими словами появи об'єкта із нічого або його перетворення у ніщо: укр. *рости (сходити) як (мов, немов, наче, неначе) гриби [після дощу] 'появлятися швидко й у великій кількості'* [375, с. 150]; англ. *spring up like a mushroom (mushrooms) 'рости, як гриби, дуже швидко рости'* [356, с. 883]; укр. *як (мов, немов, наче, неначе, ніби) мильна банька (бульбашка) [лопнути, зникнути, щезнути і т. ін.] 'виявившись нетривким, швидко і безслідно зникнути'* [389, с. 210]; англ. *burst like a soap bubble 'лопнути, як мильна бульбашка'* [356, с. 175]. В українській мові більша частина одиниць орієнтовані на опис щезнення об'єктів.

3. Просторові фразеологічні одиниці групи «Місце» + «Локалізація» + «Об'єкт». Одиниці цієї групи (12 %) належать до ФТП «Місце», «Локалізація» і «Об'єкт», оскільки у їхньому значенні закладена інформація

про наявність великої кількості об'єктів у певному місці на близькій відстані один від одного. Вони використовуються на позначення тісноти або наповненості вмістилища: укр. *один на одному* 'з сл. *сидіти* дуже тісно десь від великої кількості чого-небудь' [389, с. 579]; англ. *at (in) close quarters* 'на невеликій території із іншими' [356, с. 48]; укр. *курці ніде (немає де) голови простромити* 'де-небудь дуже тісно' [389, с. 712]; англ. *like rabbits in a warren* 'як оселедці в бочці; повно-повнісінько' [356, с. 613].

4. *Просторові фразеологічні одиниці групи «Рух» + «Об'єкт»*. Одиниці, які одночасно відносяться до ФТП «Рух» і «Об'єкт», не є численними (1 %) і у значно вищій кількості виявлені у фразеологічному складі української мови. Вони одночасно несуть інформацію про рух об'єктів та їх кількість: укр. *валом валити (перти, точити) / повалити* 'іти чи їхати у великій кількості (про людей)' [389, с. 66], *летіти / полетіти (налетіти і т. ін.)*, як *мухи на мед* 'охоче поспішати куди-небудь з намірами одержати задоволення, насолоду і т. ін. (про багатьох)' [389, с. 421]; англ. *thick and fast* 'у великій кількості і з високою швидкістю' [411].

Отже, аналіз ПФО, які одночасно належать до декількох ФТГ, показав, що більша кількість із них входить до ФТГ «Рух» і «Локація». Особливістю цих одиниць в англійській мові є їх зв'язок із спортом і конкуренцією, а в українській із міжособистісними стосунками, що набуває прояву у фіксації значної кількості одиниць на позначення биття іншого об'єкта або докучання. Лише в українській фразеології сформовано групу ПФО на позначення пересування великої кількості об'єктів, які одночасно входять до ФТГ «Рух» і «Об'єкт».

Підсумовуючи аналіз класифікації ПФО за ідеографічним принципом, робимо висновок, що в обох мовах ФТП «Простір» складається із 4 ФТГ («Рух», «Локалізація», «Об'єкт», «Місце») та їхніх бінарних опозицій («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце» відповідно). Причому ФСемГ «Анти-Місце» сформована лише в українській мові. Переважна кількість одиниць ФТП «Простір» входить лише в одну

ФТГ, найчисельнішою з яких є ФТГ «Рух». Більшість ПФО, що належать до декількох ФТГ, відноситься до ФТГ «Рух» і «Локація». Встановлено, що на кількісні та якісні характеристики ФТП «Простір» впливають такі позамовні чинники, як географічні умови, історична доля та спосіб життя етносів.

3.2 Структурна класифікація просторових фразеологічних одиниць

Фразеоутворення є складним лексико-семантичним процесом, який відбувається у тісному зв'язку із семантико-граматичними властивостями фраземотвірної сполуки слів: «під тонким пластом традиційної структури фразеологізма приховане живе синтаксичне середовище» [7, с. 90].

Традиційно ФО співвідносяться з одиницями синтаксису і розділяються на два структурні типи: 1) ФО, які організовані за структурою словосполучення і 2) ФО, які утворені за структурою речення [7, с. 41–70; 15, с. 10; 135, с. 125–190; 172, с. 177–206; 231, с. 23; 295, с. 80].

ФО зі структурою словосполучення утворюються за тими самими структурними схемами, що і вільні словосполучення. Оскільки вільні словосполучення залежно від стрижневого компонента поділяються на дієслівні, субстантивні, ад'єктивні і прислівникові, на думку В. П. Жукова, ФО зі структурою словосполучення також співвідносяться з чотирма частинами мови: дієслово, іменник, прикметник і прислівник [78, с. 94–95]. Розподіл ФО згідно з частиномовною належністю їх стрижневого компонента зустрічаємо і в монографії О. Ф. Арсентьєвої [15, с. 9–30]

У нашому дослідженні ми підтримуємо думку В. Д. і Д. В. Ужченків, які підкреслюють, що процес фразеоутворення є процесом динамічним; «у ньому тісно переплітаються вільні словосполучення і фразеологічні звороти, структурно-граматичні форми й семантичні явища, логіколінгвістичні формули й екстралінгвістична підоснова» [284, с. 109], тому визначення стрижневого компонента ФО не є достатньою основою для встановлення її частиномовної належності. ФО є, передусім, елементами граматичної

системи. Вони виконують певну синтаксичну функцію і вступають у синтаксичні зв'язки з іншими членами речення. Отже, вважаємо урахування таких властивостей ФО, як їх загальне значення, наявність граматичних категорій, здатність виконувати синтаксичні функції у реченні, необхідною умовою для встановлення їх співвідносності з частинами мови.

Першим, хто спробував розробити класифікацію ФО, яка опирається на сукупності трьох показників (загальне значення, наявність граматичних категорій, синтаксична функція у реченні) був А. І. Молотков. Вона включала шість лексико-граматичних розрядів: іменні, ад'єктивні, адвербіальні, дієслівні, дієслівно-пропозиціональні і вигуківі (цит. за [73, с. 142]). Хоча ця класифікація має певні прогалини: далеко не всі ФО можна описати в її межах, вона набула розвитку у працях багатьох лінгвістів. Семантико-граматичний розподіл ФО за класами, що співвідносяться з частинами мови, розробляли М. Ф. Алефіренко [7, с. 46], В. П. Жуков [78, с. 94–95], О. В. Кунін [135, с. 125–190], А. Г. Назарян [172, с. 79–132], В. Д. і Д. В. Ужченки [284, с. 104–109], М. М. Шанський [295, с. 52–53] та ін.

Оскільки в нашому дослідженні зіставленню піддаються одиниці віддалено споріднених мов, під час розподілу ПФО відносно їх співвідносності з частинами мови ми опираємося на класифікацію англійських ФО за структурно-семантичними класами, розроблену О. В. Куніним [135, с. 125–190] і класифікацію українських ФО за семантико-граматичними розрядами, впроваджену М. Ф. Алефіренком [7, с. 46]. Серед ФО зі структурою словосполучення в працях обох вчених виокремлено дієслівні, адвербіальні, субстантивні та ад'єктивні одиниці.

Також додамо, що до вивчення структури та семантики ПФО ми не включали ПФО, які відносяться до периферії структурних компонентів ФТП «Простір», наприклад, ФСемГ «Відношення до переміщення», «Каузація переміщення», з огляду на їх маргінальність. Як було зазначено нами в обґрунтуванні методологічних засад дослідження, вони становлять цінність для ідеографічного аналізу і аналізу мотивації ПФО, які

співвідносяться з позамовною дійсністю: матеріальною культурою та свідомістю людини. Виявлення структурних та семантичних особливостей ПФО проводиться за допомогою прийомів внутрішньої інтерпретації, тобто з опертям на суто мовні характеристики. Залучення маргінального мовного матеріалу до дослідження структури та семантики ПФО, на нашу думку, може завадити його об'єктивності.

У результаті, аналіз структурних особливостей ПФО уможливило виділення таких структурних типів: 1) ПФО зі структурою словосполучення, які розпадаються на семантико-граматичні розряди: дієслівні, адвербіальні, субстантивні й ад'єктивні і 2) ПФО зі структурою речення:

Таблиця 3.7

Структурні типи і семантико-граматичні розряди просторових фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах

№	Структурні типи	Семантико-граматичні розряди		Мови				Разом	
				укр.		англ.			
				ФО	%	ФО	%	ФО	%
1	ПФО зі структурою словосполучення	1.1.	Дієслівні	524	38 %	1001	56 %	1525	48 %
		1.2.	Адвербіальні	571	41 %	518	29 %	1089	34 %
		1.3.	Субстантивні	86	6 %	156	9 %	242	8 %
		1.4.	Ад'єктивні	95	7 %	96	5 %	191	6 %
2	ПФО зі структурою речення		114	8 %	7	1%	121	4 %	
Разом				1390	100%	1778	100%	3168	100 %

В аналізованих мовах ПФО зі структурою словосполучення демонструють вищу представленість відносно ПФО зі структурою речення (96 %).

Дієслівні просторові фразеологічні одиниці. Як свідчать дані таблиці 3.7, серед ПФО зі структурою словосполучення найпродуктивнішим

семантико-граматичним розрядом виявилися дієслівні ПФО (48 %). Слід підкреслити, що кількісна перевага цього розряду забезпечується одиницями англійської мови (66 %).

Дієслівні ПФО об'єднуються загальним значенням дії або стану і можуть мати граматичні категорії особи, числа, часу, виду, стану, роду [24, с. 59]. Наприклад, укр. *не потягнути ніг* 'не зрушити з місця' [389, с. 684]; англ. *not to lift (move, stir) a muscle* 'з місця не ворохнутися' [356, с. 706].

Аналіз їх синтаксичної структури показав, що найпоширенішим структурним типом дієслівних ПФО в обох мовах є підрядні словосполучення з об'єктним зв'язком між стрижневим і залежним компонентом, які сформовані моделлю *V+N* (53 % в українській мові та 37 % в англійській), наприклад: укр. *бігати (тягнутися, ходити і т. ін.) хвостом* 'невідступно, набридливо слідувати за ким-небудь [389, 28]; англ. *know distance* 'знати своє місце; держатися в стороні, подалі, триматися на поважній відстані' [367, с. 215].

Синтетична будова української мови й аналітична англійської зумовлює відмінності у вираженні синтаксичного зв'язку між компонентами.

До прикладу, в українській мові засобом вираження об'єктного зв'язку слугує керування, при якому відмінок залежного слова зумовлюється лексичним і граматичним значенням головного слова. Отже, у межах української фразеологічної системи виявлено словосполучення двох підтипів, що утворюються за цією моделлю. Перший підтип формують стійкі словосполучення з прямим додатком у знахідному відмінку: укр. *зробити гак* 'піти, поїхати кружним шляхом, подолавши зайву відстань' [389, с. 346], *затягати (затягувати) / затягти (затягнути) петлю (зашморг)* 'оточувати з усіх боків, стискаючи кільце оточення' [389, с. 320]. До другого підтипу належать словосполучення з прямим додатком в орудному відмінку: укр. *стояти (стати) стовпом* 'стояти нерухомо; стовпіти' [389, с. 266], *заорати (зарити) носом* 'впасти обличчям донизу' [389, с. 314].

В англійській мові засобом вираження об'єктного зв'язку слугує прилягання, при якому залежне слово пов'язується із стрижневим за змістом: англ. *lie possum* 'лежати, як мертвий, не рухатися; припишкнути' [356, с. 607], *make leeway* 'дрейфувати' [356, с. 650].

Також, завдяки синтетичній будові української мови, серед українських одиниць, на відміну від англійських, спостерігається зворотній порядок слідування компонентів моделі $V+N$: укр. *линди водити* 'волочитися, бродяжити' [389, с. 142], *плавом пливати* 'рухатися безперервним потоком (про людей)' [389, с. 647]. В свою чергу, для англійської мови характерною є наявність таких додаткових компонентів, як артикль і присвійні займенники: англ. *hit the grit* 'іти пішки, іти на своїх на двох' [356, с. 496], *dog one's footsteps (heels, steps)* 'ходити слідом за кимсь' [356, с. 278].

Різна будова мов, що піддаються аналізу, зумовлює і квантитативні характеристики сформованих семантико-граматичних розрядів. Так, в англійській мові висока питома вага дієслівних ПФО відносно інших розрядів забезпечується значною кількістю дієслівних постпозитивних ФО (термін Н. М. Амосової), які відсутні в українській мові. Зазначимо, що в нашому дослідженні ми дотримуємося погляду Н. М. Амосової, щодо включення словосполучень, утворених за моделлю $V+Pr$ до корпусу досліджуваних одиниць. На її думку, існує два різновиди таких сполучень. Перший – одиниці змінного контексту. У їх складі дієслово не змінює свого лексичного значення, а постпозитив лише уточнює його, наприклад, *come* та *come in* або *come up*. І другий різновид – одиниці постійного контексту, яким притаманне цілісне значення, тобто значення дієслова і постпозитива виступають в ослабленому стані [9, с. 130]. Такі словосполучення вважаємо дієслівними постпозитивними ПФО і включаємо до корпусу досліджуваних одиниць, наприклад: англ. *knock about* 'тинятися з місця на місце' [392, с. 588], *tear around* 'рухатися або бігати швидко і невпинно' [411], *bat around* 'вештатися, бродяжити' [356, с. 75].

Адвербіальні просторові фразеологічні одиниці. ПФО одиниці цього лексико-граматичного розряду посідають друге місце за кількісною представленістю (34 %). Категоріальною ознакою адвербіальних ПФО є якісна характеристика дії або ознаки [24, с. 59]. Наприклад: укр. [аж] до [самих] хмар ‘дуже високо’ [389, с. 927]; англ. *from on high* ‘з неба; зверху’ [356, с. 363].

Найпродуктивніша модель адвербіальних ПФО в обох мовах має структуру *Prep+N* (18 % в українській мові та 33 % в англійській): укр. *на колесах* ‘з сл. бути, перебувати, жити і т. ін. в дорозі, в стані пересування, переходу, переїзду з одного місця на інше [389, с. 385], *по руці* ‘з дієсл. руху у той самий бік, по дорозі’ [389, с. 775]; англ. *under canvas* ‘військ. у таборі, у палатках; мор. під парусами’ [356, с. 976], *into the wind* ‘проти вітру’ [356, с. 547].

Зазначимо, що на відміну від англійської мови, у якій значно домінують дієслівні ПФО над адвербіальними, в українській мові спостерігається висока питома вага адвербіальних ПФО відносно дієслівних. Це зумовлюється вищою нерегулярністю фразеологічної системи в українській мові, а саме, наявністю значної кількості одиниць, у складі яких дієслівний компонент є взаємозамінним. Тому фразеологічні словники фіксують лише стійку відтворювану структуру таких ПФО, вказуючи, з якими дієсловами вони можуть вживатися, наприклад: укр. *куди очі [бачать (дивляться, спали і т. ін.)]* ‘з сл. іти, прямувати, бігти, тікати і т. ін. не вибираючи шляху, в будь-якому напрямі; будь-куди, навмання’ [356, с. 596].

Субстантивні просторові фразеологічні одиниці. ПФО цього семантико-граматичного розряду посідають третє місце за кількісною представленістю (8 %). Вони є численнішими в англійській фразеологічній системі.

До субстантивних ПФО відносяться одиниці з узагальнено-предметною семантикою, що об’єктивується у граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченнях вони виконують синтаксичні функції підмета, іменної

частини складеного присудка або додатка [7, с. 46]. Наприклад, укр. *мертве царство* ‘місце, де відсутні люди та інші живі істоти, де панує абсолютна тиша’ [389, с. 938]; англ. *hot spot* ‘район заворушень, зіткнень; злочине місце, популярний нічний клуб’ [356, с. 709].

Найпоширенішою структурною моделлю субстантивних ПФО в обох мовах є підрядні словосполучення з атрибутивним зв’язком між стрижневим і залежним компонентами, які сформовані за моделлю *Adj+N* (57 % в українській мові та 37 % в англійській): укр. *стовпова дорога* ‘великий шлях, на якому стовпами були позначені верстви’ [375, с. 168]; англ. *main drag* ‘головна вулиця міста або містечка’ [392, с. 653].

Різна будова аналізованих мов зумовлює відмінні синтаксичні зв’язки між компонентами моделі. В українській мові засобом вираження атрибутивного зв’язку є узгодження: укр. *широкий простір* ‘який має величезний розмах, нічим не обмежений великий обшир’ [375, с. 202], *насиджене кубло* ‘житло, місце, де хто-небудь прожив тривалий час’ [389, с. 175]. В англійській мові – прилягання: англ. *open spaces* ‘відкриті простори, пустері’ [356, с. 735], *old sod* ‘рідна країна, батьківщина, рідні місця’ [356, с. 719].

Ад’єктивні просторові фразеологічні одиниці. В досліджуваних мовах цей семантико-граматичний розряд представлений незначною кількістю одиниць (6 %). До нього належать ПФО, яким притаманне «категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» [7, с. 59], наприклад, укр. *ні кінця ні краю* ‘що-небудь безмежне, безконечне’ [389, с. 376]; англ. *quick on one’s pins* ‘рухомий, жвавий, швидконогий’ [356, с. 804].

Найпродуктивнішим типом ад’єктивних ПФО в українській мові є підрядні словосполучення з об’єктним зв’язком між стрижневим і залежним компонентом, сформовані за моделлю *N+V* (15 %). Наприклад, укр. *зір тоне* ‘щось безмежне, неосяжне, дуже віддалене’ [389, с. 335], *собака не перескочить* ‘великий (за розмірами)’ [389, с. 838].

Як показують приклади, в українській фразеологічній системі є значна кількість ад'єктивних ФО, утворених за допомогою компонентів, серед яких відсутні прикметники. М. Ф. Алефіренко пояснює це тим, що у прикметників обмежені можливості щодо утворення словосполучень, у яких вони виступають граматичним ядром. У результаті, основну частину цього семантико-граматичного розряду в українській мові складають одиниці, ад'єктивні ознаки яких не зумовлюються морфологічними властивостями їх формально-граматичного центру [7, с. 59–60].

В англійській мові найпоширенішим структурним типом є ад'єктивні компаративні словосполучення, утворенні за моделлю *Adj+Conj+N* (43 %), в яких прикметник є стрижневим компонентом. Дана модель може бути розширена артиклями або присвійними займенниками: англ. *deep as a well* 'глибокий, як криниця, дуже глибокий' [356, с. 267], *long as one's arm* 'дуже довгий, довжелезний' [356, с. 621].

Домінування так званих «класичних» ад'єктивних ПФО в англійській мові підтверджує доведену Д. О. Добровольським гіпотезу про вищу регулярність фразеологічних систем аналітичних мов відносно синтетичних [65].

Просторові фразеологічні одиниці зі структурою речення. ПФО зі структурою речення будуються за моделями речень, та їх значення можна передати лише за допомогою предикативних конструкцій.

Прислів'я та приказки також мають структуру речення, проте у нашому дослідженні вони не аналізуються. Ми зазначили у першому розділі, що ПФО зі структурою речення виражають певні уявлення або поняття про позамовні реалії, а в основі змісту прислів'їв лежать судження або умовиводи [7, с. 92].

Існування окремого різновиду ФО зі структурою речення, відмінних від прислів'їв, визнають більшість лінгвістів, які досліджували це питання. Наприклад, М. Ф. Алефіренко відносить їх до окремої групи і називає предикативними ФО [7, с. 89–95], О. В. Кунін – дієслівними комунікативно-

номінативними [135, с. 9], А. Г. Назарян – комунікативними фразеологізмами неприслівного характеру [172, с. 125–126].

Отже, до ПФО зі структурою речення належать «стійкі і відтворювані предикативні одиниці з повним або частковим переосмисленням, яким притаманний постійний лексичний склад, стабільність граматичних форм і комбінаторних значень» [7, с. 90].

Вони мають низьку питому вагу відносно ПФО зі структурою словосполучень (4 %), причому левову їх частку виявлено в українській мові (94 %).

Характерною для обох мов є наявність ПФО, побудованих за моделлю простого речення, що складаються з двох компонентів, які співвідносяться між собою як підмет і присудок, наприклад: укр. [і] *миша не пролізе (не проскочить, не пробіжить)* ‘ніхто не пройде десь’ [389, с. 489]; англ. *the coaches won't run over one* ‘він (вона і т. д.) у тюрмі, у в'язниці, заарештований’ [356, с. 221].

Особливість української фразеологічної системи проявляється домінуванням ПФО із незамкненою структурою, які синтаксично і змістовно незавершені та в контексті потребують завершення іменником або відповідним займенником, наприклад: укр. *мара водить кого* ‘хтось блукає, не усвідомлюючи місця свого перебування’ [389, с. 464], *як (мов, ніби і т. ін.) на крилах понесло кого* ‘хто-небудь дуже швидко пішов, побіг кудись’ [389, с. 673], *Бог (Господь) несе / приніс кого* ‘хто-небудь з'являється, приходить’ [389, с. 37]. Такі ПФО зберігають риси міфологічного простору, оскільки передають образне сприйняття і суб'єктивне відношення до об'єктивної дійсності. Фактичний виконавець дії у реальності, іншими словами, суб'єкт, постає об'єктом дії у структурі таких одиниць. Таким чином, ситуації, пов'язані з переміщенням людини у просторі, в українській фразеологічній системі набувають характеристик фатальності, покірності вищим, невідконтрольним людині силам.

В англійській мові вища кількість ПФО має замкнуту структуру і характеризується синтаксичною і змістовною завершеністю: англ. *[there is] not (no) room to swing a cat* ‘дуже тісно, мало місця, ніде повернутися, яблуку ніде впасти’ [356, с. 939], *a god stepped out of the machine* ‘хтось раптом, зненацька, несподівано з’явився’ [356, с. 415].

Отже, структурний аналіз ПФО показав, що ПФО зі структурою словосполучення в обох мовах значно домінують над ПФО зі структурою речення. Серед них найпродуктивнішим семантико-граматичним розрядом в українській мові виявилися адвербіальні ПФО, що пояснюється вищим ступенем нерегулярності української фразеологічної системи, а в англійській – дієслівні, що зумовлено наявністю в ній дієслівних постпозитивних ПФО. Аналіз найпоширеніших моделей ПФО зі структурою словосполучення продемонстрував відмінності у способі вираження синтаксичних відношень між компонентами моделей, що спричинено різною будовою аналізованих мов. Дослідження моделей ПФО зі структурою речення у мовах зіставлення виявило характеристики міфологічного простору у межах фразеологічного складу української мови.

3.3 Семантична класифікація просторових фразеологічних одиниць

У розробці семантичної класифікації ПФО категоріальними семами виступають предметність, процесуальність, атрибутивність і адвербіальність. Вслід за М. П. Кочерганом, під категоріальними семами розуміються найбільш узагальнені за змістом семи [113]. Опираючись на такий підхід, семантичній класифікації піддаються лише ПФО зі структурою словосполучення. ПФО зі структурою речення не опрацьовуються, оскільки вони не використовуються на позначення окремих предметів, дій, явищ тощо, а репрезентують певні ситуації, отже їхнє значення можна передати лише за допомогою предикативних конструкцій. У результаті, з огляду на

класифікацію ФО А. М. Чепасової [292], ПФО поділяються на предметні, процесуальні, атрибутивно-предикативні і якісно-обставинні, які, в свою чергу, розпадаються на семантичні підтипи (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Семантична класифікація просторових фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах

№	Семантичні типи	Семантичні підтипи	Мови		Разом
			укр.	англ.	
1	Процесуальні ПФО	ПФО на позначення дії	387 (30 %)	821 (46 %)	1208 (40 %)
		ПФО на позначення локалізації	45 (3 %)	94 (5 %)	139 (5 %)
		ПФО на позначення процесу	58 (5 %)	40 (2 %)	98 (3 %)
		ПФО на позначення стану	34 (3 %)	35 (2 %)	69 (2 %)
		ПФО на позначення положення у просторі	- (0 %)	11 (1 %)	11 (0,4 %)
2	Якісно-обставинні ПФО	ПФО на позначення якості дії	359 (28 %)	212 (12 %)	571 (19 %)
		ПФО на позначення обставин дії	212 (17 %)	306 (17 %)	518 (17 %)
3	Предметні ПФО	ПФО на позначення предмета	32 (2 %)	61 (3 %)	93 (3 %)
		ПФО на позначення території	26 (2 %)	47 (3 %)	73 (2 %)
		ПФО на позначення людини	26 (2 %)	17 (1 %)	43 (1 %)
		ПФО на позначення заняття	- (0 %)	18 (1 %)	18 (0,6 %)
		ПФО на позначення абстрактних понять	2 (0,2 %)	13 (1 %)	15 (0,5 %)
4	Атрибутивно-предикативні ПФО	ПФО на позначення характеристики людини	59 (5 %)	52 (3 %)	111 (4 %)
		ПФО на позначення характеристики предмета	26 (2 %)	28 (2 %)	54 (1,5 %)
		ПФО на позначення характеристики людини/предмета	10 (0,8 %)	16 (1 %)	26 (1 %)
		Разом	1276 (100 %)	1771 (100 %)	3047 (100 %)

Як показують кількісні дані таблиці, найчисленнішим типом є процесуальні ПФО. Їх кількість складає 50,4 % від загальної кількості ПФО, але слід зазначити, що їх продуктивність забезпечується здебільшого англійськими ПФО. Другими за чисельністю йдуть якісно-обставинні ПФО, які становлять 36 % і кількісно домінують в українській мові. Третю позицію займають предметні ПФО (7,1 %). Найменшій представленості набули атрибутивно-предикативні ПФО (6,5 %).

Процесуальні просторові фразеологічні одиниці. Цей семантичний тип є значно продуктивнішим в англійській мові відносно української (66 %).

Для розподілу процесуальних ПФО за підтипами ми опиралися на семантичну класифікацію дієслів Ю. Д. Апресяна [11, с. 37], з огляду на яку, у складі процесуальних ПФО виявлено 5 семантичних підтипів: ПФО на позначення дії, процесу, локалізації, стану, положення у просторі.

Найчастіше процесуальні ПФО використовуються на позначення дії (79 % від процесуальних ПФО), а саме, на позначення переміщення об'єкта у просторі, наприклад: укр. *направляти (спрямовувати) / направити (спрямувати) свої стопи (кроки)* 'іти, прямувати куди-небудь' [389, с. 532]; англ. *bend (direct, turn) one's footsteps (steps) to (towards)* 'попростувати, попрямувати, направитися' [356, с. 103]. Значна кількість ПФО цього підтипу в обох мовах позначає зміни положення тіла у просторі, наприклад: укр. *зірватися (схопитися, зметнутися) на [рівні] ноги* 'швидко, блискавично встати, випрямлюючись' [389, с. 336]; англ. *throw a summersault* 'перевертатися, перекидатися' [356, с. 946].

ПФО на позначення локалізації об'єкта (9 % від процесуальних ПФО) вербалізують його перебування у певному місці: укр. *не виходити з хати* 'постійно сидіти вдома, не бувати серед людей' [389, с. 112]; англ. *keep one's (the) house* 'сидіти дома, не виходити (особливо через хворобу)' [356, с. 571]. Також, вони позначають розташування об'єкта відносно іншого: укр. *вернути (відвертати) ніс (носа)* 'триматися на відстані, відвертатися від когось, чогось з певних причин' [389, с. 73]; англ. *keep a wide berth of (one,*

something) ‘триматися на значній, належній відстані від; уникати’ [356, с. 567].

Наступним за кількісним наповненням є підтип процесуальних ПФО на позначення процесу (6% від процесуальних ПФО). Ці ПФО використовуються на позначення змін просторових параметрів як живих так і неживих об’єктів. Причому, більшість українських ПФО семантично орієнтована на зменшення просторових параметрів та повне щезнення об’єктів, а англійських ПФО – на їх збільшення і появу: укр. *сходити / зійти нанівець* ‘зменшуватися у розмірах, вазі і т. ін. до повного щезання; зникати’ [389, с. 872]; *перепастися на смик (на сухар і т. ін.)* ‘дуже схуднути, охлянути, виснажитися’ [389, с. 620]; англ. *gain in strength and scope* ‘зростати вглиб і вшир’ [356, с. 620]; *run to fat* ‘гладшати, товщати’ [356, с. 831].

Особливість семантики українських процесуальних ПФО, що набуває вияву у їх концентрації на позначенні регресивних процесів, свідчить про вищу негативну забарвленість українських ПФО.

ПФО на позначення стану (5 % від процесуальних ПФО) семантично орієнтовані на людину і вербалізують стан нерухомості, у якому вона перебуває: укр. *не рушити з місця* ‘пребувати у стані нерухомості: заціпеніти, залякнути’ [389, с. 776]; англ. *stay put* ‘не зрушити з місця; залишатися у попередньому положенні; залишатися нерухомим, залишатися без змін’ [356, с. 889].

Останній за кількісними показниками підтип ПФО, який використовується на позначення положення об’єктів у просторі (1 % від процесуальних ПФО), сформований лише в англійській мові: англ. *lie low* ‘лежати розпростертим ниць, долілиць’ [356, с. 606].

Якісно-обставинні просторові фразеологічні одиниці. Цей тип ПФО характеризується дещо вищою кількісною представленістю в українській мові (52 %) і розпадається на два підтипи.

Перший підтип включає ПФО, які вказують на якісну характеристику дії (52 % від якісно-обставинних ПФО). В обох мовах вони найчастіше виражають спосіб руху, наприклад, укр. *на парі [власних]* ‘без застосування транспорту, ногами; пішки’ [389, с. 608]; англ. *on horse of ten toes* ‘пішки; на своїх на двох’ [356, с. 726]; або його швидкість: укр. *з усіх ніг* ‘з дієсл. дуже швидко’ [389, с. 551]; англ. *as fast as one's feet (legs) can (could, would)* ‘щодоху, стрімголов (бігти, просуватися тощо)’ [356, с. 39].

До другого підтипу включено ПФО, які використовуються на позначення обставин дії (48 % від якісно-обставинних ПФО). В аналізованих мовах вони описують напрям руху, наприклад, укр. *з кінця в кінець* ‘з дієсл. у різні боки’ [389, с. 376]; англ. *back and forth* ‘туди й сюди, взад і вперед, в різні боки’ [356, с. 58]; або його мету, наприклад, укр. *з простягнутою (довгою) рукою* ‘із сл. ходити жебракуючи, просячи милостиню’ [389, с. 773]; англ. *like geese on the common* ‘на волі, вільно; тиняючись, вештаючись, прогулюючись’ [356, с. 612].

Щодо кількісного наповненні сформованих підтипів, слід підкреслити, що якісно-обставинні ПФО в українській мові частіше семантично орієнтовані на опис якості дії, а в англійській мові – на уточнення обставин дії (див. табл. 3.8).

Предметні просторові фразеологічні одиниці. Предметні ПФО складають 7,1 % від загальної кількості ПФО зі структурою словосполучення та кількісно домінують в англійській мові (64 %).

В обох мовах найвища кількість предметних ПФО використовується на позначення неживих предметів (38 % від предметних ПФО). Найчастіше, різноманітних споруд: укр. *хатка на курячих ніжках (лапках)* ‘маленька, вбога хатка’ [389, с. 192]; англ. *the garbage can* ‘халупа в робітничому селищі’ [356, с. 369].

Значна кількість предметних ПФО позначають певні території (31 % від предметних ПФО): укр. *біла пляма* ‘непізнаний, невивчений район, край,

необжита місцевість і т. ін.’ [389, с. 649]; англ. *dark corner* ‘темний закуток, затишне, відлюдне містечко’ [356, с. 260].

Серед предметних ПФО виділяється підтип одиниць на позначення людини (18 % від предметних ПФО), який є ширше представленим в українській мові. Вони характеризують людину як об’єкт, наділений певними просторовими характеристиками: укр. *верства келебердянська* ‘дуже висока на зріст людина’ [389, с. 73]; англ. *Big Bertha* ‘дуже товста жінка, товстуха’ [367, с. 77]. Такі ПФО фіксують певні відхилення від загально прийнятої норми в мовах зіставлення. Також цей підтип предметних ПФО описує людину як суб’єкт руху: укр. *шукач пригод* ‘мандрівник, який веде пошуки кого-, чого-небудь’ [389, с. 969]; англ. *a rolling stone* ‘перекотиполе (про людину)’ [367, с. 725].

Предметні ПФО на позначення заняття виявленні лише в англійській мові і семантично пов’язані з рухом (7 % від предметних ПФО): англ. *leopard crawl* ‘переповзання на животі (по-пластунськи)’ [356, с. 601], *wild-goose chase* ‘скачки на конях один за одним’ [356, с. 1010].

Останній за кількісною представленістю підтип, який є вкрай нечисленним в українській мові, об’єднав ПФО на позначення абстрактних понять (6 % від предметних ПФО), пов’язаних з вимірюванням простору: укр. *дистанція на розмір неосяжна* ‘велика відстань, велика різниця’ [375, с. 42]; англ. *hair’s breadth* ‘незначна відстань; на волосинку’ [356, с. 446], *pride of place* ‘мисл. велика височінь (на яку піднімається хижий птах перед тим, як кинутися на свою здобич)’ [356, с. 775]. Як свідчать приклади, в англійській мові цей підтип предметних ПФО є семантично багатшим.

Кількісне наповнення семантичних підтипів предметних ПФО свідчить про домінування англійських одиниць усіх підтипів, окрім підтипу на позначення людини.

Атрибутивно-предикативні просторові фразеологічні одиниці. Ці одиниці набули однакової представленості в аналізованих мовах (по 50 %).

Вони використовуються для опису параметрів людини (58 % від атрибутивно-предикативних ПФО), наприклад, укр. *самі вуха та зуби* ‘дуже худий’ [389, с. 163]; англ. *[as] gaunt as a bone* ‘дуже худий, виснажений; шкіра та кістки; одна снасть’ [356, с. 370]; та неживих предметів (28 % від атрибутивно-предикативних ПФО), наприклад, укр. *півень у брід переходить* ‘дуже мілкий, зовсім змілілий (про річку, струмок і т. ін.)’ [389, с. 629]; англ. *as straight as an arrow* ‘прямий, як стріла’ [356, с. 895]. Деякі з них можуть вживатися як по відношенню до людини, так і предмету (14 % від атрибутивно-предикативних ПФО): укр. *як (мов, ніби і т. ін.) виточений* ‘який має правильну, досконалу форму або витончені лінії; стрункий’ [389, с. 107]; англ. *[as] big as a barn* ‘дуже великий, величезний’ [367, с. 81].

Таким чином, семантичний аналіз ПФО продемонстрував найвищу продуктивність процесуальних ПФО на позначення дії в досліджуваних мовах, яка забезпечується здебільшого англійськими ПФО. Попри досить схожу семантику, англійські ПФО демонструють вище семантичне розмаїття: два семантичні підтипи виявилися лакунарними в українській фразеологічній системі. Серед особливостей, що набувають прояву в семантиці українських ПФО, слід підкреслити їх концентрацію на позначенні якості дії, вищий ступінь негативної забарвленості й антропоцентричності. У межах семантики англійської просторової фразеології зафіксовано концентрацію її одиниць на позначенні обставин дії та вияви предметоцентричності. Встановлені особливості свідчать про вплив географічних та побутових умов проживання етносів на семантичні характеристики ПФО в мовах зіставлення.

3.4 Мотиваційна класифікація просторових фразеологічних одиниць

На думку В. М. Телії, ФО є «мотивованими знаками», оскільки план змісту ФО пов’язаний з планом вираження. В основі ФО лежать словосполучення, компоненти яких повністю або частково втратили

самостійну денотацію і референтну автономність. Але ФО у процесі переосмислення вихідного словосполучення «переносять» у своє значення одну або декілька мотиваційних ознак із «поліознакового» вільного словосполучення [246, с. 84–85]. Наскрізню лінгвопсихоментальну операцію формування ономасіологічної структури мовної одиниці на підставі вибору мотиватора із мотиваційної бази О. О. Селіванова називає мотивацією [224, с. 160].

У своїй концепції дослідниця ураховує як когнітивний, так і культурологічний аспект вивчення мотивації, і виділяє три критерії, на яких вона ґрунтується: статус мотиватора у структурі знань про позначуване, раціональність і прецедентність інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур номінативних одиниць [222, с. 13]. Аналіз мотивації ПФО за першим критерієм сприяє виявленню особливостей асоціативного уявлення носіїв досліджуваних мов про простір, її розгляд відносно двох інших встановлює вияви впливу культурологічного чинника на їх компонентний склад.

Мотивація просторових фразеологічних одиниць відносно когнітивного статусу мотиватора. Перший критерій мотиваційних відношень, а саме когнітивний статус мотиватора у структурі знань про позначуване, характеризується проекцією ономасіологічної структури на модель МПК. У такій моделі відображено нелінійність свідомості, що базується на кореляції п'яти пізнавальних підсистем (мислення, відчуттів, почуттів, інтуїції, трансценденції) і колективного несвідомого. Взаємодія цих компонентів формує образи, що організують ментальний лексикон, ядром якого є пропозиціональні структури. Пропозиціональні структури містять інформацію у прямих значеннях мовних знаків та пов'язані з метафоричними моделями представлення інформації (асоціативно-термінальною частиною), модусом (оцінно-емотивним показником) і концептуальним планом (прагматичним компонентом) [218; 219; 222, с. 16–18]. У залежності від обраного фрагмента МПК в процесі внутрішнього програмування ФО

виділяються різні типи мотивації. Їх встановлення уможливило когнітивно-ономасіологічний аналіз.

У результаті застосування процедур когнітивно-ономасіологічного аналізу в українській та англійській мовах мотивовані ПФО розподілені на дві групи: ПФО, чия мотивація базується на окремому фрагменті МПК, та ПФО, чия мотивація ґрунтується на різних фрагментах МПК.

Серед ПФО першої групи виявлено одиниці з пропозиційно-диктумним, асоціативно-термінальним та інтеграційно-порівняльним типами мотивації. Серед ПФО змішаного типу широко представлена модусна мотивація, які відображає оцінку носіями мови знака мотиватора. Виявленим типам мотивації протистоїть псевдомотивація.

Кількісне представлення всіх типів мотивації ПФО демонструє Таблиця 3.9. Як свідчать її дані, більшості ПФО (70 %) притаманна мотивація, що базується на певному фрагменті МПК.

Таблиця 3.9

Типи мотивації відносно когнітивного статусу мотиватора

№	Типи мотивації відносно когнітивного статусу мотиватора		Мови				Разом	
			укр.		англ.		ФО	%
			ФО	%	ФО	%		
1	Типи мотивації, що базуються на певному фрагменті МПК	Пропозиційно-диктумний	658	37 %	1283	59 %	1941	50 %
		Інтеграційно-порівняльний	278	16 %	174	8 %	452	11 %
		Асоціативно-термінальний	135	8 %	222	10 %	357	9 %
2	Змішаний		660	38 %	480	22 %	1140	29 %
3	Псевдомотивація		25	1 %	3	1 %	28	1 %
Разом			1756	100 %	2162	100 %	3918	100%

Пропозиційно-диктумна мотивація просторових фразеологічних одиниць. Цей тип мотивації ПФО є найпродуктивнішим (50 %), причому в англійській фразеологічній системі він представлений ширше (66 %).

Пропозиційно-диктумна мотивація базується на виборі мотиватора зі сфери об'єктивних, істинних знань про позначуване – диктума, ядром якого є предикат, що корелює з рівнями аргументів, якості, кількості, опозитивів і партонімів [218]. За своєю природою вона є метонімічною та відображає буквальну інформацію у прямих значеннях компонентів за суміжністю [219].

Оскільки більшості ФО притаманна образно-метафорична природа, у фразеологічному фонді мов пропозиційно-диктумний тип мотивації не є поширеним. Висока продуктивність цього типу мотивації у фразеологічному масиві, що досліджується, забезпечується його семантикою. Як зауважила О. О. Селіванова, ФО з пропозиційно-диктумним типом мотивації найчастіше передають зміст простору та часу і ґрунтуються на кінетичних стереотипах етносу [219].

Більшість ПФО із пропозиційно-диктумною мотивацією в обох мовах належать до ФТГ «Рух» (30 % в українській і 43 % в англійській мові). Значну їх кількість зафіксовано в межах ФТГ «Локалізація» (24 % в українській і 26 % в англійській мові).

Цей тип мотивації часто базується на виборі мотиваторів, що корелюють з рівнем партонімів. Продуктивними компонентами таких ПФО є соматизми.

У складі ПФО, що належать до ФТГ «Рух», зафіксовано значну кількість соматизмів на позначення нижніх кінцівок або їх частин. Серед них найчастотнішими компонентами є *нога*, який виявлено в складі 17 українських ПФО і *foot*, який зустрічається у 28 англійських ПФО: укр. *бистрий на ногу* 'рухливий, енергійний, швидкий у ходьбі' [389, с. 23], *держатися (триматися) на ногах* 'ходити, працювати, незважаючи на незадовільний фізичний стан' [389, с. 231], *плутати ногами* 'ходити' [389, с. 648]; англ. *swift of foot* 'бистроногий, прудконогий' [356, с. 906], *run a good*

foot ‘добре, жваво бігти (*про коня*)’ [356, с. 828], *pull foot* ‘бігти щодуху, дуже швидко’ [356, с. 779].

У складі одиниць ФСемП «Рух» зустрічаються інші лексеми на позначення нижніх кінцівок або їх частин: укр. *показувати / показати п'яти* ‘швидко йти геть, тікати’ [389, с. 665], *мигнути (мелькнути) п'ятами* ‘швидко побігти’ [389, с. 485], *направляти (спрямовувати) / направити (спрямувати) свої стопи* ‘йти, прямувати куди-небудь’ [389, с. 532]; англ. *turn on one's heel* ‘круто повернутися (і піти геть)’ [356, с. 970], *turn one's toe out* ‘вивертати ноги носками назовні’ [356, с. 970], *shake one's legs out of* ‘забиратися геть, іти’ [356, с. 855].

Отже, анатомія людського тіла та фізіологічні характеристики пересування лягли в основу мотивації пропозиційно-диктумних ПФО, пов'язаних із вербалізацією руху.

Аналіз ПФО з пропозиційно-диктумною мотивацією, що належать до ФТГ «Локалізація», виявив як спільні, так і відмінні риси.

В обох мовах соматизми зафіксовано у складі ПФО на позначення місцезнаходження об'єкта відносно іншого, особливо на близькій відстані: укр. *дістати рукою* ‘дуже близько’ [389, с. 249], *за плечима* ‘зовсім близько, поряд’ [389, с. 646], *перед лицем* ‘у присутності кого-небудь, безпосередньо перед кимсь’ [389, с. 430]; англ. *at arm's length* ‘на відстані руки’ [356, с. 46], *at the elbow* ‘близько, наповхаті, під руками’ [356, с. 53], *before one's nose* ‘просто перед собою; куди очі дивляться’ [356, с. 86].

Але в англійській мові найчастотнішим компонентом таких одиниць є соматизм *hand* (18 ПФО): англ. *on both hands* ‘з обох боків, з двох боків, з кожного боку’ [356, с. 721], *ready to hand* ‘близько, наповхаті, під руками’ [356, с. 811], *on hand* ‘близько, наповхаті, під руками’ [356, с. 725]; а в українській – соматизм *око* (17 ПФО): укр. *перед очима* ‘зовсім близько, поряд’ [389, с. 494], *скільки ока* ‘далеко навкруги, до самого горизонту’ [375, с. 158], *за плечима та за очима* ‘далеко позаду’ [389, с. 647]. Таким чином,

фразеологічний склад української мови фіксує домінування зорового сприйняття відстані [259; 271].

Лише у ВФ англійських ПФО закарбовано сприйняття відстані через слух [259; 271]. Їх склад демонструє якісне розмаїття і продуктивність компонентів на позначення звукових сигналів та слухових відчуттів: англ. *within hail* ‘поблизу, на відстані оклику’ [356, с. 1018], *within hearing* ‘поблизу, на відстані оклику’ [356, с. 1018], *in (within) [the] sound of* ‘на такій відстані, щоб було чути’ [356, с. 539], *in the ear (ears)* ‘на відстані оклику; недалеко’ [356, с. 542].

Вибір мотиватора ПФО, можливо, зумовлено особливостями рельєфу територій, на яких проживають етноси. Неоднорідність ландшафту Британських островів спонукала до використання слухових відчуттів для встановлення відстані, а однорідність українського степу забезпечила можливість виміру відстані лише за допомогою зорового сприйняття.

Таким чином, у результаті зіставного аналізу ПФО з пропозиційно-диктумною мотивацією фіксуємо найвищу їх концентрацію у межах ФТГ «Рух» і «Локалізація» в обох мовах. Також констатуємо збіг найчастотніших компонентів ПФО на позначення руху, що зумовлено анатомічними характеристиками людини та фізіологією пересування. Відмінності виявлено серед ПФО, семантично пов'язаних з локалізацією об'єкта. Компонентний склад цих одиниць свідчить про вищий ступінь зорового сприйняття відстані українським етносом і слухового – англійським, що спричинено географічними умовами їх проживання.

Інтеграційно-порівняльна мотивація просторових фразеологічних одиниць. Квантитативна обробка даних показує, що інтеграційно-порівняльний тип мотивації ПФО за кількістю виявлених одиниць посідає друге місце (11 %) і є ширше представленим в українській мові (62 %).

Цей тип мотивації базується на знаках асоціативно-термінального фрагмента МПК, оскільки в його основі лежить порівняння. Порівняння традиційно вважається одним із етапів творення метафори,

«найуніверсальнішим способом вираження метафоричного перенесення» [49]. Такі ПФО об'єднують у собі дві предметні сфери [219]. Отже, при розгляді їх мотивації вважаємо припустимим послуговуватися термінами *донорська* та *реципієнтна зони*, що впроваджені концепцією метафоричних моделей Дж. Лакоффа та М. Джонсона [138]. Під донорською зоною розуміється «предметна (концептуальна) сфера, що постачає власні знаки на позначення іншої предметної (реципієнтної) сфери» [379, с. 143].

Виявлення донорських зон, що використовуються для реципієнтної зони ПРОСТІР, потребує встановлення стрижневого компонента ПФО. Він є основою, на якій будується своєрідне фразеологічне значення, тобто є образом-символом, спільним для багатьох людей [307, с. 156]. Таке «ключове слово» є центром цілих фразеологічних кластерів [145, с. 22].

Аналіз компонентного складу ПФО, у межах якого відбулася тематична класифікація стрижневих компонентів, дозволив виділити 4 донорські зони, що слугують джерелом постачання власних знаків для процедур порівняння і метафоризації, а саме: донорська зона ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА.

Донорська зона ЛЮДИНА. Структура донорської зони ЛЮДИНА базується на схемах проектування поняттєвого універсуму Р. Халліга – В. фон Вартбурга, В. В. Жайворонка, Ю. Ф. Прадіда, які сходяться у тому, що в центрі універсуму стоїть людина в усіх її проявах: як істота жива, духовна і суспільна [300, с. 477]. Отже, до донорської зони ЛЮДИНА відносимо назви людини й уявлень про неї, що пов'язані з ментальними, інтелектуальними та емоційними проявами; діяльнісні характеристики людини: найменування фізичних дій і процесів, рухів і станів, жестів і міміки [214, 94]. Наприклад, у складі ПФО зустрічаються оніми та назви професій: укр. *як (мов, ніби і т. ін.) [той] Марко (Сивко) у пеклі (по пеклу, по пеклі) 'з сл. товктися, гасати і т. ін. невпинно, безугавно, не перестаючи; без потреби'* [389, с. 464]; англ. *like a lamplighter* 'бігти, як очманілий; нестися, летіти, бігти стрімголов' [356, с. 830].

Донорська зона АРТЕФАКТ. *Артефакт* (віл лат. *ars* – ‘ремесло, мистецтво’ і *factum* – ‘зроблене’) – термін, запозичений з археології, яким позначаються будь-які штучно утворені об’єкти [368, с. 38]. До артефактів відносять предмети, техніку, знаряддя праці, одягу, начиння, житло і дороги [366]. Отже, донорська зона АРТЕФАКТ включає сукупність найменувань штучно утворених об’єктів матеріального світу. Наприклад, людина може порівнюватися з побутовими предметами: укр. *як бодня* ‘про дуже товсту людину’ [364, с. 22]; англ. *[as] round as a barrel* ‘товстий, як бочка’ [367, с. 66].

Донорська зона НАТУРФАКТ. *Натурфакт* є археологічним терміном на позначення «не-артефактних» об’єктів, тобто таких, які не набули культурного впливу людини та є частиною природного середовища [372]. Таким чином, до донорської зони НАТУРФАКТ відносяться лексичні одиниці на позначення ландшафтних характеристик, природних явищ, стихій, речовин, космічних об’єктів тощо – всього, що становить неорганічну природу [43]. Наприклад, людина у стані нерухомості порівнюється з каменем: укр. *як (мов, ніби і т. ін.) з каменя вибитий* ‘нерухомий’ [389, с. 80]; англ. *[as] still as a stone* ‘зовсім нерухомий, непорушний’ [356, с. 892].

Донорська зона БІОСФЕРА. *Біосфера* – складна зовнішня оболонка Землі, населена організмами, що складають у сукупності живу речовину планети [360]. З огляду на загальноприйнятту у біології класифікацію усіх ядерних організмів, яка включає три царини [357], донорська зона БІОСФЕРА охоплює найменування тварин, грибів і рослин. Наприклад, під час швидкого руху людина порівнюється з тваринами: укр. *як (мов, ніби і т. ін.) муха (мухи) в окропі* ‘хтось енергійний, проворний, швидкий і т. ін.’ [389, с. 514]; англ. *run like a rabbit* ‘бігти, як очманілий; нестися, летіти, бігти стрімголов’ [356, с. 830].

Ступінь представленості знаків кожної із виокремлених донорських зон у складі ПФО з інтеграційно-порівняльним типом мотивації в аналізованих мовах представлено на рисунку 3.6.

Кількісна обробка стрижневих компонентів показує, що в українській мові для ПФО з інтеграційно-порівняльним типом мотивації, найвищу кількість знаків надала донорська зона АРТЕФАКТ (30 %), а в англійській мові – донорська зона БІОСФЕРА (37 %).

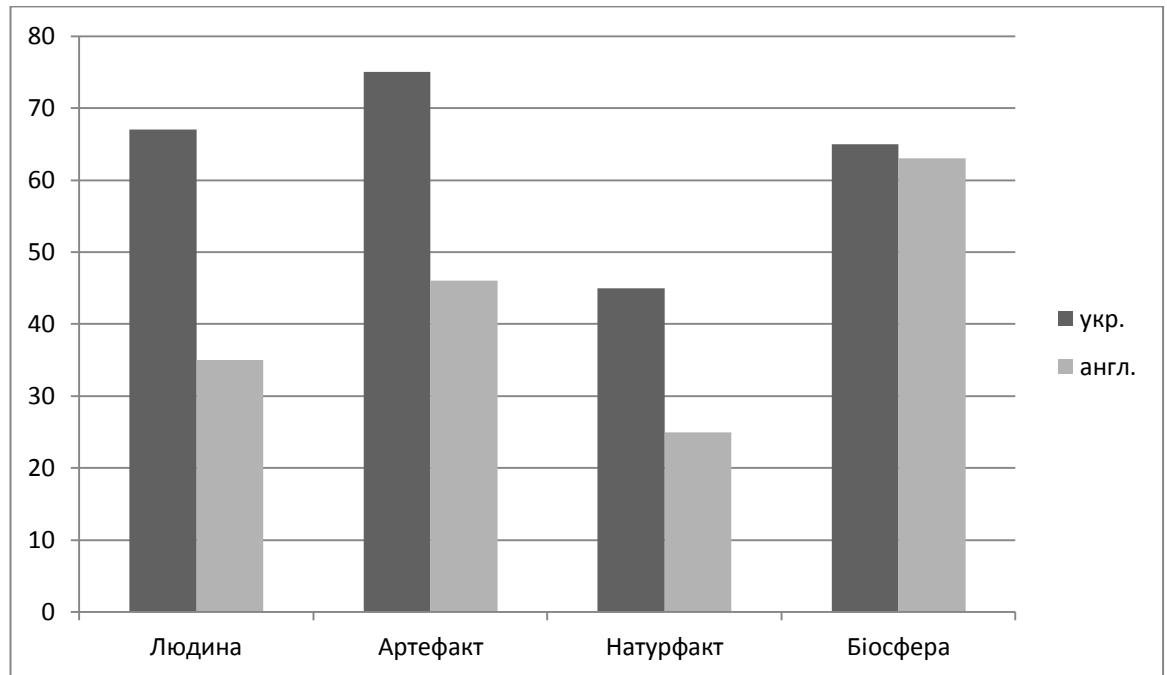

Рис. 3.6. Знаки донорських зон у складі просторових фразеологічних одиниць з інтеграційно-порівняльним типом мотивації

ПФО з інтеграційно-порівняльним типом мотивації в обох мовах сконцентровано у межах ФТГ «Рух» (30,8 % в українській мові і 38 % в англійській). Їх спільною рисою є активне використання донорських зон НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА, що зумовлено спостереженням етносів за живою і неживою природою.

Зокрема, в обох мовах символом швидкого руху є природні явища та стихії: укр. *летіти / полетіти вітром (як вітер)* ‘дуже швидко йти, бігти, їхати (перев. нічого навкруги не помічаючи)’ [389, с. 421], *як (мов, ніби) вихор* ‘дуже швидко’ [389, с. 112], *як (мов, ніби) буря понесла* ‘хто-небудь дуже швидко, нестримно побіг, помчав’ [389, с. 64]; англ. *go (run) like the wind* ‘мчати, нестися, летіти дуже швидко, щодуху; летіти, як вітер’ [356,

с. 420], *like lightning* ‘із швидкістю блискавки, блискавично, щодуху, прожогом, стрімко, навально’ [356, с. 612], *like a flash* ‘дуже швидко, миттю, вмить’ [356, с. 611].

В основі мотивації ПФО на позначення високої та низької швидкості лежать образи тварин [264]. Наприклад, в українській мові зустрічаємо такі образи: укр. *як (мов, ніби) собака (пес, звір), спущений (спущена) з прив’язі (ланцюга, припону)* ‘з сл. бігти, мчатися і т. ін. дуже швидко, нестримно’ [389, с. 839], *як (мов, ніби і т. ін.) в’юн [посолений (в ополонці, на сковороді)]* ‘з сл. вертїтися, крутїтися дуже швидко, прудко’ [389, с. 166], *як (мов, ніби) черепаха* ‘дуже повільно, незграбно’ [389, с. 946], *як (мов, ніби і т. ін.) [той] слимак з сл. лізти, повзти* ‘дуже повільно’ [389, с. 825]. Англійська фразеологічна система також демонструє порівняння людини, яка рухається, з представниками тваринного світу: англ. *run like a deer* ‘бігти, як очманїлий; нестися, летїти, бігти стрімголов’ [356, с. 830], *[as] nimble as a goat (squirrel)* ‘проворний, моторний, спритний, прудкий, як білка (або як коза)’ [356, с. 693], *[as] slow as a tortoise* ‘дуже млявий, повільний, як черепаха’ [356, с. 870], *[as] slow as a snail* ‘дуже млявий, повільний, як черепаха’ [356, с. 870].

Особливістю одиниць ФТГ «Рух» інтеграційно-порівняльного типу мотивації в українській мові є частіше використання знаків донорської зони АРТЕФАКТ. Швидке пересування порівнюється з рухом зброї: укр. *летїти / полетїти стрїлою (як стрїла)* ‘дуже швидко бігти, їхати (перев. прямо, нікуди не зветраючи)’ [389, с. 422], *як з лука* ‘з сл. їти, летїти і т. ін. дуже швидко, легко’ [389, с. 449]; роботою знарядь та механїзмів: укр. *як мотовило* ‘з сл. мотатися, крутїтися і т. ін. неспокїйно, метушливо’ [389, с. 511], *як [би] батогом ляснув (луснув)* ‘з дієсл. дуже швидко; марно’ [389, с. 457], *як (мов, ніби і т. ін.) на пружинах (на пружинї)* ‘легко, швидко, енергїйно’ [389, с. 714].

Також, в складї українських ПФО зафіксовано знаки донорської зони ЛЮДИНА, які пов’язані з психїкою людини. В образній основі таких

одиниць лежать спостереження за людиною у певному психічному стані або з певними психічними якостями: укр. *як божевільний* ‘з сл. *бігти* дуже сильно, нестримно’ [389, с. 43]; під час певних температурних відчуттів: укр. *як (мов, ніби) попарений* ‘з сл. *побігти, схопитися* дуже швидко, раптово’ [389, с. 674]; больових відчуттів: укр. *як (мов, наче) ужалений* ‘з сл. *підскакувати, зіскакувати, відскакувати* різко, рвучко’ [389, с. 912], *як (мов, ніби і т. ін.) [кропивою] попечений* ‘з сл. *схопитися, скрикнути, побігти і т. ін.* дуже швидко’ [389, с. 675].

Ці факти свідчать про вищий ступінь вияву предметоцентричності і антропоцентричності українських ПФО цієї семантики у зіставленні з англійськими.

Також чималу кількість ПФО інтеграційно-порівняльного типу мотивації виявлено в складі ФТГ «Об’єкт» (20 % в українській мові і 19 % в англійській). Їх спільною рисою є використання знаків донорської зони АРТЕФАКТ. Але в українській мові вони здебільшого пов’язані з побутом. Людина дуже часто порівнюється з начинням щодо фізичних параметрів: укр. з *(як) наперсток* ‘дуже малий величиною, розміром, на зріст’ [389, с. 531], *мов жердина* ‘про дуже худу людину’ [362, с. 175], *як барило* ‘про дуже товсту людину’ [364, с. 22].

В англійській мові такі одиниці демонструють зв’язок з архітектурою, оскільки еталоном розміру виступають споруди або їх конструктивні частини: англ. *[as] big as a barn door* ‘дуже великий, величезний’ [367, с. 81], *[as] tall as a steeple* ‘дуже високий на зріст, високий до неба’ [356, с. 931].

Особливістю ПФО з інтеграційно-порівняльним типом мотивації, які надають характеристики просторовим параметрам об’єктів, в українській мові є використання знаків донорської зони ЛЮДИНА. Про це свідчать свідчать компоненти-соматизми: укр. з *мізинець* ‘малий величиною, довжиною або зростом’ [389, с. 490].

У результаті зіставного аналізу ПФО з інтеграційно-порівняльним типом мотивації в українській та англійській мовах встановлено, що в обох

мовах вони сконцентровані в межах ФТГ «Рух» та «Об'єкт». З'ясовано, що у процесі порівняння використовуються знаки чотирьох донорських зон: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. В українській мові найвищого рівня використання набули знаки донорської зони АРТЕФАКТ, в англійській – донорської зони БІОСФЕРА. У мовах зіставлення вибір мотиваторів ПФО із семантикою руху опирається на спостереження за живою та неживою природою: в образній основі цих одиниць лежать характерні риси тварин і природний явищ. Українська фразеологія демонструє вищий ступінь прояву антропоцентричності, оскільки мотиваційними ознаками ПФО на позначення інтенсивності руху виступають прояви роботи психіки людини, та предметоцентричності, оскільки в основі ПФО на позначення фізичних параметрів людей лежить зіставлення з начинням.

Асоціативно-термінальна мотивація просторових фразеологічних одиниць. Відповідно до даних таблиці (табл. 3.9) в аналізованих мовах ПФО цього типу мотивації за кількістю посідають третє місце (9 %). Англійська фразеологічна система демонструє ширшу представленість цього типу мотивації відносно української (62 %).

Асоціативно-термінальний тип мотивації за загальним механізмом є метафоричним [222, с. 25]. Метафоризація є продуктивним засобом збагачення мови взагалі та поширеним механізмом фразеоутворення [144, с. 75; 222, с. 25, 246, с. 133–134].

Існує погляд на метафоричні ФО як на «імпліцитні порівняльні утворення» [284, с. 104]. Але порівняння об'єктів є лише етапом метафоризації, яке дає підґрунтя для подальших когнітивних операцій, тому метафоризація є набагато складнішим процесом. Щоб відбувся процес метафоризації недостатньо актуалізації одного атрибута. «Для метафоричного асоціювання об'єктів необхідною умовою є наявність низки подібностей» [144, с. 79]. Метафорична основа є «важковловима», адже будується на багатстві асоціацій під час перенесення [284, с. 115].

Наприклад, в основі метафоричної ПФО *годувати воші* (*вошей, бліх, нужу, блощиці і т. ін.*) [389, с. 179] на позначення перебування у місці з поганими побутовими умовами лежить асоціація такого місця з антисанітарією і, відповідно, з паразитами. ПФО на позначення в'язниці *Іванова хата* [386, с. 189] у своїй внутрішній формі зберігає інформацію про те, що тюрма була постійним місцем перебування бідноти. Онім *Іван* є поширеним і популярним іменем, тому у складі цієї ПФО набув символізації. В основі метафорізації ПФО *не розлий вода* [389, с. 141] на позначення нерозлучності, постійного перебування поряд лежить звичай розливати водою собак, які зчепилися між собою.

Англійська ПФО *bear garden* тлумачиться як 'місце, де поводяться надто вільно і шумно, «базар»' [356, с. 70]. В основі її образності є «ведмежий сажок» – місце, де цькували ведмедів, розважаючи публіку. ПФО *lay in lavender* (букв. 'перекласти лавандою') [356, с. 592] має метафоричне значення 'посадити у тюрму', базується на звичаї перекладати білизну лавандою з метою її збереження на довгий строк від пошкоджень комахами. ПФО *in chancery* (букв. 'у суді лорда-канцлера') [356, с. 526] метафорично використовується на позначення стану, коли 'голова боксера затиснута під лівою рукою супротивника'. Її образність базується на асоціації із скрутним станом людини, яка потрапляє до суду.

У межах сучасного когнітивного розуміння метафора вважається принципом людського мислення. Дж. Лакофф і М. Джонсон, опираючись на мовні факти, встановили, що «більша частина нашої буденної концептуальної системи за своєю природою метафорична» [138, с. 24]. Отже, метафора – це не лише фігура мовлення, а режим думки, когнітивна операція, що використовується у повсякденному житті. Вона базується на здатності людини розуміти одну концептуальну сферу у термінах іншої [138].

Таким чином, асоціативно-термінальний тип мотивації характеризується «використанням на позначення предметів і явищ однієї

концептуальної сфери ... знаків інших концептуальних сфер за принципом аналогії, подібності, відповідного асоціювання» [379, с. 484].

Як ми зазначили раніше, ці концептуальні сфери інтерпретуються як донорська та реципієнтна зони. У результаті тематичної класифікації стрижневих компонентів ПФО ми виділили 4 донорські зони для реципієнтної зони ПРОСТІР: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. Кількісне представлення знаків кожної із донорських зон у складі ПФО асоціативно-термінального типу мотивації надано на рисунку 3.7.

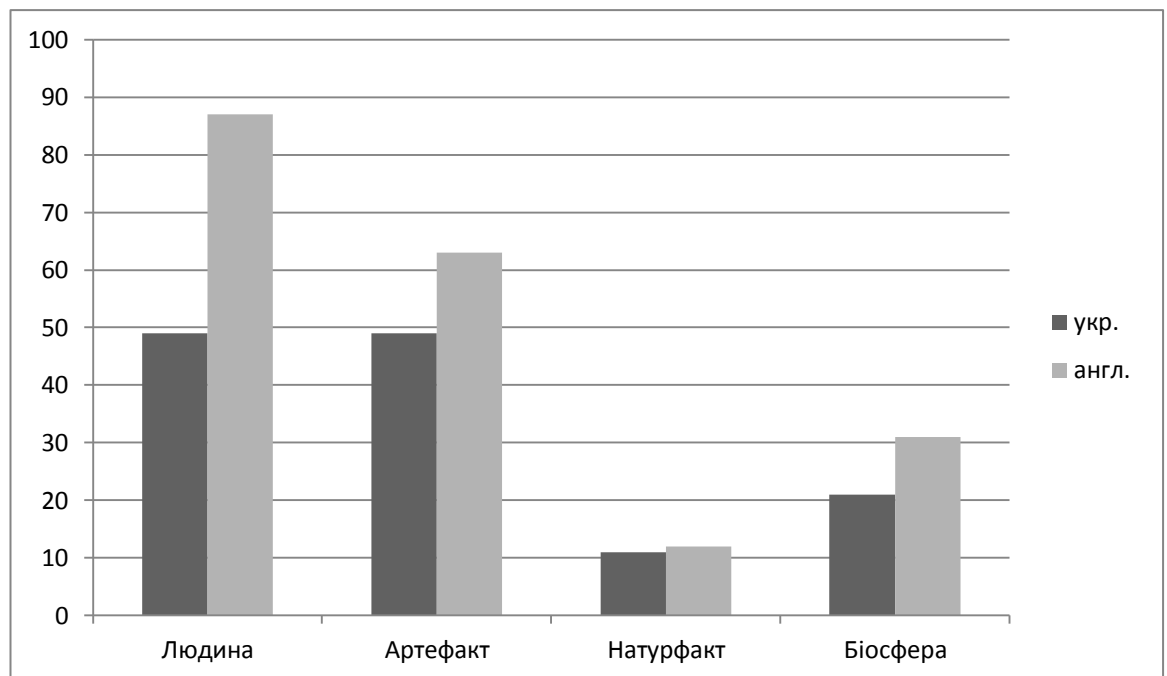

Рис. 3.7. Знаки донорських зон у складі просторових фразеологічних одиниць з асоціативно-термінальним типом мотивації

Квантитативні дані показують, що в той час, коли в англійській мові найвищу кількість знаків надала лише одна донорська зона, а саме донорська зона ЛЮДИНА (45 %), в українській мові активного використання зазнали дві донорські зони – ЛЮДИНА і АРТЕФАКТ (38 % кожна). Найвищої представленості ПФО асоціативно-термінального типу мотивації в обох мовах набули у межах ФТГ «Рух» (50 % в українській мові і 59 % в англійській).

Їх спільною рисою є використання знаків донорської зони БІОСФЕРА для опису переміщення людини. В основі метафоризації лежать спостереження за поведінкою тварин [264]. В обох мовах людина, яка дуже часто змінює місцеперебування, асоціюється з перелітним птахом: укр. *перелітний птах* ‘людина, яка не затримується довго на одному місці’ [389, с. 715]; англ. *a bird of passage* ‘той, хто змінює місце перебування, хто сьогодні тут, а завтра в іншому місці’ [356, с. 135]. У ВФ асоціативно-термінальних ПФО фіксується положення частин тіла тварин під час руху. Наприклад, висунутий язик у собаки в українській мові: укр. *висолопивши (виваливши) язик (язика) з сл. бігати, тікати* ‘дуже швидко’ [389, с. 105]; або хвіст у гору у зайця в англійській: англ. *hightail it* ‘піти, як можливо швидше; поспішити’ [392, с. 489]. Метафоризація відбувається і на асоціації з рухами тварин: укр. *з копита* ‘миттю, відразу (вийти, піти, побігти тощо)’ [385, с. 141], *летіти / полетіти галопом* ‘дуже швидко йти, бігти, їхати’, [389, с. 421] *хвостом війнути (майнути)* ‘швидко вийти, зникнути куди-небудь’ [389, с. 128]; англ. *take wing* ‘кинутися навтіки, збігти, утікти; дременути’ [356, с. 929], *beat the hoof* ‘іти пішки, іти на своїх на двох’ [356, с. 78], *turn tail* ‘злякатися; утекти, збігти, п’ятами накивати’ [356, с. 971].

Додамо, що в обох мовах асоціація ніг з конями як засобом пересування створює іронічне відношення до переміщення пішки: укр. *на батьківських [конях]* ‘пішки’ [389, с. 19]; англ. *ride Shanks’ (Shanks’s) mare (pony)* ‘іти пішки’ [356, с. 820].

Подібність використання знаків донорської зони ЛЮДИНА демонструють ПФО, у яких основою метафоричного переносу слугує синестезія зорових відчуттів. Спостереження за траєкторією руху людини при виконанні певних дій породили образні ПФО в обох мовах. В українській фразеології – за процесом письма: укр. *писати (виписувати) мислите* ‘іти нетвердою ногою, хитаючись, плутаючи ногами (про п’яного)’ [389, с. 627]; рибалки: *ловити [носом] окунів (окуні)* ‘сидячи або стоячи, дрімати, схилиючи вниз голову’ [389, с. 446]. В англійській мові – за процесом

пиляння: англ. *saw the air* ‘розмахувати руками, сильно жестикулювати’ [356, с. 836].

Спільні риси просліджуються і у використанні знаків донорської зони АРТЕФАКТ. Компоненти на позначення частин транспортних засобів та процедур або механізмів, що приводять у рух транспортні засоби, є образною основою ПФО із семантикою переміщення людини: укр. *на всіх (повних) парах* ‘з сл. *мчати, бігти* дуже швидко’ [389, с. 608], *віддавати / віддати кінці* ‘втікати, від’їздити’ [389, с. 118]; англ. *at full sail(s)* ‘повним ходом, на повній швидкості, дуже швидко’ [356, с. 49], *hoist sail* ‘піти’ [356, с. 497].

Часто в основі ПФО ФТГ «Рух» лежать побутові ситуації, пов’язані з використанням артефактів, наприклад під час рибалки: укр. *змотувати / змотати вудки* ‘спішно зібравшись, іти геть, тікати’ [389, с. 339]; англ. *sling one’s hook* ‘кинутися навітки, збігти, утікати; дременути; п’ятами наживати; намастити п’яти’ [356, с. 431].

Особливістю ПФО із асоціативно-термінальним типом мотивації в англійській мові є використання знаків донорської зони АРТЕФАКТ, які пов’язані з архітектурними об’єктами. Найчастіше, основою метафоричного переносу слугує синестезія зорових відчуттів: траєкторія руху об’єкта передається через архітектурні форми. Наприклад: англ. *make a Virginia fence* ‘іти хитаючись, неміцно триматися на ногах (*про п’яного або що удає з себе п’яного*)’ [356, с. 645], *make a bridge of one’s nose* ‘обходити, обносити когось (*частуванням, чаркою*)’ [356, с. 636].

Також, в складі англійських ПФО зафіксовано значну кількість компонентів на позначення артефактів, що пов’язані зі спортом та іграми. Наприклад, ПФО *change of base* ‘відступ, відхід’ [356, с. 208] первісно була терміном з гри у бейсбол; *play at shuttlecock (with one)* ‘ганяти туди-сюди (*когось*)’ [356, с. 762] походить із гри у бадмінтон; *fly (shoot) the pit* ‘вибратися з квартири, не заплативши за неї’ [356, с. 344] у буквальному значенні вживалася для опису втечі переляканого бійцевого півня.

Додамо, що значну кількість одиниць асоціативно-термінального типу мотивації в обох мовах виявлено серед ПФО, що входять до декількох ФТГ (33 % в українській мові і 24 % в англійській). Їх метафоричність також базується на спостереженнях за поведінкою тварин. Наприклад, невідступне слідування за кимось передається такими ПФО: укр. *куди корова, туди і теля* [375, с. 79]; англ. *one sheep follows another* [356, с. 724].

Особливість ПФО цього типу в українській мові полягає в активнішому використанні донорської зони АРТЕФАКТ у порівнянні з англійською. У складі ПФО найчастіше зустрічаються найменування предметів одягу або їх частин: *ловити за поли* ‘переслідувати кого-небудь; намагатися привернути до себе чийсь увагу’ [389, с. 445], *по Марусин поясок* ‘не по вінця; до смужки на поверхні чарки, склянки і т. ін.’ [389, с. 586], *полатати штани (жупан, каптан)* ‘сильно побити кого-небудь’ [389, с. 668], *накрити мокрим рядном* ‘піймати, захопити зненацька’ [389, с. 527], *втерти ворсу* ‘побити, жорстоко покарати когось’ [389, с. 107]. Широкого використання набуває метафоризація, пов’язана з кулінарією. Назви страв та процесів приготування і споживання їжі є частими компонентами цих одиниць: укр. *дати (всипати) березової каші* ‘побити кого-небудь (перев. різками), суворо покаравши’ [389, с. 221], *дати киселю (киселя)* ‘ударити кого-небудь коліном; побити’ [389, с. 222], *нагодувати цибулькою* ‘набити кого-небудь’ [389, с. 521], *котитися ковбасою* ‘поспішати кудись, не затримуючись’ [389, с. 391].

Компонентами англійських ПФО частіше є знаки донорської зони ЛЮДИНА, а саме найменування різноманітних дій: англ. *tie into* ‘енергійно атакувати’ [392, с. 1080], *lay into* ‘атакувати словами або ударами’ [392, с. 603].

Отже, зіставний аналіз ПФО з асоціативно-термінальним типом мотивації у досліджуваних мовах встановив, що в українській мові найвищого рівня використання набули знаки донорських зон АРТЕФАКТ і ЛЮДИНА, а в англійській – донорської зони ЛЮДИНА. Найвищу кількість метафоричних ПФО у мовах дослідження зафіксовано в складі ФТГ «Рух» та

серед ПФО, які входять до декількох ФТГ. В обох мовах метафоризація ПФО базується на спостереженнях за поведінкою тварин, роботою транспортних засобів, діяльністю людей та синестезії зорових відчуттів. В українській мові знаки донорської АРТЕФАКТ переважно пов'язані з побутом, а саме, одежею та їжею, в англійській – з архітектурою, спортом та іграми.

Змішана мотивація просторових фразеологічних одиниць. Змішана мотивація інтегрує в ономасіологічній структурі мотиватори різного статусу в моделі МПК [222, с. 19]. Для утворення ФО вона забезпечує селекцію різних фрагментів структури знань про позначуване [218]. Такі ФО становлять «звороти подвійної мотиваційної природи, які у проекції на психокогнітивні моделі структури знань про позначене містять, з одного боку, знаки пропозиційного статусу, що дають змогу декодувати, зберігати і транслювати від покоління до покоління їхній зміст; з іншого – знаки асоціативної образно-метафоричної природи» [221]. Тобто, одна мотиваційна ознака може відноситися до пропозиційно-диктумного типу, а інша, наприклад, – до асоціативно-термінального або модусного.

Зауважимо, що змішана мотивація є дещо ширше представленою в українській мові відносно англійської (58 %).

Найвища кількість ПФО зі змішаною мотивацією сконцентрована у межах ФТГ «Рух» (35 % в українській мові і 54,8 % в англійській) і «Локалізація» (24 % в українській мові і 15 % в англійській).

Аналіз ПФО зі змішаним типом мотивації в українській та англійській мовах дозволив виокремити 5 її різновидів: пропозиційно-асоціативний, пропозиційно-модусний, пропозиційно-асоціативно-модусний, асоціативно-модусний й інтеграційно-порівняльно-модусний.

Їх кількісну представленість надає Таблиця 3.10. Як свідчать її кількісні дані, пропозиційно-асоціативний різновид змішаної мотивації, є найчастотнішим (48 %) і кількісно домінує в англійській мові відносно української (57 %).

Таблиця 3.10

Різновиди змішаної мотивації

№	Різновиди змішаної мотивації	Мови				Разом	
		укр.		англ.		ФО	%
		ФО	%	ФО	%		
1	Пропозиційно-асоціативний	231	35 %	309	64 %	540	48 %
2	Пропозиційно-модусний	192	29 %	68	15 %	260	23 %
3	Пропозиційно-асоціативно-модусний	77	12 %	40	8 %	117	10 %
4	Асоціативно-модусний	73	11 %	44	9 %	117	10 %
5	Інтеграційно-порівняльно-модусний	87	13 %	19	4 %	106	9 %
Разом		660	100 %	480	100 %	1140	100 %

Пропозиційно-асоціативний різновид змішаної мотивації. Цей різновид змішаної мотивації базується на поєднанні пропозиційного (метонімічного) компонента з асоціативним (метафоричним). Здебільшого в складі ПФО асоціативний компонент поєднується з соматизмом. ПФО з компонентом на позначення кінцівок у поєднанні з дієсловами, вжитими у метафоричному значенні, використовуються на позначення руху. Такі дієслова надають образності, наприклад, ПФО на позначення швидкості переміщення: укр. *аж п'яти губити* 'з сл. бігти, тікати дуже' [389, с. 201], *давати / дати волю ногам* 'швидко тікати, бігти' [389, с. 204], *ввіритися ногам* 'швидко побігти, піти' [389, с. 70]; англ. *fling (pick) up one's heels* 'кинутися навітки, збігти, утекти; дременути' [356, с. 341], *take foot* 'іти пішки' [356, с. 648], *vote with one's feet* 'піти, таким чином висловити своє незадоволення чимось' [392, с. 1136]. Зустрічаються одиниці з назвами частин тіла на позначення падіння, метафоричне дієслово в яких демонструє манеру або траєкторію падіння: укр. *клюнути носом* 'упасти обличчям вниз' [389, с. 382]; англ. *take a nose dive* 'пкірувати' [356, с. 911].

В українській мові ПФО з соматизмом часто позначають процес биття. Дієслова у метафоричному значенні додають їм образності: укр. *почесати стину (ребра)* ‘побити когось’ [389, с. 685], *перелічити (полічити) зуби* ‘ударити кого-небудь, перев. по зубах’ [389, с. 619], *підлатати ніс* ‘побити кого-небудь, пошкодивши обличчя’ [389, с. 634]. А одиниці, у складі яких є соматизм *око*, надають опис відстані або просторовим параметрам об’єктів: укр. *скільки оком кинеши* ‘на всьому просторі, який можна побачити; скрізь до самого обрію’ [389, с. 372], *охопити оком* ‘оглянути, побачити перед собою що-небудь на всю широчінь’ [389, с. 592].

Також, в обох мовах зафіксовано одиниці, в яких метафоричний компонент, виражений дієсловом, поєднується з локативом, що описує реальне фізичне середовище події: укр. *дорогу міряти* ‘іти, ходити по дорозі’ [364, с. 62], *гаптувати стежку* ‘простувати, прямувати’ [389, с. 169], *[аж] рвати [ногами] землю* ‘дуже швидко йти, бігти’ [389, с. 732]; англ. *hug the coast* ‘триматися поблизу берега’ [356, с. 510], *hit the pike (road, trail)* ‘переїжджати з місця на місце; мандрувати; бродяжити; відходити, рухатися’ [356, с. 496], *burn [up] the earth* ‘гнати, нестися, їхати дуже швидко’ [356, с. 177].

Як свідчать наведені приклади, образність таких ПФО створюється дієсловами на позначення дій людей та тварин, які вживаються у переносному значенні.

Пропозиційно-модусний різновид змішаної мотивації. Цей різновид посідає друге місце за кількісною представленістю (23 %) і є поширенішим в українській мові (74 %).

Він характеризується поєднанням мотиваційних ознак пропозиційного та модусного статусів. Модус – «окремий оцінно-емотивний компонент, що може додаватися до диктуму пропозиції або встановлювати оцінність складників асоціативно-термінальної частини» [222, с. 56]. Модусний компонент базується на пізнавальних функціях свідомості (сенсорних механізмах, емоційному сприйнятті) та використовує оцінні стереотипи,

символіку, колективні архетипи [222, с. 28]. Отже, модусний компонент є оцінкою різноманітних просторових характеристик або ситуацій, що додається до диктуму пропозиції. Таким чином, ПФО з пропозиційно-модусним різновидом змішаної мотивації є метонімічними одиницями, компоненти яких надають їм оцінно-емоційної забарвленості.

В обох мовах значну кількість ПФО із пропозиційно-модусним різновидом змішаної мотивації виявлено в складі ФТГ «Місце». Вони можуть бути позитивно забарвленими: укр. *земля обітована* ‘багатий, розкішний край, де панує повний достаток і злагода’ [389, с. 333], *домашнє вогнище* ‘своя оселя, родина, сім’я’ [389, с. 140]; англ. *happy hunting ground* ‘місце легкої здобичі, наживи; поприще; поле плідотворної діяльності’ [356, с. 451], *lotus land* ‘країна достатку, казкова країна’ [356, с. 630]. А можуть мати негативну оцінку: укр. *прохідний двір* ‘місце, установа і т. ін., куди можна вільно і легко потрапити і так само звідти піти’ [389, с. 225], *чужа чужина* ‘місце, далеке від рідної землі’ [389, с. 958]; англ. *cutthroat place* ‘небезпечне місце; місце, де можна загинути’ [356, с. 256], *slap-bang shop* ‘дешевий ресторан; закусочна’ [356, с. 868]. Як свідчать приклади компоненти з негативною семантикою (*прохідний, чужа, cutthroat, slap-bang*) створюють негативне забарвлення ПФО, у складі яких вони вживаються. А позитивна семантика лексеми *обітована, вогнище, happy, lotus* надає позитивної оцінки ПФО, компонентами яких вони є.

В українській мові зафіксовані одиниці ФТГ «Рух» із пропозиційно-модусним різновидом змішаної мотивації, які передають негативну оцінку ситуацій, пов’язаних з переміщенням, наприклад: укр. *пройти [і] Крим і Рим* ‘побувати всюди, надивитись всього, зазнати різних випробувань (перев. стосується осіб з поганою репутацією, низькою культурою поведінки)’ [389, с. 706].

Часто негативного забарвлення ПФО набувають через присутність у їх складі стилістично забарвлених компонентів. Наприклад, вживання лексем *фізіономія* та *лика* замість стилістично нейтральної лексеми *лице* створює

негативну конотацію ПФО *вернути (відвертати) фізіономію (пику)* ‘триматися на відстані, відвертатися від когось, чогось з певних причин’ [389, с. 73]. ПФО *тинятися по світу* ‘постійно змінювати місце проживання, перебування, не маючи притулку’ [389, с. 883] виражає несхвальне ставлення до переміщення через використання дієслова *тинятися* замість стилістично нейтрального *ходити*.

Пропозиційно-асоціативно-модусний різновид змішаної мотивації. Цей різновид за кількісними показниками є третім (10 %) і також більш частотним в українській мові (66 %). Він характеризується поєднанням мотиваційних ознак пропозиційного, асоціативного та модусного статусів. Отже, уможлиблює опис реальної структури події із залученням метафоричного і оцінно-експресивного позначення ситуації.

Наприклад, в складі українських ПФО *плюнути через поріг* ‘дуже мало побути де-небудь, погостювати у когось’ [389, с. 649] та *мозолити очі* ‘постійно або часто перебувати десь; набридати кому-небудь своєю присутністю’ [389, с. 501] метафорично вжиті дієслова *плюнути* та *мозолити*, крім образності, надають цим одиницям негативної забарвленості. Схожу ситуацію створюють дієслова *kiss* та *bother* в складі англійських одиниць *kiss the dust (ground)* ‘упасти з коня’ [356, с. 578] і *bother the life out of one* ‘мучити, замучити, засмикати когось, не давати комусь ні хвилини спокою’ [356, с. 152].

У метафоричному значенні можуть вживатися і прикметники. Наприклад, прикметники *золотий* і *golden* створюють позитивну оцінку наступних ПФО: укр. *золоте дно* ‘дуже багате на що-небудь місце’ [389, с. 251]; англ. *golden road* ‘широкий, легкий шлях (до чогось)’ [356, с. 420].

Асоціативно-модусний різновид змішаної мотивації. Він становить 10 % від загальної кількості ПФО зі змішаним типом мотивації і є ширше представленим в українській фразеології (62 %). В його межах відбувається поєднання мотиваційних ознак асоціативного та модусного статусів. Отже,

уможлиблюється одночасне метафоричне і оцінно-експресивне позначення ситуації.

В українській мові фіксується значна кількість одиниць, які семантично пов'язані з рухом. Вони набувають негативної оцінки через наявність компонентів з негативною семантикою. Наприклад, дієслово *дражнити* в складі української ПФО *дражнити (дратувати) собак* 'ходити по чужих дворах з якими-небудь справами проханнями' [389, с. 268] надає цій одиниці негативної конотації. Негативна оцінка утворюється назвами міфічних істот, наприклад, укр. *куди чорти не послали* 'комусь довелося побувати у багатьох місцях' [389, с. 956], хвороб: укр. *грець поніс* 'уживається для вираження незадоволення з приводу чийого-небудь небажаного руху кудись' [389, с. 197], хижиків: укр. *вовче кубло* 'місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів' [389, с. 175].

В англійській мові ПФО з асоціативно-модусним різновидом змішаної мотивації, окрім ФТГ «Рух» (англ. *whip the cat* 'ходити від хати до хати, шукаючи роботи' [356, с. 1006]), концентруються в складі ФТГ «Місце». Як і в українській мові, вони набувають негативного забарвлення через свій компонентний склад, наприклад, назви хижих тварин: англ. *the lion's mouth* 'місце великої небезпеки' [404], темних кольорів: англ. *black hole* 'карцер' [356, с. 140].

Інтеграційно-порівняльно-модусний різновид змішаної мотивації. Він складає 9 % від загальної кількості ПФО із змішаним типом мотивації і кількісно домінує в українській мові (82 %). У його межах поєднуються риси інтеграційно-порівняльного і модусного типів мотивації.

Здебільшого ПФО з інтеграційно-порівняльно-модусним різновидом змішаної мотивації мають негативну оцінку та семантично пов'язані з рухом та локалізацією: укр. *як загнаний звір (вовк) з сл. метатися, тулитися* 'з переляком, неспокійно, озираючись на всі боки' [389, с. 326], *як (мов, ніби) [той] Марко (Сивко) у пеклі (по пеклу, по пеклі)* 'з сл. товктися, гасати

невпинно, безугавно, не перестаючи; без потреби' [389, с. 464], *як воша за кожух (кожуха)* 'з сл. *держатися, триматися* дуже міцно' [389, с. 146]; англ. *like the devil* 'сильно, навально, з усіх сил; дуже швидко, прожогом; на чому світ стоїть' [356, с. 613], *like crazy (mad)* 'дуже швидко, тяжко' [403], *avoid (someone or something) like the plague* 'свідомо не наближатися до когось або чогось' [403]. Як свідчать приклади негативного забарвлення цим одиницям надають назви хижих тварин, міфологічних істот та хвороб у їх компонентному складі.

Отже, як показав зіставний аналіз змішана мотивація, яка характеризується вибором мотиваційних ознак з пропозиційної, асоціативно-термінальної частин МПК та модусу, є доволі поширеним явищем у фразеологічній системі обох мов. У складі змішаної мотивації виокремлено 5 її різновидів: пропозиційно-асоціативний, пропозиційно-модусний, пропозиційно-асоціативно-модусний, асоціативно-модусний і інтеграційно-порівняльно-модусний. Серед них 4 різновиди пов'язані з модусним типом мотивації. Негативна оцінка певних явищ дійсності створюються наявністю у компонентному складі ПФО найменувань хижих тварин, міфологічних істот, хвороб, темних кольорів та стилістично забарвлених компонентів. Найвищу кількість ПФО зі змішаною мотивацією зафіксовано в межах ФТГ «Рух» і «Локалізація».

Псевдомотивація. Псевдомотивація доволі обмежено представлена серед ПФО обох мов (1 %), проте слід підкреслити, що в українській мові кількість таких одиниць є вищою (89 %).

Псевдомотивація протистоїть описаним вище мотиваційним процесам, оскільки характеризується відсутністю психокогнітивної проекції складників ФО на структуру МПК [219].

В українській мові вона пояснюється функціональним навантаженням ономасіологічного базису – граматичною структурою ПФО (укр. *коміть головою* 'з сл. *падати, повалитися* дуже швидко; стрімголов' [389, с. 388]), афективністю вибору мотиватора (укр. *хоч пацюки (цуценят) бий* 'дуже

повний, одутлий, деформований ожирінням і т. ін. (перев. про обличчя) [389, с. 23]) або втратою можливого первинного образу (укр. *давати / дати дрозда* ‘бити, громити кого-небудь’ [389, с. 205]). В англійській мові – лише втратою можливого первинного образу (англ. *to play gooseberry* ‘супроводжувати закоханих для пристойності’ [356, с. 763]).

Додамо, що в українській мові псевдомотивація часто пов’язана з модусом. У складі таких ПФО присутній компонент, який надає оцінного, як правило негативного, позначення певній ситуації на підставі аналогії до іншої ситуації. Наприклад, ПФО *бити бомки* ‘перебувати біля кого-, чого-небудь з якимись намірами’ [389, с. 24] отримує негативне забарвлення, оскільки пряме значення даного виразу – ‘брати глину або багно на паличку та кидати її вверх’ [380]. Негативне забарвлення ПФО *ханьки м’яти* ‘перебувати біля кого-, чого-небудь, сподіваючись на щось, домагаючись чогось’ [389, с. 515] також утворюється безглуздістю прямого значення даного словосполучення. *Ханька* – ‘вид невеликого гарбуза’ [380].

Таким чином, робимо висновок про вищий ступінь прояву явища псевдомотивації в українській мові. А також констатуємо різноманітність її походження та зв’язок із модусом.

Отже, в результаті аналізу мотивації ПФО в українській й англійській мовах відносно когнітивного статусу мотиватора в структурі знань про позначуване виявлено чотири типи мотивації: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, інтеграційно-порівняльний та змішаний. В обох мовах найвищої представленості набуває пропозиційно-диктумний тип мотивації, що базується на виборі мотиватора зі сфери об’єктивних знань про позначуване і є метонімічним за своєю природою. Асоціативно-термінальний тип мотивації (метафоричний) є поширенішим в англійській мові, а інтеграційно-порівняльний – в українській. Виявленим типам мотивації протистоїть псевдомотивація, яка набуває вищого ступеня вияву в українській мові. Спільною рисою у виборі мотиватора в мовах аналізу є спостереження за живою та неживою природою, діяльністю та фізіологією

людини. Особливістю української фразеологічної системи просторової семантики щодо мотивації її одиниць можна вважати її побутовоцентричність, а англійської – її зв'язок зі спортом.

Мотивація просторових фразеологічних одиниць відносно критерію раціональності. Згідно з критерієм раціональності мотивація поділяється на раціональну та міфологемну [222, с. 31].

Міфологемна мотивація характеризується представленістю в ономасіологічній структурі знака ірраціональної інформації, що беззаперечно сприймається представниками певної етнічної спільноти та не потребує доведення. Цей утворений в етнічній свідомості ірраціональний світ, що визначає норми та цінності для певного етносу, формується міфологічною свідомістю на базі наочно-чуттєвого сприйняття дійсності [222, с. 31].

Міф є перший «кодекс» абсолютних сакральних істин та ціннісних орієнтирів. Людина бачить світ, як їй вказує глибока інстанція культурних істин, якими є міфи. Люди, «занурені» у той самий міф, розуміють один одного з півслова [150]. Критичні моменти у житті людини є зовнішніми стимулами звертання до міфу, за допомогою якого вона виправдовує свою безпорадність.

Аналіз ПФО відповідно до критерію раціональності виявив, як раціональний, так і міфологічний тип мотивації ПФО:

Таблиця 3.11

Типи мотивації відносно критерію раціональності

№	Типи мотивації відносно критерію раціональності	Мови				Разом	
		укр.		англ.		ФО	%
		ФО	%	ФО	%		
1	Раціональний	1675	95 %	2139	99 %	3814	97 %
2	Міфологемний	81	5 %	23	1 %	104	3 %
	Разом	1756	100 %	2162	100 %	3918	100 %

Обробка кількісних даних свідчить про те, що питома вага ПФО з міфологемною мотивацією є доволі низькою у фразеологічному складі

досліджуваних мов (3 %) та вищою у межах української фразеологічної системи (78 %).

Більшість ПФО з міфологемною мотивацією належить до ФТГ «Рух» (43 % в українській мові і 48 % в англійській). В основу цих ПФО здебільшого лягли образи злих міфічних істот. В українській мові вони пов'язані з відношенням до переміщення людини або її прибуття / відбуття: укр. *бенеря вхопить* 'хто-небудь десь зник, поїхав, дівся, пропав і т. ін.' [389, с. 22], *лихо несе (надносить) / принесло (наднесло)* 'уживається для вираження незадоволення з приводу небажаної появи кого-, чого-небудь або небажаного руху кудись' [389, с. 428]. Зустрічаються і одиниці на позначення пересування у невідомому напрямку: укр. *мара водить* 'хтось блукає, не усвідомлюючи місця свого перебування' [389, с. 464] або швидкості: укр. *як (мов, ніби і т. ін.) чорт від ладану* 'з сл. *тікати і под.* дуже активно, інтенсивно' [389, с. 954].

В англійській мові вони всі пов'язані зі швидкістю руху (англ. *like the devil* [356, с. 613], *like fury* [356, с. 612], *like a demon* [403]).

В обох мовах у ВФ одиниць з міфологемною мотивацією зберігаються наївні архаїчні уявлення людей про землю як плаский диск, який має межі і оточений з усіх боків водою. Наприклад: укр. *на краю світу* 'у дуже віддаленому, глухому, необжитому місці' [389, с. 395]; англ. *at the end of the earth* 'на краю світу, казна-де; у чорта на болоті, у чорта в зубах; за тридев'ять земель' [389, с. 53].

Українська фразеологічна система також закарбувала міфологічні уявлення про віддалені території та далекі відстані: укр. *[самому] чортові в зуби* 'у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце; у найскрутніше становище, у найскладніші обставини' [389, с. 956], *у чорта в зубах* 'у віддаленому або якому-небудь невідомому, небезпечному місці' [389, с. 955].

Також, в українській мові зафіксовано одиниці з міфологемною мотивацією на позначення безслідного зникнення. Вони пов'язують зникнення об'єкта з вищими, непідконтрольними людині силами: укр. *як*

(мов, ніби і т. ін.) лиз (лизень, лизь) злизав 'хто-небудь швидко, непомітно, безслідно і т. ін. зник' [389, с. 422], як (мов, ніби і т. ін.) пійма пойняла 'хто-небудь безслідно зник, когось ніде немає' [389, с. 641], як (мов, ніби і т. ін.) чорт злизав 'хто-небудь зник або що-небудь зникло безслідно' [389, с. 954].

Отже, зіставний аналіз ПФО з міфологемною мотивацією дозволяє зробити висновки про тісний зв'язок української фразеологічної системи просторової семантики з міфологією, про що свідчить значно вища кількість ПФО з міфологемною мотивацією та їх семантичне розмаїття в українській мові відносно англійської.

Мотивація просторових фразеологічних одиниць відносно критерію прецедентності. Критерій прецедентності, під яким розуміється культурна значущість мотиватора для певної етнічної спільноти, є третім критерієм класифікації мотиваційних відношень. За цим критерієм виокремлюють непрецедентну та прецедентну мотивацію.

Прецедентна мотивація характеризується вибором мотиваторів, які визначаються як прецедентні феномени. Вслід за О. О. Селівановою під прецедентними феноменами розуміємо складники концептуальної системи, «позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані в когнітивному й комунікативному плані» [222, с. 108]. Вони формують культурно-мовну компетенцію, яка набуває прояву у здатності людини розпізнавати культурно значущі установки і норми у мовних одиницях, уможлиблює її етнічну та культурну самоідентифікацію.

На мовному рівні прецедентні феномени набувають репрезентації словом, словосполученням, висловлюванням або текстом. У фразеологічному складі мов прецедентний тип мотивації реалізується через наявність вербалізованих прецедентних феноменів, у якості яких найчастіше виступають оніми, у компонентному складі ФО.

Аналіз ПФО в українській та англійській мовах виявив одиниці з прецедентною та непрецедентною мотивацією. Їх продуктивність демонструє Таблиця 3.12.

Таблиця 3.12

Типи мотивації відносно критерію прецедентності

№	Типи мотивації відносно критерію прецедентності	Мови				Разом	
		укр.		англ.		ΦО	%
		ΦО	%	ΦО	%		
1	Непрецедентний	1677	96 %	2120	98 %	3797	97 %
2	Прецедентний	79	4 %	42	2 %	121	3 %
	Разом	1756	100 %	2162	100 %	3918	100 %

Як свідчать дані таблиці, питома вага ПФО з прецедентним типом мотивації складає незначний відсоток від загальної кількості ПФО (3 %) і є вищою в українській мові відносно англійської (65 %).

У фразеологічному складі обох мов найвищий ступінь концентрації ПФО із прецедентним типом мотивації спостерігається в межах ФТГ «Рух» (49 % в українській мові і 48 % в англійській).

Спільні риси ПФО з прецедентною мотивацією формуються під впливом античної культури на окремі національні культури: укр. *авгієві стайні* ‘щось дуже занедбале, повне безладдя, хаосу’ [389, с. 858]; англ. *Augean stables* ‘занедбале, занехаяне місце’ [356, с. 55].

Особливістю цього типу мотивації в українській мові є його співвіднесеність з міфологією і релігією. Як показав аналіз міфологемної мотивації, лєвова частка виявлених вербалізованих прецедентних феноменів у компонентному складі українських ПФО є найменуваннями злих міфологічних істот: укр. *халун ухонив* ‘хто-небудь швидко, несподівано зник і не з’являється’ [389, с. 921]. Такі прецедентні мотиватори дуже часто виступають оцінно-емотивними показниками і можуть надавати як позитивної, так і негативної оцінки: укр. *Бог (Господь) несе / приніс* ‘хто-небудь з’являється, приходить’ [389, с. 37], *чорт (дідько, нечистий, нечиста*

[сила], *лихий і т. ін.*) *несе / приніс (поніс)* ‘уживається для вираження незадоволення з приводу прибуття когось небажаного куди-небудь або чийого-небудь небажаного відправлення кудись’ [389, с. 953].

Також, лише в українській мові зафіксовані ПФО з компонентами-геортонімами: укр. *наче кобила в спасівку* ‘без кінця крутити, кивати головою’ [388], як (*мов, ніби і т. ін.*) *собака (пес) у пилипівку* ‘з сл. тремтіти і т. ін. дуже’ [389, с. 839].

Тематична належність вербалізованих прецедентних феноменів у складі ПФО в українській мові свідчить про тісний зв’язок української фразеології із духовною сферою етносу, а саме міфологією та релігією.

Відмінною рисою англійських ПФО з прецедентною мотивацією є наявність онімів, які є власними іменами реальних осіб або героями літературних творів. Наприклад, у ВФ одиниці *Let her go [Gallagher]!* [356, с. 602] зберігається історія, що відбулася під час перегонів у штаті Кентуккі. Цим виразом підганяли ірландського жокея, чиє ім’я було Геллегер [395]. ПФО *[as] dead as Queen Ann (Elizabeth)* ‘і сліду не залишилося’ [356, с. 262] зберігає імена англійських королев. ПФО на позначення довгого кружного шляху *round Robin Hood’s barn* [403] спирається на легенди про відомого середньовічного розбійника. ВФ одиниці *on one’s Jack Jones* зберігає історію про вантажника, який розбагатів та перестав спілкувати з колишніми друзями, описану в пісні Фреда Еплетта [406].

Також у складі англійських ПФО із цим типом мотивації зафіксовано найменування артефактів. Наприклад, ПФО *waltz Matilda* походить від австралійської народної пісні про волоцюгу, який називав Матильдою свою дорожню сумку [404]. ПФО *shoot through like a Bondi tram* зі значенням ‘піти або проходити повз швидко’ зберігає інформацію про поїзд, що до 1960 курсував між Сіднеєм та Бонді [403]. ПФО *hoist the Blue Peter* [356, с. 497], яка має значення ‘відпливати, прощатися’, виникла завдяки традиції піднімати синій прапорець з білим квадратом, який називають *Blue Peter*, перед відплиттям корабля.

Додамо, що серед компонентів англійських ПФО виявлено реальні географічні назви: англ. *make a Virginia fence* ‘іти хитаючись, німічно триматися на ногах (*про н'яного або що удає з себе н'яного*)’ [356, с. 645], *from China to Peru* ‘від Китаю до Перу; скрізь’ [356, с. 361], *take a child to Bunbury Cross* ‘гойдати дитину на носі або ногах’ [356, с. 909]. Отже, тематична належність вербалізованих прецедентних феноменів у складі англійських ПФО свідчить про їх зв'язок з об'єктивною реальністю: історичним минулим та реальним оточуючим середовищем.

Таким чином, зіставний аналіз мотивації ФО просторової семантики за критерієм прецедентності дозволяє зробити висновок про тісніший зв'язок українських ПФО з духовною сферою, а саме міфологією та релігією, та тісніший зв'язок англійських ПФО з об'єктивною реальністю та матеріальною сферою.

У підсумку аналізу мотивації ПФО зазначимо, що він відбувався з урахуванням трьох критеріїв: статусу мотиватора у структурі знань про позначуване, раціональності і прецедентності інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур номінативних одиниць. Відносно першого критерію, в обох мовах зафіксовано чотири типи мотивації: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, інтеграційно-порівняльний та змішаний, найпоширенішим із яких виявився пропозиційно-диктумний. ПФО з цим типом мотивації сконцентровані у межах ФТГ «Рух». Явище псевдомотивації, що протиставляється виявленим типам, набуває вищого представлення в українській мові. Згідно з критеріями раціональності та прецедентності встановлено, що міфологемна та прецедентна мотивації є поширенішими в межах української мови.

Висновки до розділу 3

Результатом комплексного поліпарадигмального зіставного аналізу ПФО в українській та англійській мовах є типологія ПФО, яка складається з

чотирьох класифікацій: ідеографічної, структурної, семантичної та мотиваційної.

1. Ідеографічна класифікація об'єднує в єдину сукупність різні структурні, семантичні та мотиваційні типи ПФО у вигляді ФТП «Простір», в основу систематизації якого покладено універсальну схему, що ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР. ФТП «Простір» сформовано 4 ФТГ («Рух», «Локалізація», «Об'єкт», «Місце»), які кількісно домінують над бінарними опозиціями («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце» відповідно), причому опозиція «Анти-Місце» є лакунарною в англійській мові. ПФО можуть входити як до однієї, так і до декількох ФТГ. Встановлено, що більшість з них належить лише до однієї ФТГ.

Кількісне наповнення структурних компонентів ФТП демонструє спільні характеристики. У складі найпродуктивнішої в обох мовах ФТГ «Рух», ПФО сконцентровано у ФСемП «Зміна місцеперебування об'єкта» і його ФСемГ «Інтенсивність переміщення». У межах ФТГ «Локалізація» спостерігається домінування одиниць ФСемП «Локалізація відносно іншого об'єкта» і його ФСемГ «Локалізація незалежно від системи орієнтування». Одиниці ФТГ «Об'єкт» здебільшого належать до ФСемП «Кількісні характеристики» і ФСемГ «Кількість об'єктів», а ФТГ «Місце» – до ФСемП «Топос» і ФСемГ «Характеристика топосу». Всі ФТГ, окрім ФТГ «Місце», демонструють кількісну перевагу в англійській фразеологічній системі. Натомість, в українській мові кількісно переважають всі бінарні опозиції («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце»), таким чином, українська фразеологічна система демонструє вищий ступінь вербалізації «порожнього» простору.

Аналіз якісного складу структурних компонентів ФТП «Простір» виявив відмінності. ФТП «Простір» характеризується складнішою структурою в англійській мові: ФСемГ «Зміна форми об'єкта» і «Форма об'єкта» є лакунарними в українській мові. Розгалуженість його структури забезпечується більш детальною специфікацією англійськими одиницями

засобів і способів переміщення, його напрямку, мети і причини, локалізації об'єкта, різновидів громадських місць та установ, доріг.

Ідеографічний аналіз показав, що українські ПФО у вищій мірі орієнтовані на опис побутових повсякденних ситуацій, міжособистісних стосунків, емоційних станів людини, дуже часто незадоволення; англійські ПФО – на професійну діяльність людини (спорт, військову та морську справу), матеріально-грошові відносини, соціальний статус, об'єкти власності. В українській фразеологічній системі зафіксовано активнішу вербалізацію відстані на 360 градусів навкруги об'єкта у горизонтальній площині, відкритого просторого місця, небезпечності віддаленої відстані; в англійській фразеологічній системі – відстані у вертикальній площині, локалізації об'єкта відносно абсолютних орієнтирів, особливостей рельєфу.

Аналіз ПФО, які одночасно належать до декількох ФТГ, встановив, що більша кількість з них одночасно входить до ФТГ «Рух» і «Локалізація». Сформовані ФСинР свідчать про зв'язок ПФО зі спортом і конкуренцією в англійській мові, а в українській – з міжособистісними стосунками, що набуває вияву у фіксації значної кількості одиниць на позначення биття іншого об'єкта або докучання.

На якісні характеристики ФТП «Простір» впливають такі позамовні чинники, як географічні умови проживання, історична доля, спосіб життя та побут етносів.

2. Дослідження структури ПФО показало, що вони розпадаються на два структурні типи: 1) ПФО зі структурою словосполучення, які діляться на семантико-граматичні розряди: дієслівні, адвербіальні, субстантивні й ад'єктивні і 2) ПФО зі структурою речення. В обох мовах найчисельнішим структурним типом виявилися ПФО зі структурою словосполучення. Серед них в англійській мові продуктивністю виділяється дієслівний семантико-граматичний розряд, що зумовлено значною кількістю дієслівних постпозитивних ПФО. В українській мові – адвербіальний, що пояснюється вищою нерегулярністю української фразеологічної системи, яка спричинена

будовою української мови. Найпоширеніші синтаксичні моделі, які утворюють ПФО, збігаються в усіх семантико-граматичних розрядах, окрім ад'єктивного. В обох мовах найвища кількість дієслівних ПФО утворюється моделлю $V+N$; адвербіальних ПФО – моделлю $Prep+N$; субстантивних ПФО – моделлю $Adj+N$. Серед ад'єктивних ПФО найпродуктивніша модель в українській мові – $N+V$, в англійській – $Adj+Conj+N$. Відмінності простежуються у способі вираження синтаксичних відношень між компонентами тотожних моделей. Отже, структурні особливості ПФО зі структурою словосполучення зумовлені різною будовою аналізованих мов: синтетичною будовою української мови та аналітичною – англійської.

Дослідження структурних особливостей ПФО зі структурою речення в українській мові виявив зв'язок їх структури з образним сприйняттям ситуацій, пов'язаних з переміщенням.

3. Аналіз семантики дозволяє виокремити 4 семантичні типи ПФО: процесуальні, якісно-обставинні, предметні та атрибутивно-предикативні, які, в свою чергу, діляться на семантичні підтипи. Англійські ПФО демонструють вище семантичне розмаїття, оскільки два семантичні підтипи (процесуальні ПФО на позначення положення у просторі і предметні ПФО на позначення заняття) виявилися лакунарними в українській мові.

Найчисельнішим семантичним підтипом в обох мовах є процесуальні ПФО на позначення дії, здебільшого пересування. В англійській мові чимала їх кількість надає опис переміщенню транспортних засобів, зокрема корабля. Аналіз семантики якісно-обставинних ПФО встановив вищу кількість одиниць на позначення якості дії в українській фразеологічній системі, і на позначення обставин дії – в англійській. Предметні ПФО в обох мовах сконцентровано на позначення предметів, здебільшого споруд та територій. Серед українських предметних ПФО продуктивнішим є підтип на позначення людини, а в англійській мові – підтип на позначення абстрактних понять. Продуктивність атрибутивно-предикативних ПФО є тотожною в досліджуваних мовах. Аналіз семантики ПФО свідчить про вищий ступінь

вияву антропоцентричності в українській просторовій фразеологічній системі та предметоцентричності в англійській.

Встановлені особливості свідчать про вплив географічних та побутових умов проживання етносів на семантичні характеристики ПФО у зіставляваних мовах.

4. Вивчення мотивації ПФО проводилося з урахуванням когнітивного та культурологічного підходів. Мотиваційні типи ПФО виокремлювалися за трьома критеріями: статус мотиватора у структурі знань про позначуване, раціональність і прецедентність інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур ПФО.

Відносно першого критерію, в обох мовах зафіксовано чотири типи мотивації ПФО: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, інтеграційно-порівняльний та змішаний. Найпродуктивнішим виявився пропозиційно-диктумний тип мотивації, який є метонімічним за своєю природою. Найвищу кількість ПФО цього типу зафіксовано у межах ФТГ «Рух» і «Локалізація». ПФО на позначення руху демонструють збіг найчастотніших компонентів (*нога, foot*), що зумовлено фізіологією пересування та кінетичними стереотипами етносів. Компонентний склад ПФО на позначення локалізації свідчить про вищий ступінь зорового сприйняття відстані українським етносом (*око*) і слухового (*call, hearing, cry*) – англійським.

Аналіз ПФО з асоціативно-термінальною (ґрунтується на метафорі) та інтеграційно-порівняльною (ґрунтується на порівнянні) мотивацією встановив 4 донорські зони, що слугують джерелом постачання знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. Найпродуктивнішими в досліджуваних мовах є донорські зони ЛЮДИНА і АРТЕФАКТ, що зумовлено принципами антропоцентризму і предметоцентризму. В обох мовах порівняння та метафоричний перенос ґрунтуються на спостереженнях за живою та неживою природою, роботою транспортних засобів, зброї, діяльністю людей та синестезії зорових

відчуттів. В основі образності українських ПФО лежать вияви роботи психіки людини, типові побутові ситуації, пов'язані з використанням начиння, предметів одягу, кулінарією. Образність англійських ПФО пов'язана з архітектурою, спортом та іграми.

В межах змішаної мотивації виокремлено 5 її різновидів, найчисленнішим з яких є пропозиційно-асоціативний. Інші 4 різновиди змішаної мотивації пов'язані з модусом. Негативна оцінка певних явищ об'єктивної дійсності створюються наявністю у компонентному складі ПФО найменувань хижих тварин, міфологічних істот, хвороб, темних кольорів та стилістично забарвлених компонентів.

Псевдомотивація є поширенішою в українській мові.

Згідно з критерієм раціональності встановлено, що міфологемна мотивація є продуктивнішою в межах української фразеологічної системи. Українські ПФО цього типу демонструють вищу кількісну представленість і семантичне розмаїття.

Відповідно до критерію прецедентності виділено ПФО з прецедентною мотивацією. З опорою на аналіз компонентного складу таких одиниць зроблено висновок про тісніший зв'язок українських ПФО з духовною сферою етносу (міфологією та релігією), а англійських – з об'єктивною реальністю (історичним минулим та реальним оточуючим середовищем).

Основні результати розділу відображено у наступних публікаціях автора [259; 260; 261; 264; 269; 271; 272; 274; 275].

ВИСНОВКИ

Виявлення національно-специфічних особливостей фразеологічних систем віддалено споріднених мов, направлене на отримання наукових даних про вербалізацію уявлень людини про об'єктивну дійсність, сприяє вирішенню найскладнішого актуального питання сучасних зіставних досліджень – взаємовідношення свідомості, мови та культури.

Виконана в межах поліпарадигмального підходу сучасної лінгвістики дисертація пропонує нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці на основі комплексного, поліпарадигмального аналізу типології (тобто, сукупності класифікацій) ФО просторової семантики української та англійської мов, яка дозволяє виявити їх ідеографічні, структурні, семантичні й мотиваційні особливості та позамовні чинники, під впливом яких вони сформувалися.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Узагальнення специфічних рис дозволило визначити ФО як здатні виконувати номінативну функцію роздільнооформлені, стійкі, відтворювані, семантично цілісні мовні одиниці, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення.

Аналіз становлення онтологічної категорії *простір* довів, що сучасне розуміння простору людиною ґрунтується на його утилітарно-побутовому сприйнятті, міфологічних уявленнях та наукових здобутках про нього.

Когнітивною наукою встановлено, що концептуалізація простору є комплексним нейрофізіологічним процесом, який полягає в обробці інформації, що надходить з різних каналів (візуальної, кінетичної, аудіальної, тактильної, інформації вестибулярної системи), та приводить до формування внутрішньої репрезентації зовнішнього фізичного простору, яка є цілісним відображенням певної просторової ситуації. У людини одночасно формується уявлення про об'єкти локалізації, місце їх локалізації, локалізацію відносно інших об'єктів та рух. Комплексна концептуалізація

простору зумовлює його поліцентричність як ментального утворення і у концептуальній системі надає йому макроконцептуального статусу. Макроконцепт ПРОСТІР інкорпорує гіперконцепти ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ і РУХ.

Комплексність концептуалізації простору породжує численність просторових значень. Відповідно, він отримує мовну об'єктивіацію сукупністю різнорівневих мовних засобів, які об'єднуються у вигляді ФСП єдиною концептуальною ознакою – ФСК локативності. Просторова семантика передається мовними одиницями які описують 1) просторові характеристики об'єктів (надають опис їх кількості, форми, конфігурації, контурів, розміру, об'єму, цілісності); 2) місця (позначають закриті та відкриті просторові ділянки та їхні характеристики); 3) відношення між об'єктами у просторі (номінують місцезнаходження об'єкта у певному місці та розташування об'єктів відносно один одного); 4) рух (вербалізують переміщення об'єкта у просторі, зміну його положення у просторі та зміну його параметрів).

2. ФО здатні виконувати номінативну функцію і відображати узагальнені нами різновиди просторових значень. Через складність фразеологічного значення, їм властиво, окрім просторового, володіти значенням темпоральності, причини, мети, квалітативності, оцінки тощо. До ФО просторової семантики відносимо такі, у семантичній структурі фразеологічного значення яких виявлена інтегральна сема простору, та для їх позначення послуговуємося терміном *просторові фразеологічні одиниці* (ПФО). У сукупності вони утворюють ФТП «Простір», для систематизації якого ми запропонували універсальну схему, яка ґрунтується на структурі макроконцепту ПРОСТІР і є оптимальною для зіставного аналізу ПФО будь-яких мов.

3. Двобічний синхронний аналіз ПФО, в основу зіставлення яких покладено ФСК локативності, ґрунтується на наступних загальнолінгвістичних принципах: принцип антропоцентризму,

експланаторності, експансіонізму, двовекторності та основних принципах зіставного аналізу: принцип системного підходу і семантичний принцип.

Запропонована комплексна методика доповнює, розроблений на межі ХХ–ХІ ст., поліпарадигмальний аналіз мовних одиниць ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами. Процедура такого аналізу включає три етапи: 1) логіко-семантичний, результатом якого є ідеографічна класифікація, що об'єднує в єдину систему різні структурні, семантичні й мотиваційні типи ПФО та наочно репрезентує мовний матеріал у вигляді ФТП «Простір» (за допомогою *ідеографічного аналізу з опорою на компонентний аналіз і аналіз словникових дефініцій*); 2) власне мовний аналіз (семантико-граматичний і функціонально-семантичний) – для створення структурної (із застосуванням методики *безпосередніх складників*) та семантичної (забезпечується *компонентним аналізом з опорою на аналіз словникових дефініцій*) класифікацій; 3) психолінгвістичний, доповнений лінгвокультурологічним аналізом, у результаті якого розроблена класифікація мотиваційних типів ПФО (відносно когнітивного статусу мотиваційної ознаки на основі *когнітивно-ономасіологічного аналізу, раціональності і прецедентності інформації, які покладено в основу ономасіологічних структур, із залученням лінгвокультурологічного методу*). Для виявлення особливостей ПФО на всіх етапах застосований *зіставний метод*. За допомогою *лінгвокультурологічного методу* визначені позамовні чинники, під впливом яких зафіксовані особливості були сформовані. Точність та об'єктивність результатів забезпечив *метод кількісних підрахунків*. Серед загальнонаукових методів у дослідженні використано *порівняння, індукцію та дедукцію, аналіз та синтез*.

4. Згідно з ідеографічною класифікацією ФТП «Простір» складається з 4 ФТГ («Рух», «Локалізація», «Об'єкт», «Місце»), які кількісно домінують над бінарними опозиціями («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце»), причому опозиція «Анти-Місце» є лакуарною в англійській

мові. ПФО можуть входити як до однієї, так і до декількох ФТГ. Встановлено, що більшість з них належить лише до однієї ФТГ.

Кількісне наповнення структурних компонентів ФТП «Простір» демонструє спільні характеристики. У складі найпродуктивнішої в обох мовах ФТГ «Рух» одиниці сконцентровано у ФСемГ «Інтенсивність переміщення». У межах ФТГ «Локалізація» спостерігається кількісна перевага одиниць ФСемГ «Локалізація незалежно від системи орієнтування». Одиниці ФТГ «Об'єкт» здебільшого належать до ФСемГ «Кількість об'єктів», а ФТГ «Місце» – до ФСемГ «Характеристика топосу». Всі ФТГ, окрім ФТГ «Місце», демонструють кількісну перевагу в англійській мові. Натомість, в українській мові кількісно переважають всі бінарні опозиції («Анти-Рух», «Анти-Локалізація», «Анти-Об'єкт», «Анти-Місце»), таким чином, українська фразеологічна система демонструє вищий ступінь вербалізації «порожнього» простору.

ФТП «Простір» характеризується складнішою структурою в англійській мові: ФСГ «Зміна форми об'єкта» і «Форма об'єкта» є лакунарними в українській мові. Розгалуженість його структури забезпечується більш детальною специфікацією англійськими одиницями засобів і способів переміщення, його напрямку, мети і причини, локалізації об'єкта, різновидів громадських місць та установ, доріг.

Аналіз ПФО, які одночасно належать до декількох ФТГ, встановив, що більша кількість з них одночасно входить до ФТГ «Рух» і «Локалізація». Сформовані ФСинР свідчать про зв'язок ПФО зі спортом і конкуренцією в англійській мові, а в українській – з міжособистісними стосунками, що набуває вияву у фіксації значної кількості одиниць на позначення биття іншого об'єкта або докучання.

5. У результаті аналізу структури ПФО з'ясовано, що вони діляться на два структурні типи: 1) ПФО зі структурою словосполучення, які розпадаються на семантико-граматичні розряди: дієслівні, адвербіальні, субстантивні й ад'єктивні і 2) ПФО зі структурою речення. Найчисленнішим

структурним типом виявилися ПФО зі структурою словосполучення. В англійській мові найпоширенішим є дієслівний семантико-граматичний розряд, що забезпечено значною кількістю дієслівних постпозитивних ПФО. В українській мові домінують адвербіальні ПФО, що зумовлено вищою нерегулярністю української фразеологічної системи, яка спричинена будовою української мови.

Найпродуктивніші синтаксичні моделі ПФО збігаються в усіх семантико-граматичних розрядах, окрім ад'єктивного. Найвища кількість дієслівних ПФО утворюється моделлю $V+N$; адвербіальних ПФО – моделлю $Prep+N$; субстантивних ПФО – моделлю $Adj+N$. В українській мові серед ад'єктивних ПФО кількісно переважає модель $N+V$, в англійській – $Adj+Conj+N$. Тотожні синтаксичні моделі демонструють відмінності у способі вираження синтаксичних відношень між компонентами, що зумовлено різною будовою аналізованих мов.

Дослідження структурних особливостей ПФО зі структурою речення в українській мові встановив зв'язок їх структури з образним сприйняттям ситуацій, пов'язаних з переміщенням, що свідчить про фіксацію характеристик міфологічного простору.

6. Аналіз семантики виокремив 4 семантичні типи ПФО: процесуальні, якісно-обставинні, предметні та атрибутивно-предикативні, кожен з яких розпадається на семантичні підтипи. Англійським ПФО характерне вище семантичне розмаїття, оскільки два семантичні підтипи (процесуальні ПФО на позначення положення у просторі і предметні ПФО на позначення заняття) виявилися лакунарними в українській мові.

Найчисленнішим семантичним підтипом в обох мовах є процесуальні ПФО на позначення дії. Якісно-обставинні ПФО частіше використовуються на позначення якості дії в українській фразеологічній системі, і на позначення обставин дії – в англійській. Предметні ПФО в обох мовах сконцентровано на позначення предметів, здебільшого споруд, та територій. Серед українських предметних ПФО продуктивнішим є підтип на позначення

людини, а в англійській мові – підтип на позначення абстрактних понять. Продуктивність атрибутивно-предикативних ПФО є тотожною.

7. Мотиваційні типи ПФО виокремлювалися за трьома критеріями: статус мотиватора у структурі знань про позначуване, раціональність і прецедентність інформації, що покладено в основу ономасіологічних структур ПФО.

Відносно першого критерію, в обох мовах виявлено чотири типи мотивації ПФО: пропозиційно-диктумний, асоціативно-термінальний, інтеграційно-порівняльний та змішаний. В обох мовах найпродуктивнішим виявився пропозиційно-диктумний тип мотивації, який є метонімічним за своєю природою. Його найвищу концентрацію зафіксовано в межах ФТГ «Рух» і «Локалізація». В основі ПФО на позначення руху лежать кінетичні стереотипи етносів. Ці ПФО демонструють збіг найчастотніших компонентів (*нога, foot*), що зумовлено фізіологією пересування. Компонентний склад ПФО на позначення локалізації свідчить про вищий ступінь зорового сприйняття відстані українським етносом (*око*) і слухового (*call, hearing, cry*) – англійським.

Аналіз ПФО з асоціативно-термінальною (в основі – метафора) та інтеграційно-порівняльною (в основі – порівняння) мотивацію встановив 4 донорські зони, що слугують джерелом постачання знаків для реципієнтної зони ПРОСТІР: ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, НАТУРФАКТ і БІОСФЕРА. Найпродуктивнішими в досліджуваних мовах є донорські зони ЛЮДИНА і АРТЕФАКТ, що зумовлено принципами антропоцентризму і предметоцентризму. В обох мовах порівняння та метафоричний перенос ґрунтуються на спостереженнях за живою та неживою природою, роботою транспортних засобів, зброї, діяльністю людей та синестезії зорових відчуттів. В основі образності українських ПФО лежать вияви роботи психіки людини, типові побутові ситуації, пов'язані з використанням начиння, предметів одягу, кулінарією. Образність англійських ПФО пов'язана з архітектурою, спортом та іграми.

В межах змішаної мотивації виокремлено 5 її різновидів, найчисленнішим з яких є пропозиційно-асоціативний. Здебільшого в складі цих ПФО асоціативний компонент поєднується із соматизмом або локативом. Інші 4 різновиди змішаної мотивації пов'язані з модусом. Негативна оцінка певних явищ дійсності створюються наявністю у компонентному складі ПФО найменувань хижих тварин, міфологічних істот, хвороб, темних кольорів та стилістично забарвлених компонентів.

Псевдомотивація є поширенішою в українській мові.

Відносно критерію раціональності виявлено раціональну і міфологемну мотивацію. Встановлено, що остання є продуктивнішою в українській фразеологічній системі.

За критерієм прецедентності виокремлено ПФО з прецедентною мотивацією. З опорою на аналіз компонентного складу таких одиниць зроблено висновок про тісніший зв'язок українських ПФО з духовною сферою етносу, а англійських – з об'єктивною реальністю.

8. На основі інтерпретації виявлених особливостей ПФО, ми зробили висновки про позамовні чинники, які сприяли їх формуванню.

На типологічні риси української та англійської мов у плані вираження в них просторової семантики ФО впливають географічні умови проживання етносів. В українській фразеології спостерігається концентрація ФО на позначення відстані на 360 градусів навкруги об'єкта у горизонтальній площині та відкритого просторого місця, мотивація ПФО на позначення відстані базується на зорових відчуттях. В англійській мові зафіксовано значну кількість ПФО на позначення відстані у вертикальній площині, локалізацію об'єкта відносно абсолютних орієнтирів та особливостей рельєфу, а мотивація ПФО на позначення відстані пов'язана із слуховими відчуттями.

Історична доля, побут та спосіб життя етносів також є чинниками формування особливостей досліджуваних мовних одиниць. Як показують ідеографічна та семантична класифікації, в українській мові семантика ПФО

пов'язана з побутовими повсякденними ситуаціями, міжособистісними відносинами, негативним сприйняттям переміщення і відсутністю об'єктів; переміщення асоціюється з бездіяльністю або марністю витраченого часу, поняття *один* – із самотністю, віддалені відстані – з небезпекою. В англійській мові простежується зв'язок семантики ПФО з професійною діяльністю людини (військовою та морською справою, полюванням і спортом), матеріально-грошовими відносинами, конкуренцією, соціальним статусом, поняття *один* асоціюється із самотійністю, земельні ділянки вважаються об'єктом власності. Особливості ПФО зі структурою речення в українській мові свідчать про фіксацію характеристик міфологічного простору.

Мотивація фразеологічних одиниць просторової семантики в українській мові у вищій мірі пов'язана з міфологією, релігією, психікою людини і побутовими ситуаціями, в англійській мові – з об'єктивною реальністю, історичним минулим, архітектурою, спортом та іграми.

Отримані результати не вичерпують всіх аспектів проблематики аналізу ПО просторової семантики, але закладають перспективи для дослідження із залученням матеріалу інших мов з метою виявлення фразеологічних універсалій і фреквенталій, аломорфних та ізоморфних ознак ФО і їх мовних підсистем та відповідних типологічних властивостей порівнюваних мов. Запропонований у дисертації варіант поліпарадигмального аналізу буде корисним для подальшого вивчення одно- і різноструктурних мов, що є важливим для лінгвістичної типології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

1. Авалиани Ю. Ю., Ройзензон Л. И. Современные аспекты изучения фразеологии. *Проблемы фразеологии и задачи её изучения в высшей и средней школе*. Вологда, 1967. С. 68–81.
2. Авдони́на М. Ю., Жабо Н. И., Терехова С. И. Специфика экологических терминов французского языка в сопоставлении с русскими, украинскими и английскими в свете теории полипарадигмальности: особенности функционирования. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. К., 2015. Вип. 31. С. 14–21.
3. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посіб. для філолог. фак. ун-тів. 2-е вид., допов. і перероб. Х.: Вид-во при ХДУ, 1988. 134 с.
4. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. – Х., 2011. 20 с.
5. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке. М., 2005. 412 с.
6. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: монография. М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. 271 с.
7. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології: монографія. Х.: Вища школа, 1987. 136 с.
8. Алешин А. С. Устойчивые сравнения шведского языка, характеризующие человека (лингвокультурологический аспект): автореф. дисс... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. СПб., 2011. 24 с.
9. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. 207 с.

10. Андреева І. О. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2007. 20 с.
11. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. М.: Языки славянских культур, 2009. Т. 1. 568 с.
12. Аристотель Метафизика: пер. з греч. А. В. Кубицкого. М.: Эксмо, 2006. 608 с. URL: http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/metaphiz.txt_with-big-pictures.html# (дата звернення: 15.08.2014).
13. Аристотель Физика: пер. В. П. Карпова. Философы Греции. Основы основ: Логика, Физика, Этика. Х.: ЭКСМО-Пресс, 1999. 1056 с. URL: <http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/physic.txt> (дата звернення: 15.08.2014).
14. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособие. М.: Высш. школа, 1991. 140 с.
15. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках). Казань: Изд-во Казанского университета, 1989. 128 с.
16. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1964. 315 с.
17. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: автореф. дисс. ... д-ра наук: спец. 10.02.20. Казань, 2007. 35 с.
18. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во Иностранной литературы, 1961. 394 с.
19. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. М.: Знак, 2008. 656 с.
20. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания. Одесса: Астропринт, 1997. 271 с.

21. Бачишина О. Б. Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Львів, 2016. 408 с.
22. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. К.: Либідь, 1993. 336 с.
23. Бенвенист Э. Общая лингвистика: пер. с франц. Ю. Н. Караулова. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. 362 с.
24. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К.: Наук. думка, 1989. 156 с.
25. Богданова І. В. Функціонально-семантична категорія локативності у сучасній російській мові: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02. К.: 1998. 16 с.
26. Богуцький В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов): автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2010. 20 с.
27. Бондар Т. Г. Універсальні та лінгвоспецифічні ознаки вербалізаторів лінгвокультурного концепту ДОРОГА/ROAD/WEG в українській, російській, англійській та німецькій мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2013. 17 с.
28. Бондарко А. В. Основания функциональной грамматики. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Л.: Наука, 1987. С. 5–39.
29. Бондарко А. В. Понятия «семантическая категория», «функционально-семантическое поле» и «категориальная ситуация» в аспекте сопоставительных исследований. *Методи сопоставительного дослідження мов.* М., 1988. С. 12–19.
30. Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия). *Фразеология в контексте культуры.* М.: Языки русской культуры, 1999. С. 131–138.

31. Будагов Р. А. Язык и культура: хрестоматия в 3-х ч. / сост. А. А. Брагина, Т. Ю. Загряжкина. М.: Добросвет, 2001. Ч.1. 192 с.
32. Булгакова А. А. Топика в литературном процессе: пособие. Гродно: ГрГУ, 2008. 107 с.
33. Василенко А. П. Аспекты семантики фразеологизмов: автореф. дисс. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.19. Орел, 2011. 43 с.
34. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *Prostor in čas v frazeologiji: Kolektivna monografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.
35. Вернадский В. И. Биосфера и неосфера. М.: Наука, 1989. 261 с.
36. Вигівський В. Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (ма матеріалі англомовної військової фразеології): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Х., 2009. 23 с.
37. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. М.: Наука, 1977. 312 с.
38. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. *Труды юбил. сессии ЛГУ*. Л.: ЛГУ, 1946. С. 45–49.
39. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. К., 2001. 19 с.
40. Выготский Л. С. Мышление и речь: собр. соч. в 8 т. М.: Педагогика, 1982. Т. 2. С. 5–361.
41. Волобуева О. Н. Концептуальное поле «человек и его интеллект» в русской и английской фразеологии: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.20. Тюмень, 2011. 23 с.
42. Гак В. Г. Пространство вне пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств*. М., 2000. С. 127–134.

43. Галимова Д. Н. Метафорические существительные, представляющие понятийные сферы «артефакты» и «натурфакты» в русских говорах приамурья. *Слово: фольклорно-диалектический альманах*. Благовещенск: Изд-во Амур. гос. ун-та, 2006. Вип. 4. С. 32–39.
44. Галинська О. М. Духовно-предметний код культури в системі кодів культури (на матеріалі фразеологічних одиниць української та англійської мов). *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2015. Вип. 3 (81). С. 9–14.
45. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: монографія. Кіровоград, 2013. 276 с.
46. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04. К., 2001. 31 с.
47. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук: соч. в 3-х т. М.: Мысль, 1974. Т. 1. 452 с.
48. Гетманова А. Д. Логика: учебник, словарь, практикум. М.: Академ. Проект; Гаудеамус, 2007. 712 с.
49. Глазунова О. И. Логика метафорических преобразований. СПб., 2000. 190 с. URL: www.philology.ru/linguistics1/glazunova-00.htm (дата звернення: 07.10.2015).
50. Головіна Н. Б. Фразеологізми зі значенням побажання в німецькій та українській мовах (лінгвокультурологічний аспект): автореф. дисс. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2007. 23 с.
51. Голобородько К. Ю. Концептосфера мовотворчості Олександра Олеся: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. К., 2011. 36 с.
52. Голоюх Л. В. Вербалізація концептів простору в романах Й. Струцюка. *Мовознавство*. Луцьк, 2011. № 1. С. 35–39.

53. Голубовська І. О. Проблема методології лінгвістичних досліджень у міждисциплінарному висвітленні. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 67–75.
54. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. Івано-Франківськ: Плай, 1997. 178 с.
55. Грозян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема «Поведінка людини» в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2003. 18 с.
56. Губа Л. В. Семантика простору та її концептуалізація у малій прозі Германа Гессе: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.10.02.04. К., 2015. 20 с.
57. Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 382 с.
58. Гуменюк Н. Г. Категорія дейксису в англійській мові: універсальний дейксис. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*. Луцьк, 2012. № 6. С. 24–26.
59. Даценко І. Б. Історія формування прислівників місця української мови: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2007. 19 с.
60. Декарт Р. Геометрия: пер. А. П. Юшкевича. М.-Л., 1938. 297 с.
61. Декарт Р. Размышления о первой философии: соч. в 2 т. М.: Мысль, 1994. Т. 2. С. 3–72. URL: <http://psylib.org.ua/books/dekar02/index.htm> (дата звернення: 20.08.2014).
62. Декарт Р. Первоначала философии: Соч. в 2 т. М.: Мысль, 1989. Т. 1. С. 297–422. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000534/> (дата звернення: 20.08.2014).
63. Джелілов А. А. Когнітивна діяльність людини в кримськотатарській, англійській та українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2011. 23 с.

64. Дзябко Ю. М. Семантична структура термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Львів, 2015. 269 с.
65. Добровольский Д. О. Основы структурно-типологического анализа фразеологии современных германских языков (на материале немецкого, английского и нидерландского языков): дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04; 10.02.19. М. 1990. 441 с.
66. Довбня І. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2011. 21 с.
67. Довбня І. П. Лексико-семантичні засоби вираження категорії простору в англійській мові. *Наукові записки*: у 4 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 76–78.
68. Долгополов Ю. А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Казань, 1973. 28 с.
69. Донова О. В. Фразеологизмы в системно-структурном и антропоцентрическом аспектах (на материале русского и китайского языков): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Кемерово, 2011. 25 с.
70. Дракулич-Прийма Д. Фразеологические единицы фразеосемантического поля лжи и обмана в русском языке на фоне сербского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. СПб., 2012. 30 с.
71. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. К., 2002. 19 с.
72. Евклид Начала: пер. с греч. Мордухай-Болтовский. М.-Л.: ОГИЗ, 1948. Т.1. 447 с.

73. Егоров А. В. Удмуртская соматическая фразеология (в сопоставлении с венгерской). Екатеринбург–Ижевск: УрО РАН, 2011. 200 с.
74. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблемы их классификации*: сб. науч. трудов. М.-Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. Вып. III. С. 61–74.
75. Жаботинская С. А. Онтологии для словарей-тезауросов: лингвокогнитивный подход. *Філологічні трактати*. Суми, 2009. Т. 1. № 2. С. 71–87.
76. Жарікова Ю. В. Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2013. 20 с.
77. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк, 2007. 416 с.
78. Жуков В. П. Русская фразеология: учеб. пособие для филол. спец. вузов. М.: Высш. школа, 1986. 309 с.
79. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2003. 18 с.
80. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2010. 19 с.
81. Задояна Л. М. Системна організація і структура української термінології цукрового виробництва: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2014. 25 с.
82. Замощина Н. О. Похідні іменники з локативним значенням (на матеріалі німецької, російської, французької і турецької мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17. Донецьк, 2010. 20 с.

83. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике. М.: Изд-во МГУ, 1996. 336 с.
84. Зими́на Л. И. Национальная специфика фразеологической семантики (на материале фразеологизмов с наименованиями частей лица в немецком и русском языках): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Воронеж, 2007. 20 с.
85. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вища школа, 1983. 175 с.
86. Зыкова И. В. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков: дисс... д-ра филологических наук: спец. 10.02.19. Москва, 2014. 510 с.
87. Игнатъева М. Э. Отражение времени и пространства во фразеологии русского и английского языков: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Казань, 2004. 176 с.
88. Іовхі́мчук Н. В. Номінації простору в українській народній пісні: авт. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Луцьк, 2010. 22 с.
89. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2007. 215 с.
90. Калько В. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Одеса, 2003. 203 с.
91. Кант И. Критика чистого разума: Соч. в 6 т. М.: Мысль, 1964. Т. 3. С. 68–756. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000497/> (дата звернення: 10.09.2014).
92. Каракевич Р. О. Типологічна характеристика артефактів і ментафактів у фразеологічних одиницях німецької та української мов: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2012. 19 с.
93. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. М.: Наука, 1981. 366 с.

94. Кардашук О. В. Семантичне поле простору: статус, структура, внутрішні зв'язки (на матеріалі прикметників української мови): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Чернівці, 1998. 186 с.
95. Кареев Н. И. Космогонический миф. Филологические записки. Воронеж, 1873. URL: <http://vrn-id.ru/filzaps73.htm> (дата звернення: 11.10.2014)
96. Кобилецька Л. Українські фразеологізми на позначення відстані як просторової категорії у зіставленні з чеськими. *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі*: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. інтерн. конф. (15 лютого 2015 р.) Ірпінь, 2015. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5kulturologiya/1547472-1-scho-vivischu-rozum-povinno-vivischuvati-dushu-buast-ukrainska-mova-kultura-suchasnomu-gumanitarnomu-chasoprostori-zbir.php> (дата звернення: 06.10.2018)
97. Ковалюк Ю. В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Чернівці, 2011. 20 с.
98. Козолуп М. С. Реалізація просторової референції у текстах інтернет новин з допомогою засобів невербальної комунікації. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Острог, 2012. № 29. 306–308.
99. Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема «Риси характеру людини» в українській та англійській мовах (ідеографічний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Сімферополь, 2010. 23 с.
100. Коломийцева В. В. Варіантна структура локативних синтаксем: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2007. 14 с.
101. Коляда Е. К. Фразеологічні одиниці на позначення чесності й нечесності в сучасній англійській мові. *Науковий вісник*

- Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. Луцьк, 2014. № 5. С. 92–96.
102. Коляда Е. К. Фразеологічні одиниці сучасної англійської мови на позначення динаміки конфлікту. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Л. Українки. Луцьк, 2013. № 17. С. 216–220.
103. Коляда Е. К. Фразеологічні одиниці сучасної англійської мови на позначення мисленнєвого процесу розуміння. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Острог, 2012. В. 30. С. 38–40.
104. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике: учебное пособие. Екатеринбург: Изд-во УрФУ, 2012. 818 с.
105. Конецкая В. П. О системности лексики. *Вопросы языкознания*. 1984. № 1. С. 26–35.
106. Коновалова О. В. Мотивація англійських ентимонімів у когнітивно-ономасіологічному висвітленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2009. 20 с.
107. Коновратська Н. В. Основні лексико-граматичні моделі номінативних фразеологічних одиниць на позначення простору й часу. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2002. Т. 32. С. 142–147.
108. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова: монографія. Л.: ПАІС, 2012. 343 с.
109. Копыленко М. М. Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии (проблемы, методы, опыты). Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. 143 с.
110. Коплик І. С. Просторові прийменниково-відмінкові конструкції як засіб вираження категорії локативності. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2007. Вип. 6. С. 70–71.

111. Корнева В. В. Наречие как специализированное средство объективации испанской пространственной картины мира: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.05. Воронеж, 2008. 41 с.
112. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
113. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. К.: Академія, 2010. 464 с. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=14989 (дата звернення: 12.02.2016)
114. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття. *Проблеми зіставної семантики*: зб. наукових статей. К., 2001. Вип. 5. С. 3–8.
115. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
116. Кочерган М. П. Теорія функціонально-семантичного поля і її застосування в зіставному мовознавстві. *Мовознавство*. К, 2007. № 4-5. С. 13–19.
117. Кравченко О. В. Мовно-філософські аспекти вербалізації часу і простору в історичних романах Павла Загребельного: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Кіровоград, 2010. 20 с.
118. Кравченко А. В. Язык и восприятие. *Когнитивные аспекты языковой категоризации*. Иркутск, 1996. С. 34–41.
119. Красницька К. В. Вербалізований концепт СТОРОНИ СВІТУ в англomовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2015. 20 с.
120. Кривенко Г. Л. Зоосемізи в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2006. 24 с.
121. Кронгауз М. А. Семантика: ученик для вузов. М.: Рос. Гос. Гуманит. Ун-т, 2001. 399 с.

122. Кубедінова Л. Ш. Особливості фразеологічної мікросистеми «Мовлення» (на матеріалі субстантивних і дієслівних фразеологічних одиниць російської, кримськотатарської та англійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2008. 27 с.
123. Кубрякова Е. С. Категоризация мира: пространство и время. М.: Наука, 1997. 237 с.
124. Кубрякова Е.С. Когнитивные аспекты в исследовании семантики слова. М., 1998. Т. 1. С. 47–49.
125. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств*. М.: Языки русской литературы, 2000. С. 84–93.
126. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца XX века*. М.: РГГУ, 1995. С. 144–238.
127. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка. *ИАН СЛЯ*. М., 1997. Т. 56. №3. С. 22–31.
128. Кузина И. Ю. Категория количества и ее выражение в языке (введение в проблематику). *«Magister Dixit»*: научно-педагогический журнал Восточной Сибири. 2014. № 1 (13). URL: http://md.islu.ru/sites/md.islu.ru/files/rar/kuzina_i_yu.pdf (дата звернення: 14.11.2015).
129. Кузнецов А. М. Основания для сравнения в контрастивной семасиологии. *Методы сопоставительного изучения языков*. М.: Наука, 1988. С. 37–43.
130. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. М.: Высш. шк., 1989. 216 с.
131. Кузнецова Г. В. Структурно-семантична варіативність фразеологічних одиниць в англomовному художньому дискурсі: когнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі творів британських та американських авторів XX – XXI століть): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Донецьк, 2008. 23 с.

132. Кулик Н. Д. Семантика німецьких адвербіальних фразеологізмів у лексикографічному висвітленні: денотативний та конотативний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. К., 2008. 18 с.
133. Кун Т. Структура научных революций. М.: Прогресс, 1977. 288 с.
134. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс). М.: Высшая школа, 1970. 342 с.
135. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. М.: Высшая школа, Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996. 381 с.
136. Курилас О. Р. Транслокальні прислівники із доцентровою скерованістю дії та їх словотвірні кореляти у сучасній німецькій мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Львів, 2004. 230 с.
137. Лаврова А. О. Поетика простору і часу в «малій» прозі М. О. Булгакова: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.02. Х., 2007. 19 с.
138. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: пер. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
139. Ланіна Г. М. Фразеологізми із зоосемізмами в російській і німецькій мовах (семантичний та етнокультурний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Одеса, 2014. 20 с.
140. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). История русского языка и общее языкознание: Избранные работы. М.: Просвещение, 1977. С. 125–149. URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/larin-77d.htm> (дата звернення: 26.10.2015).
141. Лебеденко Ю. М. Фразеосемантична група з компонентом «хата» в українській мові: структурно-семантичний та етнокультурний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Х., 2006. 20 с.

142. Левицький А. Е., Сингаївська А. В., Славова Л. Л. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 104 с. URL: http://ebooktime.net/book_122.html (дата звернення: 20.11.2015).
143. Левицький В. В. Семасиологія. Вінниця: Нова Книга, 2012. 680 с.
144. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01; 10.02.02. – К., 2007. 36 с.
145. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
146. Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. М.: Мысль, 1983. Т. 2. 686 с.
147. Лемиш Н. Є. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики каузального комплексу в сучасних германських, романських та слов'янських мовах: зіставно-типологічний аспект: дис. ... докт. філ. наук: спец. 10.02.17. К., 2015. 489 с.
148. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология. М.: Academia, 1997. С. 280–287.
149. Лінник Л. А. Лінгвокультурологічний аспект порівняльного дослідження фразеологічних одиниць: мат-ли ІХ наук.-практ. конф. К., 2009. С. 151–156.
150. Лобок А. М. Антропология мифа. Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. 688 с. URL: <http://www.odn2.ru/index.php/arkhiv/12-mifodizajn/165-antropologiya-mifa-chast-i-glava-1> (дата звернення: 15.02.2006).
151. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. М.: Языки русской культуры, 1999. 464 с.
152. Лотман Ю. М. Художественное пространство в прозе Гоголя. В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь. М.: Просвещение,

1988. С. 251–292. URL: <http://www.philologoz.ru/lotman/gogolSPACE.htm> (дата звернення: 27.03.2016).
153. Лурье С. Я. Демокрит: Тексты, перевод, исследования. Л.: Наука, 1970. 664 с. URL: https://archive.is/20121221135712/www.philosophy.nsc.ru/BIBLIOTECA/History_of_Philosophy/DEMOCRIT/Democrit.htm (дата звернення: 17.10.2014).
154. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М.: Гнозис, 2003. 280 с.
155. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
156. Марковська А. В. Прагмалінгвістичні особливості фразеологізмів сучасної німецькомовної та україномовної преси: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Одеса, 2010. 19 с.
157. Масицька Т. Є., Ярощук Л. Г. Реченнєві конструкції з локативними субстанціальними компонентами. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Симферополь, 2006. Т. 19 (58). № 3. С. 56–59.
158. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Методологія і методи стилістики. *Стилістика української мови: підручник*. К.: Вища шк., 2003. С. 11–20.
159. Миронов В. В., Иванов А. В. Онтология и теория познания: учебник. М.: Гардарики, 2005. 447 с.
160. Михайлишин У. І. Відображення космогонічної картини світу у фразеологічних одиницях німецької мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Х., 2010. 22 с.
161. Мізін К. І. Компаративна фразеологія: монографія. Кременчук, 2007. 168 с.
162. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології: монографія. Кременчук, 2011. 448 с.
163. Мізін К. І. Специфіка об'єктивації концепту ОКО англійськими, німецькими, українськими та російськими усталеними порівняннями. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації*: зб. матер. міжнарод. наук.-практ.

- інтернет-конф. Вінниця: Центр підгот. наук. та навч.-метод. видань ВТЕІ КНТЕУ, 2016. С. 62–66.
164. Міщенко Т. В. Фразеологічні одиниці орієнтаційно-просторової семантики в сучасній англійській мові: лінгво-когнітивний аспект. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2016. № 7. С. 73–77.
165. Мокиєнко В. М. Загадки русской фразеологии. СПб.: «Авалон», «Азбука-классика», 2005. 256 с.
166. Мокиєнко В. М. О методологии сопоставительного исследования русской и немецкой фразеологии. *Rossica Olomucensia, Olomouc*, 2000. С. 337–350.
167. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология. М.: Высшая школа, 1980. 206 с.
168. Молодичук О. А. Засоби просторової локалізації дії в українських народних баладах. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2007. Вип. 31. С. 196–201.
169. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. Л.: Наука, 1977. 284 с.
170. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англійських однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
171. Нагорна О. О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2008. 23 с.
172. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка: учебн. М.: Высш. шк., 1987. 288 с.
173. Наумова И. О. Фразеологические общности русского и английского языков (в контексте языковой конвергенции): монография. Х.: ХНАГХ, 2012. 244 с.
174. Нікітченко О. В. Фразеологічна мікросистема «Сприйняття людиною часу» в українській та англійській мовах. *Вопросы духовной культуры*.

- Симферополь. С. 106–107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35961/23-Nikitchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 24.02.2016).
175. Ньютон И. Математические начала натуральной философии: пер. А. Н. Крылов. М.: Наука, 1989. 689 с.
176. Образцова О. М., Тодорова Н. Ю. Просторова мова як об'єкт міждисциплінарних досліджень. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2015. № 27 (360). С. 17–22.
177. Олійник О. Г. Антиномія категорій "свій" / "чужий" у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07. Л., 2007. 19 с.
178. Олійник С. В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українських мовах: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Донецьк, 2008. 22 с.
179. Осыка М. В. Топонимические фразеологизмы в национальной концептосфере (на материале русской и французской лингвокультур): автореф. дис ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Белгород, 2010. 22 с.
180. Остапчук А. Л. Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.13. К., 2014. 17 с.
181. Охріменко М. А. Ідіотетнічні особливості одиниць фразеосемантичного поля «Емоції людини» в перській і українських мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2012. 20 с.
182. Павельєва А. К. Художній час та художній простір у циклах М. В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород»: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.02. Х., 2012. 19 с.
183. Пальчевська О. С. Концепт шлях в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2006. 20 с.

184. Пальчевська О. С. Фразеологізми української мови з просторовим компонентом семантики (спроба лінгвокультурного аналізу). *Львівський філологічний часопис*. Львів, 2017. № 1. С. 55–60.
185. Пасечник Т. Б. Лингвокультурологический анализ фразеологических единиц с числовым компонентом в русском языке в сопоставлении с английским: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. М., 2009. 217 с.
186. Патен І. М. Фраземи зі значенням руху: семантико-ідеографічний та лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Одеса, 2014. 20 с.
187. Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. К., 2011. 21 с.
188. Петрова Н. Д. Лінгво-гносеологічні основи динаміки фразеологічної номінації (на матеріалі англійської фразеології живої природи): автореф. дис. ... д-ра філол. наук. К., 1996. 55 с.
189. Пивоварова О. П. Вербализация категории пространства в семантическом и лингвокультурологическом аспектах: на материале лексем и фразеологизмов русского языка с пространственным значением: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Челябинск, 2005. 193 с.
190. Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования. Введение: учеб. пособие. М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. 176 с.
191. Пименова М. В. Языковая картина мира: учебное пособие. С-Пб.: СПбГУ, 2011. 106 с.
192. Письменна Ю. О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2008. 20 с.

193. Платон. Теэтет: Сочинения Платона: пер. В. Н. Карпова. М.: Синодальная типография, 1879. Ч. 5. 574 с. URL: http://www.odinblago.ru/platon_5/ (дата звернення: 12.10.2014).
194. Поліщак Л. Вираження просторових відношень у чеській фразеології. *Проблеми слов'янознавства*. Л., 2009. Вип. 58. С. 170–175.
195. Поліщук В. Л. Фразеологічні одиниці на позначення вживання алкоголю в різносистемних мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Одеса, 2011. 20 с.
196. Попова З. Д. Стернин И. А. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания). Воронеж: Либроком, 2011. 172 с.
197. Попова З. Д. Стернин И. А. Семантико-когнитивный поход как направление когнитивной лингвистики. *Vita in lingua: к юбилею профессора С. Г. Воркачева*: сб. статей. Краснодар: Атриум, 2007. С. 171–180.
198. Потапушкин Н. А. Фразеологические единицы русского языка в лингвокультурологическом аспекте. М.: Изд-во УМУ РУДН, 2000. 123 с.
199. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова: збірник: пер. з рос. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
200. Потреба Н. А. Просторові образи в літературному творі (на матеріалі творів І.О.Буніна): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06. Донецьк, 2007. 20 с.
201. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01; 10.02.02. Дніпропетровськ, 1997. 55 с.
202. Прадид Ю. Ф. Развитие фразеологической науки в Украине (II пол. XX ст. – начало XXI ст.). *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Сімферополь, 2012. Т. 25 (64), № 2 (1). С. 11–42.

203. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы: монография. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
204. Просяннікова Я. М. Створення тривимірного простору адресанта засобами індексальних художніх порівнянь (на матеріалі англійських канадських поетичних творів). *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2017. № 9. 2016–2019.
205. Пулатова Л. Й. Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2008. 20 с.
206. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии: учебное пособие. М.: Высшая школа, 1980. 143 с.
207. Рафаєлова К. С. Лінгвокультурологічні особливості стійких компаративних одиниць в російській та вірменській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Донецьк, 2010. 21 с.
208. Рахилина Е. В. О тенденциях развития когнитивной семантики. *Известия АН. Серия литературы и языка*. М., 2000. Т. 59. № 3. С. 3–15.
209. Редин П. А. Фразеологизмы с пространственным и временным значением в современном украинском языке: автореф. дис. ... канд. філол. наук: Х., 1989. 24 с.
210. Рибалка Н. С. Мотивація номенклатурних найменувань ссавців у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2010. 19 с.
211. Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии: учебное пособие. Самарканд: Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1973. 223 с.
212. Романова Н. В. Лексико-семантична група слів з просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2004. 386 с.

213. Русакова О. В. Таксис простого ускладненого речення в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд філол. наук: спец. 10.02.01. Івано-Франківськ, 2013. 21 с.
214. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
215. Сафина Р. А. Фразеологические единицы, выражающие материально-денежные отношения, в немецком и русском языках: автореф. дисс. ... канд филол. наук: спец. 10.02.20. Казань, 2002. 23 с.
216. Свиридчук Т. В. Ідіоматика англословного публіцистичного виступу в епоху глобалізації: лінгвориторичний аспект (на матеріалі промов британських прем'єр-міністрів): автореф. дис. ... канд філол. наук: спец. 10.02.04. Донецьк, 2011. 20 с.
217. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: монография. К.: Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
218. Селиванова Е. А. Когнитивно-ономазиологический аспект фразеологического семиозиса. *Фразеологизм в тексте и текст во фразеологизме: четвертые Жуковские чтения: материалы Международного научного симпозиума, (4–6 мая 2009 г.)*. Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2009. С. 69–72. URL: <http://selivanova.net/downloads/kognitivno%20onomasiol%20aspect%20frazеологического%20semiozisa.doc> (дата звернення: 20.01.2017).
219. Селиванова Е. А. Новые векторы исследования фразеологии в современном парадигмальном пространстве лингвистики. *Premie narodu slovanskych II*. Ostrava, 2005. С. 14–22. URL: <http://selivanova.net/downloads/Novye%20vektory%20issledovaniya%20frazеологиyi.doc> (дата звернення: 21.10.2018)
220. Селиванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

221. Селіванова О. О. Особливості когнітивної проєкції синтаксичних структур українських фразеологізмів. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2004. Вип 34. Ч. I. С. 354–359.
222. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографія. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
223. Селіванова О. О. Сенсорний культурний код в українських фраземах. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. К., 2010. Т. 13. № 2. С. 110–117.
224. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
225. Семушина Е. Ю. Сопоставительный анализ субстантивных фразеологических единиц и сложных слов, семантически ориентированных на характер человека, в английском и русском языках: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. Казань, 2004.
226. Серебрянська М. І. Етнокультурний концепт «природа» як складова просторового коду. *Філологічні трактати*. Суми, 2009. № 1. Т. 1. С. 90–94.
227. Сегал Н. О. Категорія ПРОСТІР у російськомовному політичному дискурсі: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02. Харків, 2012. 19 с.
228. Сіроштан Т. В. Формування словотвірної структури *nomina loci* в новій українській мові кінця XVII - початку XXI століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01. Запоріжжя, 2011. 19 с.
229. Скитина Н. А. Лингво-когнитивный анализ фразеологических единиц с зоонимным компонентом (на материале русского, английского и немецкого языков): автореф. дисс... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. М., 2007. 20 с.
230. Скрипник І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні

- характеристики: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
231. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К.: Наук. думка, 1973. 279 с.
232. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования (на материале фразеологизмов со значением качественной оценки лица): автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.20. М., 1985. 31 с.
233. Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии. Казань: Изд-во КГУ, 1977. 160 с.
234. Солодухо Э. М. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп). Казань: Изд-во КГУ, 1989. 294 с.
235. Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология: монография / Ижакевич Г. П. и др. К.: Наук. думка, 1991. 384 с.
236. Сошко О. Г. Фразеологічна репрезентація внутрішніх рис людини: особливості внутрішньої форми і семантики (на матеріалі української, німецької та англійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. К., 2014. 19 с.
237. Степаненко М. І. Просторові поширювачі в структурі простого речення: монографія. Полтава: АСМІ, 2004. 463 с.
238. Степаненко М. І. Локативні прислівники як облігаторні / факультативні компоненти семантичної структури речення. *Наукові записки*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. Вип. 23. С. 70–81.
239. Стефурак О. В. Концептуалізація простору в семантиці прийменників французької та румунської мов: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05. Чернівці, 2011. 228 с.

240. Стройкова С. А. Номенклатура іхтіофауни в сучасній німецькій мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Черкаси, 2012. 208 с.
241. Сушко О. В. Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови (на матеріалі документів першої половини ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. К., 2007. 13 с.
242. Тараненко О. Г., Фоміна С. Б. Семантико-когнітивний підхід у лінгвоаналізі (на прикладі концептів-універсалій мудрість та простір): монографія. Луганськ: Ноулідж, 2014. 183 с.
243. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике. *Вісник Харківського національного університету*. Харків, 2000. № 500. С.3–9.
244. Тарануха Т. В. Лексичні та фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Львів, 2013. 20 с.
245. Таценко Н. В. Засоби реалізації мегаконцептів ПРОСТІР, ЧАС, ІНФОРМАЦІЯ в сучасній англійській мові (на матеріалі інновацій віртуальної реальності): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
246. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 228 с.
247. Терехова Л. В. Газетний мікротекст: єдність категорій час, простір, людина в публікаціях про кризову ситуацію (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2015. 22 с.
248. Терехова С. І. Поліпарадигмальна методологічна основа сучасних лінгвістичних досліджень координат комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2018. № 32. Т. 1. С. 244–246.

249. Терехова С. І. Поліпарадигмальність у лінгвістиці: від мови до перекладу. *Проблеми зіставної семантики*. 2013. Вип. 11. С. 478–484.
250. Терехова С. І. Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження): дис. ... докт. філол. наук: 10.02.17. К., 2012. 527 с.
251. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов): монографія. К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. 400 с.
252. Терехова С. І. Теоретико-методологічні засади зіставного поліпарадигмального вивчення референції (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Проблеми мовознавства*. К., 2016. № 29. С. 227–244.
253. Терехова С. І. Типи референції в системі просторових, часових і особових координат (на матеріалі української, російської та англійської мов). К.: Вид-во КСУ, ТОВ «Альфа Реклама», 2010. 340 с.
254. Тимиргалеева Е. Р. Оценочный характер фразеологизмов с компонентами вертикального пространства в русском, английском и французском языках: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.20. Екатеринбург, 2010. 23 с.
255. Тимченко Ю. О. Вербалізація простору в новелах М. Коцюбинського (у контексті українського мовно-літературного процесу кінця XIX – початку XX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2010. 21 с.
256. Титова М. П. Философско-культурологическое осмысление лингвоантропологического содержания пространства: дис. ... канд. философ. наук: спец. 09.00.13. Чита, 2014. 185 с.
257. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «просторова мова». *Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф.,

- присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 11 грудня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. С. 123–126.
258. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «фразеологічний варіант». *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11–12 листопада 2016 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 77–79.
259. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «близько» в англійській та українській лінгвокультурах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 28–29 листопада 2013 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2013. Вип. 20. С. 22–23.
260. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «далеко» в англійській та українській лінгвокультурах. *Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 10 квітня 2014 р.). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. С. 115–117.
261. Тодорова Н. Ю. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць на позначення руху як процесу переміщення в українській та англійській мовах. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 15 грудня 2016 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2016. С. 49–50.
262. Тодорова Н. Ю. Когнітивна парадигма в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конф. Міжнар. гуманіт. ун-

- ту (м. Одеса, 15 травня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 23. С. 280–282.
263. Тодорова Н. Ю. Когнітивно-ономасіологічний аналіз як метод зіставного дослідження мотивації фразеологічних одиниць. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи: матеріали IV-ої щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 червня 2018 р.)*. К.: ННІМВ, НАУ, 2018. С. 238–242. URL: <http://imv.nau.edu.ua/nauka/2017-12-11-20-37-16?lang=uk> (дата звернення: 15. 07. 2018).
264. Тодорова Н. Ю. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород: Говерла, 2016. Вип. 1 (35). С. 57–63.
265. Тодорова Н. Ю. Концепт «Простір» як еталон універсального концепту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр.* Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 51. С. 101–104.
266. Тодорова Н. Ю. Концептуальна структура домену «Простір». *Наукові записки*. Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 146. С. 173–177.
267. Тодорова Н. Ю. Методологічні принципи зіставного дослідження фразеологічних одиниць. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова. (м. Одеса, 15 грудня 2017 р.)*. Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2017. С. 40–41.
268. Тодорова Н. Ю. «Пространство» как универсальный концепт-эталон. *I Таврійські філологічні читання: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 27–28 лютого 2015 р.)*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 60–61.

269. Тодорова Н. Ю. Семантичні та компонентні особливості фразеологічних одиниць фразеосемантичного поля «ходити за кимось невідступно» в українській та англійській мовах. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(13)*. Budapest, 2015. Iss 62. С. 80–83.
270. Тодорова Н. Ю. Сучасний когнітивний підхід до вивчення мови. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених: матеріали I міжнар. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих учених* (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. Част. III. С.170–171.
271. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту близькості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки: зб. наук. пр.* Одеса: Астропринт, 2014. № 18. С. 141–150.
272. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту віддаленості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 2 (74). С. 238–242.
273. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці як особливі засоби об'єктивації універсальних концептів. *Актуальні проблеми викладання фахових дисциплін у вищій школі: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.). Одеса: Фенікс, 2014. С. 143–145.
274. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Рух як процес переміщення в просторі» в англійській та українській мовах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. К.: ТОВ «Центр учбової літератури», 2016. Вип. 7 (I). С. 69–74.
275. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Тактильний контакт» в українській та англійській мовах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Статті учасників Другої міжнар.*

- мультидисциплінарної конф. «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 13 травня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. Вип. 25. С. 293–296.
276. Тоненчук Т. В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функціональний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Чернівці, 2016. 20 с.
277. Топоров В. Н. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. М.: Наука, 1993. С. 227–284.
278. Топорова Т.В. Семантическая структура древнегерманской модели мира. М.: Радикс, 1994. 190 с.
279. Трахова А. Ш. Особенности фразеологической концептуализации морально-нравственной сферы личности (на материале устойчивых оборотов русского и адыгейского языков): автореф. дисс ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19. Краснодар, 2007. 47 с.
280. Трикоз К. Г. До проблеми визначення концепту «водний простір». *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Симферополь, 2010. № 2. Т. 23 (62). Ч. 1. С. 219–223.
281. Трофімова О. В. Фразеологічна репрезентація негативних емоцій в англійській та українській національних картинах світу: автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Донецьк, 2011. 20 с.
282. Туарменская А. В. Когнитивные аспекты восприятия и категоризации пространственного опыта (на материале английских фразеологизмов со словами, обозначающими части тела человека): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. М., 2006. 254 с.
283. Ужченко В. Д. Историко-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 1994. 34 с.

284. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
285. Федосєєва О. О. Поетика художнього простору в романах Г. Філдінга: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.04. Донецьк, 2008. 17 с.
286. Федуленкова Т. Н. Изоморфизм и алломорфизм в германской фразеологии (на материале английского, немецкого и шведского языков): автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.20. Северодвинск, 2006. 36 с.
287. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки: переводы с англ. и нем. / общ. ред. и авт. вступ. ст. И. С. Нарский. М.: Прогресс, 1986. 542 с.
288. Филоненко Т. М. Фразеологический образ в языковых моделях пространства, времени и количества (на материале фразеологии современного русского языка): автореф. дисс. ... д. филол. наук: спец. 10.02.01. М., 2004. 41 с.
289. Фоміна С. Б. Концепт простору у фантастичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. Донецьк, 2011. 20 с.
290. Хомякова Н. А. Эмотивные фразеологизмы в русском, французском и английском языках (сопоставительный аспект): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. М., 2008. 23 с.
291. Частикова А. В. Английские и немецкие фразеологические единицы, вербализующие макроконцепт «природные явления», как отражение наивной картины мира: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Воронеж, 2009.
292. Чепасова А. М. Семанико-грамматические классы русских фразеологизмов: учеб. пособие. Челябинск, 1974. 100 с.
293. Чернишова І. В. Дейктичні маркери оцінності "свого/чужого" простору в англійському тексті Біблії: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Херсон, 2013. 20 с.

294. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка: учебник. М.: Высшая школа, 1970. 200 с.
295. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка: учеб. пособие для вузов. СПб.: Специальная литература, 1996. 192 с.
296. Швець Н. В. Мотиваційна основа іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2016. 207 с.
297. Шевелюк В. А. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі іспанської та української мов): автореф. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2010. 20 с.
298. Школярєнко В. І. Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток УІІ – ХУІІ ст.). Суми, 2008. 316 с.
299. Щєбликіна Т. А. Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2001. 16 с.
300. Щєрбачук Л. Ф. Культурні коди через призму неґації у фразеологічній системі української мови. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 37. С. 476–481.
301. Щєрбачук Л. Ф. Харчовий код культури в контексті фразеології. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Симферополь, 2014. № 1. Т. 27 (66). Ч.1. С. 134–138.
302. Юсупов Ю. К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина. *Методы сопоставительного изучения языков*. М.: Наука, 1988. С. 6–12.
303. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05. К., 2007. 22 с.
304. Яковенко Л. І. Категорія простору в контексті української фразеології. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2016. № 8. С. 269–283.

305. Яковенко Л. І. Концепт «поява - зникнення» в українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Одеса, 2010. 20 с.
306. Ярова І. М. Словенська фразеологія із соматичним компонентом: ідеографічний та прагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.03. К., 2010. 18 с.
307. Яценко Г. В. Філософські засади творення фразеологічної одиниці як специфічної форми пізнання навколишнього світу (на прикладі фразеологізмів з компонентом-кolorативом у неспоріднених мовах). *Лінгвістичні дослідження: зб. наукових праць*. Х.: ХДПУ, 2000. Вип. 5. С. 155–159.
308. Bergen B., Polley C., Wheeler K. Language and inner space. *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. L.: Equinox Publishing Ltd, 2010, P. 79–92.
309. Bierwisch M. How Much Space Gets into Language? *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 31–76.
310. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt, 1998.
311. Cognitive models of geographical space / D. M. Mark and others. *Geographical Information science*. 1999. № 8. Vol. 13. P. 747–774.
312. Colson J. P. Cross-linguistic phraseological studies. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2008. P. 191–207 p.
313. D'Arcais Giovanni B. Flores. The Comprehension and Semantic Interpretation of Idioms. *Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale, N. J.: L. Erlbaum Associates, 1993. P. 79–98.
314. Evans V., Green M. *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2006. 830 p.
315. Evert S. *The Statistics of Word Cooccurrences: Word Pairs and Collocations*: PhD dissertation, University of Stuttgart, 2004.

316. Evidence for two types of spatial representations: hemispheric specialization for categorical and coordinate relations / Kosslyn S. M and others. *Journal of Experimental Psychology: Perception and Performance*. 1989. № 15. P. 723–735.
317. Fodor J. F. *The Language of Thought*. NY.: Thomas Y. Crowell Company, Inc. 1975. 214 p.
318. Freeman J. The modelling of spatial relations. *Computer Graphics and Image Processing*. 1975. № 4. P. 156–171.
319. Geeraerts D. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 328 p.
320. Granger S., Paquot M. Disentangling the phraseological web. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. P. 27–51.
321. Gries S. Th. Phraseology and linguistic theory: A brief survey. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. P. 3–27.
322. Jackendoff R. The Architecture of the Linguistic-Spatial Interface. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 1–30.
323. Johnson-Laird Ph. N. Space toThink. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 437–462.
324. Katz J. The Semantic Component of a Linguistic Description. *Theory of Meaning*. New Jersey: Prentice-Hall, 1970. P. 176–198.
325. Kemmerer D. A neuroscientific perspective on the linguistic encoding of categorical spatial relations. *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. L.: Equinox Publishing Ltd, 2010, P. 139–168.
326. Krzeszowski T. P. *Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1991. 276 p.
327. Langlotz A. *Idiomatic Creativity: A cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiomvariation in English*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. 327 p.

328. Landau B. Multiple Geometric Representations of Objects in Languages and Language Learners. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 317–366.
329. Landau B., Jackendoff R. “What” and “where” in spatial language and spatial cognition. *Behavioral and Brain Sciences*. 1993. № 16. P. 217–265.
330. Langacker R. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. B.; N.Y.: Mouton de Gruyter, 1990. 546 p.
331. Lehrer A. Semantic Fields and Lexical Structure. Amsterdam, London, N.Y., 1974. 225 p.
332. Levin M., Lindquist H. Foot and Mouth: The phrasal patterns of two frequent nouns. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2008. P. 143–158.
333. Levinson S. C. Space in language and cognition. Explorations in Cognitive Diversity. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 389 p.
334. Lucy J. A., Gaskin S. Interaction of language type and referent type in the development of nonverbal classification preferences. *Language in Mind: Advances in the Study of Language & Thought*. Cambridge: MIT Press, 2003. P. 465–492.
335. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. Vol. 1. 371 p.
336. Mark D. M., Frank A. U. Concepts of Space and Spatial Language: *Proceedings of Ninth International Symposium on Computer-Assisted Cartography*. Baltimore, 1989. P. 538–556.
337. Meyer Ch. F. Introducing English Linguistics. Cambridge University Press, 2009. 259 p.
338. Moon R. Frequencies and forms of phrasal lexemes in English. *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 79–100.
339. Nesselhauf N., Skandera P. What are collocations? *Phraseological Units: Basic Concepts and their Application*. Basel: Schwabe, 2004. P. 1–21.

340. O'Keefe J. The Spatial Prepositions in English, Vector Grammar, and the Cognitive Map Theory. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 237–316.
341. O'Keefe J., Nadel. L. The hippocampus as a cognitive map. Cambridge University Press, 1978. 570 p.
342. Paivio A. Dual coding Theory and Education. *Pathways to Literacy Achievement for High Poverty Children*: draft chapter for the conference, (September 29–October 1, 2006). The University of Michigan School of Education, 2006.
343. Pavel T. G. Fictional Worlds. Cambridge: Harvard University Press, 1986. 178 p.
344. Pourcel S. S. Relativism in the linguistic representation and cognitive conceptualization of motion events across verb-framed and satellite-framed languages: PhD Thesis. University of Durham, 2005. 367 p.
345. Sinclair J. M. Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing. London: Collins Cobuild, 1987. P. 184–186.
346. Smith L. P. Words and idioms: studies in the English language. London: Constable, 1928. 299 p.
347. Space and Language. M. A Peterson and others. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 553–578.
348. Stubbs M. An example of frequent English phraseology: Distribution, structures and functions. *Corpus Linguistics 25 Years on*. Amsterdam: Rodopi, 2007. P. 89–105.
349. Svensson M. H. A very complex criterion of fixidness: Non-compositionality. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. C. 81–95.
350. Talmy L. Toward a cognitive semantics. Concept structuring systems. Cambridge: MIT Press, 2000. Vol. I. 480 p.
351. Todorova N. Yu. Concept of space in different linguocultures. *Сучасна філологія: теорія та практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.

- (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. університет, 2014. С. 166–167.
352. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and men. *The Psychological Review*. Vol. 55. № 4. P. 189–208.
353. Tversky B. Spatial Perspective in Descriptions. *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press, 1996. P. 463–492.
354. Ultan R. Some general characteristics of the interrogative systems. *Working Papers on Language Universals*. 1969. № 1 P. 40–63.
355. Williams G. C. The Good Lord and his works: A corpus-driven study of collocational resonance. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2008. P. 159–174.

II. Лексикографічні джерела

356. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Л. Т. Баранцев. К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
357. Биологический энциклопедический словарь / гл. ред. М. С. Гиляров. М.: Сов. Энциклопедия, 1986. URL: https://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_biology/ (дата звернення: 06.03.2017).
358. Вирган І. О., Пилинська І. О. Російсько-український словник сталих виразів. Х.: Прапор, 2009. 864 с.
359. Всесвітній словник української мови. URL: <http://uk.worldwidedictionary.org/> (дата звернення: 16.02.2016).
360. Геологический словарь: в 2-х томах / Х. А. Арсланова и др. М.: Недра, 1978. 486 с. URL: https://dic.academic.ru/contents.nsf/enc_geolog/ (дата звернення: 08.03.2017)
361. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
362. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. К.: Довіра, 2004. 284 с.

363. Караулов Ю. Н. Частотный словарь семантических множителей русского языка. М.: Наука, 1980. 207 с.
364. Коломієць, М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. К.: Рад. шк., 1988. 200 с.
365. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова и др. М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
366. Культура и культурология: справочник. URL: <http://www.artap.ru/cult/index.htm> (дата звернення: 19.10.2014).
367. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. М.: Рус. яз., 1984. 944 с.
368. Лексикон нонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века / под ред. В.В.Бычкова. М., 2003. 607 с.
369. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. М.: Советская энциклопедия, 1990. 682 с.
370. Литвинов П. П. 3500 английских фразеологизмов и устойчивых словосочетаний. М.: Астрель: АСТ, 2007. 285 с.
371. Наумова, И. О. Словарь фразеологических общностей английского и русского языков (в контексте конвергенции языков). Х.: ХНАГХ, 2012. 138 с.
372. Научно-просветительский портал наук об этногенезе. URL: <http://xn--c1accbaafa1c.xn--p1ai/> (дата звернення: 20.02.2015).
373. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / под ред. В. С. Степина. М.: Мысль, 2010. URL: <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/page/about> (дата звернення: 18.02.2018)
374. Новый большой англо-русский словарь: в 3-х тт. / под рук. Ю. Д. Апресяна, Э. М. Медниковой. М. : Русский язык, 2001. URL: https://dic.academic.ru/contents.nsf/eng_rus_apresyan/ (дата звернення: 13.03.2016)

375. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. К.: Рад. шк., 1991. 400 с.
376. Плачинда, С. П. Словник давньоукраїнської міфології. К.: Укр. письменник, 1993. 63 с.
377. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. К.: Довіра, 2004. 275 с.
378. Прадид Ю. Ф. Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека. Симферополь, 1994. 243 с.
379. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
380. Словарь української мови / За ред. Б. Д. Грінченка. К., 1907. Т. I–IV. 1909. URL: <http://hrinchenko.com/> (дата звернення: 18.02.2016).
381. Словники України on-line. Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/> (дата звернення: 23.02.2015).
382. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2003. 1104 с.
383. СУМ-11: Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 16.03.2017).
384. Сытель В. В. Разговорные английские идиомы. М.: Просвещение, 1971. 128 с.
385. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: в 2-х т. К., 1984. Т. 1. 303 с.; Т. 2. 384 с.
386. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К.: Освіта, 1998. 224 с.
387. УСЕ: Універсальний словник енциклопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> (дата звернення: 23.02.2015).

388. Фразеологічний словник. Світ слова. URL: <http://svitslova.com/idioms-dictionary.html> (дата звернення: 20.02.2016).
389. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.
390. Фразеологічний словник української мови. URL: <http://slovopedia.org.ua/49/53392-0.html> (дата звернення: 23.02.2015).
391. Энциклопедия физики и техники. URL: http://www.femto.com.ua/articles/part_2/3150.html (дата звернення: 27.10.2014).
392. Ammer Ch. The American Heritage Dictionary of Idioms. USA: American Heritage, 1997. 1191 p.
393. Book of Idioms: Slang, Special Expressions, and Idiomatic Language. Texas: Defense Language Institute English Language Center, 2003. 67 p.
394. Broukal M. Idioms for Everyday Use. Lincolnwood: Contemporary Publishing Group, 1994. 129 p.
395. California Digital Newspaper Collection. URL: <http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=DAC18861017.2.39> (дата звернення: 18.10.2016).
396. Cambridge Dictionaries online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru> (дата звернення: 15.03.2017).
397. Cambridge International Dictionary of Idioms / ed. by E. Walter. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 587 p.
398. Clark Y. How idioms work. UK: Garnet Publishing Ltd., 2010. 111 p.
399. Collins COBUILD Dictionary of Idioms / edited by J. Sinclair and others. London: Harper Collins Publishers, 1997. 493 p.
400. Collis H. 101 American English Idioms. NY: The McGraw Hill, 2007. 103 p.
401. Dainty P. Phrasal Verbs and Idioms. The Time saver. Glasgow: An Imprint of Scholastic Inc. 79 p.
402. English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (дата звернення: 04.11.2017).

403. Farlex Dictionary of Idioms. Farlex, 2015. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 17.06.2018)
404. Farlex Partner Idioms Dictionary. Farlex, 2017. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 24.01.2018)
405. Gairns R., Redman S. Idioms and Phrasal Verbs. Oxford Word Skills. Oxford: Oxford University Press, 2015. 192 p.
406. Hidden London. URL: <http://hidden-london.com> (дата звернення: 14.10.2018)
407. Kipfer B. N. Phraseology. Thousands of Bizarre Origins, Unexpected Connections, and Fascinating Facts about English's best Expressions. Naperville: Sourcebooks, Inc., 2008. 302 p.
408. Kirkpatrick B. Everyday Idioms. Singapore: Learners Publishing Ltd., 2004. 123 p.
409. Leaney C. In the Know. Understanding and Using Idioms. NY: Cambridge University Press, 2005. 209 p.
410. McCarthy M., O'Dell F. English Idioms in Use. Cambridge: Cambridge University Press. 2017. 194 p.
411. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs, 2002 URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 27.09.2018)
412. McPartland P. What's up? American Idioms. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc., 1989. 178 p.
413. Online etymology dictionary. URL: <http://www.etymonline.com/> (дата звернення: 29.03.2016).
414. Oxford dictionary of English Idioms / edited by J. Ayto. NY: Oxford University Press Inc., 2010. 407 p.
415. Renton N. E. Metaphorically Speaking: A Dictionary of 3.800 Picturesque Idiomatic Expressions. NY: A Time Warner Company, 1992. 528 p.
416. Spears, R. A. McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. McGraw-Hill, 2005. 1080 p.

417. Summers, D. Longman Pocket Idioms Dictionary. Edinburgh Gate: Longman Inc., 2001. 297 p.
418. Teophil, V. Idiomatic English. Montreal: Centre Educatif et Culturel Inc., 1983. 113 p.
419. The Nobel Prize in Physiology or Medicine 2014. *The Official Web Site of the Nobel Prize*. URL: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2014/press.html (дата звернення: 18.11.2015).
420. The Phrase Finder. URL: <http://www.phrases.org.uk/> (дата звернення: 19.03.2017).
421. The Oxford Dictionary of Idioms / edited by J.Siefring. NeY: Oxford University Press Inc., 2004. 340 p.
422. World wide words. *Investigating the English language across the globe*. URL: <http://www.worldwidewords.org> (дата звернення: 27.03.2017).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тодорова Н. Ю. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород: Говерла, 2016. Вип. 1 (35). С. 57–63.
2. Тодорова Н. Ю. Концепт «Простір» як еталон універсального концепту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр.* Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 51. С. 101–104.
3. Тодорова Н. Ю. Концептуальна структура домену «Простір». *Наукові записки*. Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 146. С. 173–177.
4. Тодорова Н. Ю., Образцова О. М. Просторова мова як об'єкт міждисциплінарних досліджень. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2015. № 27 (360). С. 17–22. *Особистий внесок здобувача: визначення терміну просторова мова, аналіз взаємодії системи просторового уявлення людини, концептуальної системи та мови.*
5. Тодорова Н. Ю. Семантичні та компонентні особливості фразеологічних одиниць фразеосемантичного поля «ходити за кимось невідступно» в українській та англійській мовах. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(13)*. Budapest, 2015. Iss 62. С. 80–83.
6. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту близькості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки: зб. наук. пр.* Одеса: Астропринт, 2014. № 18. С. 141–150.
7. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту віддаленості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний

аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 2 (74). С. 238–242.

8. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Рух як процес переміщення в просторі» в англійській та українській мовах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. К.: ТОВ «Центр учбової літератури», 2016. Вип. 7 (I). С. 69–74.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «просторова мова». *Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 11 грудня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. С. 123–126.

10. Тодорова Н. Ю. Визначення терміну «фразеологічний варіант». *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес*: матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11–12 листопада 2016 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 77–79.

11. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «близько» в англійській та українській лінгвокультурах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 28–29 листопада 2013 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2013. Вип. 20. С. 22–23.

12. Тодорова Н. Ю. Зіставний аналіз ФО фразеосемантичного поля «далеко» в англійській та українській лінгвокультурах. *Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 10 квітня 2014 р.). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. С. 115–117.

13. Тодорова Н. Ю. Идеографічна класифікація фразеологічних одиниць на позначення руху як процесу переміщення в українській та англійській мовах. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження д. ф. н., проф. А. К. Корсакова (м. Одеса, 15 грудня 2016 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2016. С. 49–50.

14. Тодорова Н. Ю. Когнітивна парадигма в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конф. Міжнар. гуманіт. ун-ту (м. Одеса, 15 травня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 23. С. 280–282.

15. Тодорова Н. Ю. Когнітивно-ономасіологічний аналіз як метод зіставного дослідження мотивації фразеологічних одиниць. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи*: матеріали IV-ої щорічної міжнар. наук.-практ. конференції (м. Київ, 8 червня 2018 р.). К.: ННІМВ, НАУ, 2018. С. 238–242. URL: <http://imv.nau.edu.ua/nauka/2017-12-11-20-37-16?lang=uk>

16. Тодорова Н. Ю. Методологічні принципи зіставного дослідження фразеологічних одиниць. *Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д. ф. н., проф. А. К. Корсакова. (м. Одеса, 15 грудня 2017 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2017. С. 40–41.

17. Тодорова Н. Ю. «Пространство» как универсальный концепт-эталон. *I Таврійські філологічні читання*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 27–28 лютого 2015 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 60–61.

18. Тодорова Н. Ю. Сучасний когнітивний підхід до вивчення мови. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конференції студентів,

аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2015. Част. III. С.170–171.

19. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці як особливі засоби об'єктивзації універсальних концептів. *Актуальні проблеми викладання фахових дисциплін у вищій школі: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.). Одеса: Фенікс, 2014. С. 143–145.

20. Тодорова Н. Ю. Фразеотематична група «Тактильний контакт» в українській та англійській мовах. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірник. Статті учасників Другої міжнар. мультидисциплінарної конф. «Чорноморські наукові студії»* (м. Одеса, 13 травня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. Вип. 25. С. 293–296.

21. Todorova N. Yu. Concept of space in different linguocultures. *Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. університет, 2014. С. 166–167.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. VII Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті д.ф.н., професора А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 28–29 листопада 2013 р., очна форма участі);

2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти» (м. Вінниця, 10 квітня 2014 р., заочна форма участі);

3. Всеукраїнська наукова конференція пам'яті д.ф.н., професора Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу» (м. Житомир, 15–16 травня 2014 р., заочна форма участі);

4. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна філологія: теорія та практика» (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р., очна форма участі);

5. I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми викладання фахових дисциплін у вищій школі» (м. Одеса, 14 листопада 2014 р., очна форма участі);

6. Міжнародна науково-практична конференція «I Таврійські філологічні читання» (м. Херсон, 27–28 лютого 2015 р., заочна форма участі);

7. IX Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (м. Острог, 23–24 квітня, 2015 р., заочна форма участі);

8. I Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених» (м. Одеса, 24 квітня 2015 р., очна форма участі);

9. Перша міжнародна мультидисциплінарна конференція Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 15 травня 2015 р., очна форма участі);

10. Scientific and Professional Conference «Present and Future of Philology in the era of Globalization – 2015» (м. Будапешт, 25 липня 2015 р., заочна форма участі);

11. IX Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті д.ф.н., професора А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історичне надбання, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 11 грудня 2015 р., очна форма участі);

12. X Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання» (м. Кіровоград, 17–18 березня 2016 р., заочна форма участі);

13. Друга міжнародна мультидисциплінарна конференція «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 13 травня 2016 р., очна форма участі);

14. II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (м. Тернопіль, 11–12 листопада 2016 р., заочна форма участі);

15. X Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 100-річчю з дня народження д.ф.н., професора А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 15 грудня 2016 р., очна форма участі);

16. XI Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті д.ф.н., професора А. К. Корсакова «Лінгвістична теорія та практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 15 грудня 2017 р., очна форма участі);

17. IV щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і завдання для вищої школи» (м. Київ, 8 червня 2018, заочна форма участі).